

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Filologie – Románské literatury – Francouzská literatura

Ondřej Pometlo

Vliv antiky na nejstarší francouzskou poezii

**The Influence of the Antiquity on the Oldest
French Poetry**

Disertační práce

Vedoucí práce – Doc. PhDr. Aleš Pohorský, CSc.

2008

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně a s využitím uvedených pramenů a literatury.

Mgr. Ondřej Pometlo

**Vliv antiky na nejstarší francouzskou poezii – abstrakt disertační práce
Postava Iulia Caesara ve francouzské literatuře třináctého století**

Práce se zaměřuje na srovnání středověkých děl představujících francouzským čtenářům činy Iulia Caesara, konkrétně na *Li Fet des Romans*, *Roman de Jules César* a *Li Hystore de Iulius Caesar*. Autor zvolil přístup analýzy dostupných textů a rekonstrukce překladatelského procesu na základě rozboru vstupního antického originálu a jeho středověké varianty ve francouzském jazyce, s přihlédnutím k prezentaci děl v rukopisech.

V úvodu jsou definovány vybrané vlivy, které ovlivňovaly překladatele: schopnost komplexního porozumění textu; vzdělání a znalost dalších literárních děl; orální složka kultury; způsob myšlení a interpretování světa.

V první části jsou představeny základní antické prameny, *Pharsalia* od Lucana a Caesarovy *Commentarii*, dále pozdně antická a ranně středověká díla, ve kterých se Iulius Caesar či další z prvních triumvirů objevují. Druhou polovinu první části tvoří prezentace tří výše zmíněných starofrancouzských děl.

Další část nejprve rozebírá středověké konkretizování antického textu. Z rozboru glos k Lucanovi a z takto prokázaného pravděpodobného nepochopení stylistických figur autor vyvozuje, že středověcí učenci pracovali s jazykem omezeněji než antický básník. Toto zjištění znamená omezení vstupní informace.

Při rozboru vlastního překladatelského procesu je komentován styl učení ve středověku a jeho vliv na vnímání textu, dále postavení a popularita různých antických autorů ve středověku, projevování sekundární orality a vliv představ o historii. Tyto skutečnosti jsou definovány jako vlivy působící na překladatele ve fázi konkrétní formulace překladu.

Následně je prezentováno zpracování tří *topoi*, které pronikly do francouzských textů, „zázračné narození“; „zlato lité hamižníkovi do hrdla“ a „vyplenění Jeruzalémského chrámu“. Ze sledování cesty těchto motivů antickou literaturou a jejich středověkého užití vyplývá, že u Caesara nebylo zpracováno zázračné zrození, Crassův skon byl zdramatizován a sloužil jako morální *exemplum*, a že vyplenění Jeruzalémského chrámu bylo událostí, kterou autor *Roman de Jules César* anachronicky přiřadil Pompeiovi, aby odůvodnil jeho porážku. Mimo základní pramen tak středověcí překladatelé čerpali ze zásobárny antických jmen a příběhů, které upravovali dle svého autorského záměru.

Ze srovnání popularity *Li Fet des Romans* a *Roman de Jules César* vyplývá, že čtenáře zajímalo spíše obecněji pojaté a poučné vyprávění nežli díla koncentrovaná pouze na římskou občanskou válku.

Mgr. Ondřej Pometlo
The influence of antiquity on the oldest French poetry – Dissertation Abstract

Iulius Caesar in French poetry of the 13th century

The dissertation focuses on comparison of medieval writings presenting the actions of Julius Caesar to French readers, specifically *Li Fet des Romans*, *Roman de Jules César* and *Li Hystore de Iulius Caesar*. Interpretation of accessible texts is based on analysis of the translation process: comparison of the antique original and its medieval variants in French language as presented in medieval manuscripts.

The author opens the dissertation with introduction to factors influencing the medieval translator; among others the ability of complex understanding of the original text, education and awareness of other literary works, oral component of culture; and the way of thinking and of interpretation of the world.

The first part of the work introduces the basic antique sources: *Pharsalia* from Lucanus, *Caesar's Commentarii* and the works of late ancient and early medieval times depicting Caesar and other first triumvirs. The subsequent presentation of the three old French writings is based on analysis of their manuscripts.

The second part starts with an analysis of medieval concretization of the ancient text. Based on analysis of annotations to Lucanus which demonstrate a presumable misunderstanding of stylistic figures (*tropi*), the author deducts that medieval scholars used language in a narrower manner than their ancient counterparts. This finding is formulated as a possible proof of limited comprehension of the read material.

The analysis of the translation process as such comments notably on the style of teaching in medieval ages and its influence on understanding of the text and on popularity of individual antique authors. This type of education together with secondary orality and the medieval conception of history were an important influence on the author in the moment of formulation of the translation.

Subsequently, the author analyses 3 *topoi* which penetrated into the French texts: the miraculous birth, gold poured into Crassus's throat and the ravage of the Jerusalem temple. Tracking the way of these motives from antique literature until their medieval utilization shows that miraculous birth of Caesar has not been used, that Crassus's death was dramatized and used as a moral example and that the ravage of the Jerusalem temple was freely attributed to Pompeius and used as justification of his defeat. Such adaptation of the 3 *topoi* is a proof that medieval translators in addition to the basic sources used a range of ancient names and stories adjusted to fit to their literary intentions.

The comparison of *Li Fet des Romans* and *Roman de Jules César* finally proves that the medieval reader was far more interested in a general story with a moral than in works focusing solely on the Roman civil war.

Poděkování

Úvodem bych rád poděkoval všem, kteří mi během příprav i psaní této práce byli nápomocni nejen radou, ale i materiální a technickou pomocí, a přispěli tak značnou měrou k jejímu zdárnému vzniku.

Na prvním místě je nutno uvést Doc. PhDr. Aleše Pohorského, který mi, podobně jako jiným studentům, svými podněty poskytl řadu cenných inspirací. Dále bych rád poděkoval celému týmu pedagogů ústavů románských studií.

V neposlední řadě jsem vděčný také všem pracovníkům filozofické fakulty University Karlovy, kteří podstatným způsobem pomohli překonání slabých chvil v mém studentském životě v momentech, kde jej bylo potřeba skloubit s prací.

Dokončení mé disertace výrazně přispěly studijní cesty, na kterých jsem měl možnost se soustředit na svou práci a využívat i obtížněji dostupnou literaturu. Z pedagogů, kteří mi byli v případě potřeby vždy nápomocni odbornou radou, lze za všechny uvést Prof. Jean Yves Tilleta, Prof. Armanda Strubela či Prof. Dominika Bouteta.

Rovněž bych rád zmínil svou sestru, Dr. Janu Pometlovou, která mi spolu s Martinou Bartekovou významně pomohla s grafickou stránkou práce, a Mgr. Martina Bažila, Ph.D. jehož připomínky a editorská práce byly velkým přínosem.

Děkuji.

Obsah:

Titulní strana	I
Prohlášení o původnosti	II
Reprodukce první strany úvodního folia rukopisu BNF fr. 1457	III
Abstrakt v českém jazyce	IV
Abstrakt v anglickém jazyce	V
Poděkování	VI
1. Úvod	1-6
2. Text, Část I, Popis dostupných antických a středověkých textů podávajících informace o Iuliu Caesarovi	7
2.1 Antické zdroje inspirace	8-9
2.1.1 Antické texty – první skupina	10-12
2.1.1.1 Moderní metatext	12-13
2.1.1.2 Antický metatext	14
2.1.2 Druhá skupina textů – antické a středověké	15
2.1.2.1 Další antické dějepisné texty	15-16
2.1.2.2 Pozdně antické texty	17-18
2.1.2.3 Křesťanské a středověké texty	19
2.1.2.4 Závěr, omezení spjatá s antickým odkazem	20-22
2.2 Středověká francouzská díla vyprávějící o Iuliu Caesarovi	23-24
2.2.1 Li Fet des Romains	24-25
2.2.1.1 Datování	25-27
2.2.1.2 Autor	27
2.2.2 Li Hystore de Juius Caesar	28
2.2.3 Roman de Jules César	29-30
2.2.3.1 Autor	30-33
2.2.3.2 Datování	33-34

2.2.4 Závěr	35
3. část II, Proces překládání	36
3.1 Cesta od latinského textu ke starofrancouzské variantě	37-38
3.1.1 Život antických stylistických ozdob ve středověku	39-43
3.1.2 Pravděpodobná středová interpretace Farsalských polí a metafor v nich obsažených	44-47
3.1.3 Užití jazyka (langue) ve středověku	48-50
3.2 Nástin středověkého kontextu; Vlivy	51-53
3.2.1 Vzdělání	54-57
3.2.2. Orální složka literatury, její důsledky a příčiny	58-61
3.2.3 Vliv duchovního života a společenských představ	62-64
3.3 Topika	65-67
3.3.1 Topos „Zázračné narození“	68-74
3.3.2 Topos „Roztavené zlato lité do úst hamizníkovi“	75-85
3.3.3 Topos „Vyplenění chrámu“	86-89
3.3.4 Shrnutí výsledků analýzy antických „topoi“	90-92
4. Závěr	93-100
5. Přílohy	101
Příloha I: Stručný obsah Roman de Jules César	102-109
Příloha II: Stručný obsah Li fet des Romains	110
Příloha III: Chronologický přehled antických událostí	111-113
Příloha IV: Popis Kleopatry v Roman de Jules César	114-116
Příloha V: Vybrané kapitoly z antických děl	117-119
Příloha VI: Bibliografie	120-135

*Uns penser qui mon cuer entalente et esprent
de trover me semont et a dire m'aprent,*

*Myšlenka, jež moje srdce inspirací naplňuje,
Nalézat slova a vyprávět mě učí,*

Le Roman de Jules César, verš 1/2

1

1. Úvod

V dějepise se civilizace střídají, v politologii střetávají, v globálním světě prolínají. Mnoho vědních disciplín zkoumá i to, jak se civilizace či kultury ovlivňují, jak na sebe působí, jak se obohacují či omezují. Tato práce si klade za cíl přispět svým kamínkem do mozaiky mapující ovlivňování jedné civilizace druhou. Bude zkoumat vliv antiky, antické kultury, na kulturu a kulturní tvorbu středověké Francie.

Téma, které jsme si vytkli, je značně široké, mnohohvrstevné a obtížně uchopitelné. Není a ani nemůže být aspirací naší práce vyčerpávajícím způsobem popsat celou možnou šíři nejrůznějších aspektů ovlivňování, přejímání či působení. Naše zkoumání jsme proto omezili na přesně a dle jasných kritérií vybrané pole, které popisujeme podle předem definované a popsané metody, jež nám, jak doufáme, ušetří popisování méně významných kritérií.

Po několika pokusech a zblouděních v meandrech literatury jsme došli k vymezení tématickému tak, jak je uvedeno v podtitulku naší práce, na popis a analýzu vlivu textů popisujících život a skutky Iulia Caesara. I pole dopadu je omezeno: na texty psané či skládané v jazyce starofrancouzském.

---

¹ Překlad autor, podobně i jinde, není-li uvedeno jinak.

Na následujících stránkách krátce popíšeme antické prameny podávající svědectví o skutcích Iulia Caesara, nabídneme rekonstrukci jejich přijímání ve středověku a přiblížíme středověké texty, jejichž hlavním tématem je císařský mýtus².

Naše práce bude sledovat Ariadninu nit jdoucí od skutečných antických událostí až k jejich přebásnění či převyprávění neznámými³ autory žijícími ve třináctém století na území dnešní Francie. Rozvineme-li starověkou metaforu textu složeného jako výsledek různých vstupních vlivů, jako látky⁴ utkané z různých vláken, pak můžeme říci, že se budeme také snažit rozplést jednotlivé složky, které do středověkého textu, jenž dle názvu zpracovává antický námět, přibyly díky nejrůznějším okolnostem.

V souladu s teoriemi formulovanými Paulem Ricoeurem či Hansem Robertem Jaussem⁵, se budeme snažit o zdůraznění samostatného života textu. Literární dílo, zvláště v dobách, jež jsou předmětem našeho zkoumání, poté, co opustilo autora, se stává majetkem všech⁶. Předpokládáme tedy existenci mnoha čtenářských interpretací, občas možná dosti vzdálených od původního autorova záměru, jakéhosi referenčního středověkého metatextu, který je odlišný od dnešního způsobu vnímání antických textů, od dnešního referenčního metatextu.

Středověcí učenci četli antické texty jiným způsobem nežli my a zejména poté prováděli odlišným stylem jejich konkretizaci, jak bylo prokázáno v mnoha medievalistických dílech, z nichž za všechny zaslouží zmínku dílo

---

² Mýtus chápeme ve smyslu literárním (např. SELLIER, Ph.: *Qu'est-ce qu'un mythe littéraire ?*, *Littérature*, 1984, str. 112 - 126).

³ Problematice autorství se věnuje část podrobněji rozebírající texty.

⁴ *Texo, texere, texui, textum* - tkáti.

⁵ JAUSS, H.R.: *Pour une esthétique de la réception*, trad. par Claude MAILLARD, Gallimard, 1978.

RICOEUR, P.: *La métaphore vive*, Paris, Éditions du Seuil, 1975

⁶ ZUMTHOR, P.: *Essai de poétique médiévale*, Seuil, 1972, str. 39.

Ernsta Roberta Curtia⁷. Důvody byly dány rozdílným kulturním prostředím, rozdílným světonázorem a v neposlední řadě také rozdílným pojetím jazyka a jeho funkcí. Naše práce se na své cestě ke středověkému metatextu krátce zastaví u výkladu vnímání formálních aspektů antických poetických struktur v antice, ve středověku a nyní, založeného na teorii fungování lidské mluvy a na rozboru středověkých komentářů Lucanova eposu.

Na rozdíl od některých dřívějších badatelů⁸ se však nedomníváme, že způsob, jakým byly převáděny starověké prameny do národních jazyků, by mohl přímo vypovídat o způsobu četby, porozumění a chápání antických pramenů ve středověku. Vzhledem k faktu, že se žádný metatext nenalézá ve vzduchoprázdnu a že je ve složité interakci s ostatními texty, poskytne analýza středověkých „překladů“ antických děl pohled na okolní vlivy, na další nitky spředené do tkaniny textu, samozřejmě se zřetelem na úskalí spjatá s převodem textu z jednoho jazyka do druhého.

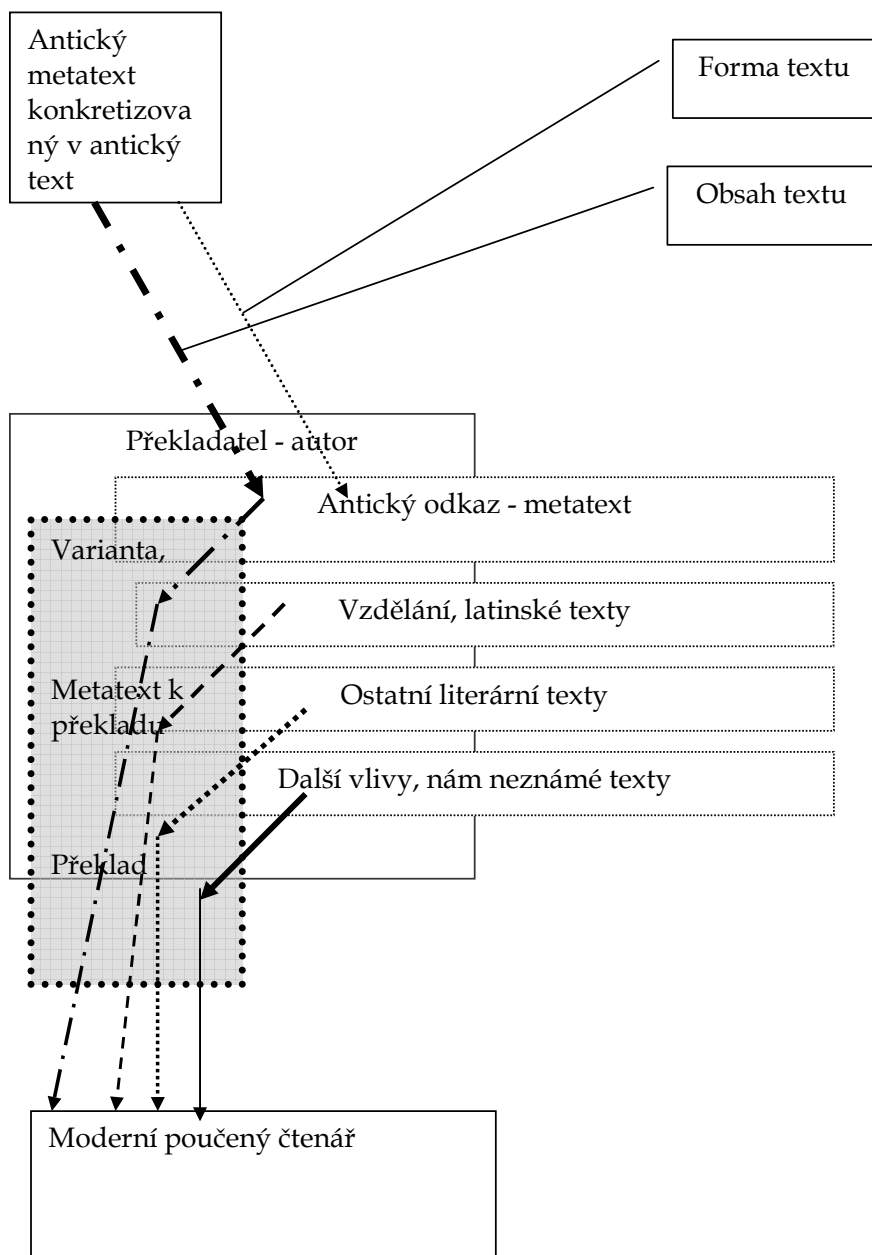
Za zvláště výrazný považujeme vliv tehdejší okolní literatury, literárních postupů a hodnot užitých v ostatních literárních dílech. Naši analýzu zaměříme na příklady jednotlivých *topoi*, *loci communes*, obsažených v námi zkoumaných dílech, a na jejich cesty literární historií. Dokážeme, že výběr a zejména zpracování užitých motivů mohl být veden určitým předpokládaným uměleckým záměrem. Dalším stupněm bude například komentář role, kterou mohla hrát jakási tehdejší literární teorie – učebnice středověkých poetik, či jakým způsobem mohla zkoumané literární texty ovlivnit orální složka středověké kultury. Vědomě se nebudeme výrazně zabývat socioekonomickými okolnostmi provázejícími vznik díla.

---

⁷ CURTIUS, Ernst, Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*, Překl. Jiří Pelán, Jiří Stromšík, Irena Zachová, Praha, Triada, 1998.

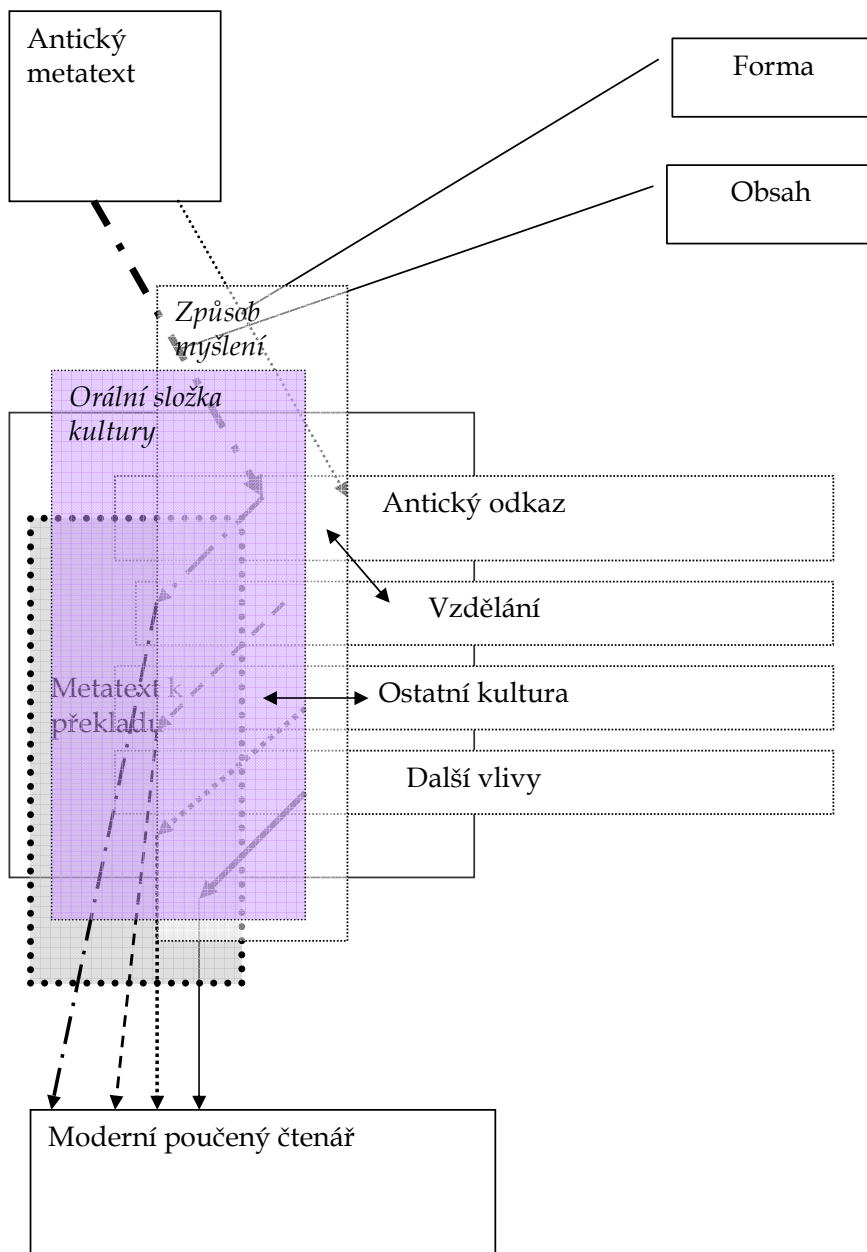
⁸ Mimo jiné DONOVAN, L. G.: *Recherches sur le Roman de Thèbes*, Paris, SEDES, 1975.

Schématicky⁹ by bylo možné celý proces, který hodláme popsat, vyjádřit na úrovni textu takto:

⁹ Schémata jsou inspirována P. ZUMTHOREM (P. ZUMTHOREM, *Essai de poétique médiévale*, Seuil, 1972, str. 40 a další); dále J. LEVÝM (J. LEVÝ; *Umění překladu*, Panorama, Praha, 1983, str. 42 a další).

Úroveň vyšší, úroveň myšlení a čtenářského očekávání by potom do předchozího schématu mohla vstoupit následujícím způsobem:

Domníváme se, že podobným způsobem by mohly být popsány také vlivy a vstupy dalších skutečností do celého procesu. Předchozí schéma slouží

jako ilustrace našeho přístupu k problematice, nikoliv jako návod, podle kterého budeme přesně postupovat. Chápeme, že by pro čtenáře zřejmě mohlo být jednodušší sledovat text sledující jisté schémata chronologickým postupem od jedné části k druhé. Nicméně provázanost celé problematiky a prakticky těžko proveditelná oddělitelnost jednotlivých složek komplexního systému tvorby středověkého překladu nás v některých částech práce přinutila odchýlit se od pravidelného postupu po ose jdoucí od antického textu k středověkým starofrancouzským zpracováním podobného námětu, které máme dnes v rukou.

Po takto zaměřené a strukturované prezentaci antických děl a jejich starofrancouzských překladů přikročíme k závěrečné aplikaci předpokladu formulovaného Jaussem, ke zkoumání naplňování čtenářského očekávání. Čtenář při četbě srovnává dílo s ostatními příslušnými ke stejnému žánru, k jakému se čtené dílo přiřazuje. V případě „překladu“ antických děl je možné předpokládat i vztahování k výše definovanému referenčnímu metatextu. Zamysleme se, zda rozdílná popularita jednotlivých středověkých děl popisujících osudy Iulia Caesara souvisí pouze s jejich literární kvalitou či zda má také relaci s žánrem, ke kterému se hlásí, a s přitažlivostí tohoto žánru.

2. Text, část I

**Popis dostupných antických a středověkých textů
podávajících informace o skutcích Iulia Caesara**

Si com l'estoire conte que j'ai lisant trovee

Tak, jak vypráví historie, kterou jsem přečetl

Le Roman de Jules César, verš 6034

2.1. Antické zdroje inspirace

Prameny, které poskytovaly středověkým čtenářům povědomí o skutečích Iulia Caesara, lze rozdělit do několika kategorií¹⁰. V první nalezneme antická díla vzniklá za Caesarova života či krátce po jeho smrti a zaměřená principiálně pouze na toto téma; v druhé skupině jsou texty pozdně antické a středověké, které v rámci větších celků zpracovávaly také římskou historii.

Vyčleňujeme ještě kategorii třetí a čtvrtou, které, na rozdíl od předchozích, nevstupují do naší práce. Do třetí kategorie řadíme díla psaná řecky, o nichž nemůžeme předpokládat, že byla starofrancouzským autorům dostupná¹¹, ač například Plútarchovo dílo Paralelní životopisy poskytuje řadu detailů, které by čtenáře středověkých adaptací pravděpodobně zajímaly. Poslední kategorie je spíše hypotetická: nemůžeme vyloučit, že ve třináctém století existovala ještě další díla zaměřená na naše téma, která se nám nedochovala.

V naší práci budeme pracovat pouze s prvními dvěma kategoriemi. Třetí skupinu opouštíme z výše uvedeného důvodu obecné nepřístupnosti řeckých textů a poslední kategorii nemůžeme použít, neboť její hypotetičnost ji činí prakticky neuchopitelnou.

---

¹⁰ Stručný chronologický popis historických událostí mezi lety 60 př.n.l. a 44 př.n.l. je uveden v příloze.

¹¹ *Graeca sunt, non leguntur*. Je to řecky, nečte se. KUŤÁKOVÁ, E.et. all. *Moudrost věků*, Praha, nakl. Svoboda, 1994

Rizika plynoucí z omezení pramenů pouze na první dvě kategorie jsou následující: v případě, že autoři pracovali s nějakým nám neznámým a originálním pramenem, přičteme originalitu jim. V případě, že pracovali s neznámým, ale neoriginálním pramenem, nalezneme původní motiv na jiném místě, než jej našel středověký autor. Vzhledem k malé touze po originalitě prostupující středověk¹² předpokládáme spíše druhou možnost. Četba dostupných a námi zkoumaných textů ostatně neodůvodňuje hypotézu, že kdy existoval nějaký, dnes neznámý, spis, který by bylo možno zařadit do první kategorie¹³.

---

¹² Curtius, str. 47 - 72

¹³ Je známo, že antická literatura se nám ani zdaleka nedochovala kompletní. Jako příklad díla, o jehož existenci z odkazů v jiných textech víme, avšak nemáme jej k dispozici, můžeme uvést druhou část Aristotelovy *Poetiky*.

2.1.1. Antické texty - první skupina

Přestože Caesar vyšel z občanské války jako vítěz, přestože porazil a přežil své soky z prvního triumvirátu, přestože do historie předal své jméno jako označení svrchovaného panovníka, nebyl za svého života, a ani určitou dobu po své smrti, vnímán jednoznačně pozitivně. Je patrně jen přirozené, že člověk jako on měl jak vášnivé obdivovatele tak neméně zarputilé nepřátele, kteří jej o březnových Idách roku 43 př.n.l. připravili o život.

Důsledkem tohoto pro nás vzdáleného a neaktuálního rozporu ve vnímání Caesara, je rozmanitost základních antických pramenů pojednávajících o Caesarovi, které se dočkaly starofrancouzského „překladu“.

Aktuálnost celé občanské války a určitá rozpornost pohledu na Caesara netrvala nicméně příliš dlouho a s postupujícím konstituováním císaře jako *primus inter pares* a s praktickou eliminací opozičního tábora oficiální literatura říše římské akcentovala Caesarovy pozitivní stránky.

Co bylo nejspíše významné pro antického čtenáře, římského občana na přelomu našeho věku, byl fakt, že dosud patrně neexistoval Caesar jako literární postava, natož Caesar jako typ epického hrdiny. Caesar byl živou součástí historie, v době vzniku Zápisků o válce občanské dokonce živou součástí politiky. V tomto se důkladně liší od hlavních hrdinů ostatních *romans antiqués*. Aeneas, Oidipús i Achilles jsou postavy, jejichž historická reálnost se s Caesarovou nedá srovnávat.

Nyní se soustředíme na jednotlivá díla. Nevyhneme se krátkému zastavení u jejich autorského záměru, neboť u Caesara a Lucana je natolik

odlišný, že si zaslouží zvláštní komentář. Předpokládáme totiž, že byl antickými čtenáři vnímán minimálně s podobnou intenzitou, jako je vnímán současnými klasickými filology.

První dílo či soubor děl, na které v souvislosti s Caesarem asi pomyslíme, jsou jeho vlastní *Commentarii de bello Gallico* – Zápisky o válce Galské a *Commentarii de bello civile* – Zápisky o válce občanské. Tyto spisy byly v době svého vzniku určeny římskému publiku a antický čtenář je nejspíše vnímal jako vyprávění o dalekých krajích, kde se realizuje velikost říše římské, tedy jako politickou propagandu, což je dle nás převažující autorský záměr.

Moderní poučený čtenář je schopen v latinském textu najít Caesarův normativistický vliv na jazyk¹⁴ a některý si možná položí otázku, jak pacifikace Galie probíhala ve skutečnosti.

Bellum Hispaniense - Zápisky o válce španělské, *Bellum Africum* - Zápisky o válce africké a *Bellum Alexandrinum* - Zápisky o válce alexandrijské, popisující události v letech 48 př.n.l. až 45 př.n.l., byly napsány po Caesarově smrti jedním z Caesarových generálů, případně dvěma z nich. Kandidáty jsou Paulus Hirtius a Oppius. Styl těchto zápisků se neliší od Caesarových vlastních děl, vyprávění je neosobní a autor důsledně skryt za textem.

Druhým významným pramenem je epická¹⁵ báseň *Pharsalia* – Farsalské pole. V deseti knihách, z nichž žádná nepřesahuje svou délkou tisíc hexametřů, vypráví Lucanus události od překročení Rubikonu až k bojům v Egyptě. Báseň

---

¹⁴ Caesar v roce 54 př. n.l. sepsal nedochovaný spis *De analogia ad Ciceronem* – K Ciceronovi o analogii, v němž údajně představil svou verzi gramatiky latinského jazyka.

¹⁵ Nutno říci, že problematika příslušnosti Farsalských polí k epickému žánru byla živá již v antice. Pro Lucanovy současníky byla Farsalská pole příliš rétorická na to, aby byla řazena k epickým básním. Také například podle Hegelovy definice není tato báseň eposem.

zůstala nedokončená, neboť básník byl v roce 65 n.l. císařem Neronem donucen spáchat sebevraždu.

Na rozdíl od nestranného a o zdánlivou objektivitu se snažícího Caesara je Lucanův postoj k popisovaným událostem zcela zřejmý. Nejčastější Caesarovo epiteton je *ferox* – zuřivý¹⁶, skon Pompeiův či dalších republikánů je velmi expresivně oplakáván. Významným rysem odlišujícím Farsalská pole od ostatních antických eposů je dále naprostá absence bohů ovlivňujících děj.

Skutečnost, že báseň byla napsána, ve srovnání s „klasickými“ eposy téměř „ihned“¹⁷ po událostech, které popisuje, umožnila Lucanovi patrně čerpat z bohaté zásobárny informací. Nicméně faktická správnost nebyla zřejmě básníkovým prvotním cílem. Básnická volnost, *licencia poetica*, mu umožnila odložit zásadu *sine ira et studio*¹⁸, závaznou pro dějepisce, a dobarvovat a interpretovat události po svém. Báseň je charakteristická smyslem pro detail, propracovaným a učeným poetickým stylem.

2.1.1.1.Moderní metatext

Antická díla, která nejvýznamněji utváří moderní literární povědomí o Caesarových skutcích, jsou dvě právě zmíněná. Jedno psané novinářským stylem a druhé „rétorickým“¹⁹ způsobem. Dnešní poučený čtenář vnímá obě

---

¹⁶ I když se, v souladu s ostatními vědci, např. Nechutovou, nedomníváme, že by Lucanův neskrývaný obdiv k republice a pohrdání těmi, kteří ji zničili, byl také příčinou básníkoví smrti.

¹⁷ Přibližně sto let dělicích Caesarovu a Lucanovu smrt jsou v porovnání staletí mezi dobytím Tróje a napsáním Iliady či mezi bitvou u Roncevalles a *Chanson de Roland* dobou relativně krátkou. Na druhou stranu je nutno uvést, že Lucanus s velkou pravděpodobností nemohl mluvit s žádným účastníkem bojů mezi prvními triumviry. V římské literatuře víme i o existenci podobně „aktuálního“ eposu – *Punské války* od Gnaea Naevia.

¹⁸ Heslo „bez hněvu a snahy (= nestranně)“ formuloval Tacitus. I přesto, že Tacitovy *Historiae* – Dějiny vznikly až několik desítek let po Lucanově smrti, byla zásada nestrannosti historika zřejmě prosazována i dříve.

¹⁹ Viz například předmluva Evy Kuťákové k českému překladu Farsalských polí, str. 16.

knihy odděleně, Caesara jako zdroj historických dat, Lucana jako epickou báseň.

Avšak ani jedno z těchto děl není dnes primárním zdrojem informací o Caesarovi. K četbě přistupujeme historicky poučení²⁰.

Dle našeho názoru jsou historické informace v souvislosti s historickou osobností získané během studií pro běžné současné čtenáře velmi silným filtrem „pravdivosti²¹“ a „správnosti“, velmi silným faktorem utvářejícím čtenářské očekávání. Jinými slovy se domníváme, že snaha porovnávat informace a hodnotit jejich „správnost“ a „pravdivost“ je silnější než vůle přijmout nabízenou literární realitu, ve které postavy, jež známe z historie, hrají role odlišné od těch, které známe z našich předchozích zkušeností.

K četbě těchto antických pramenů přistupujeme se zásobárnou předpokladů, které si během četby chceme potvrdit²². Komentáře, které jsou součástí dnešních překladů, dovysvětlují kontext tak, abychom docenili maximum toho, co mohl ocenit čtenář antický a místy také vysvětlují eventuelní protiklady čtenářského očekávání a autorského záměru²³.

---

²⁰ Pokud první seznámení s Caesarem nezajistí kreslený či filmový Asterix, proběhne dle současných většinově užívaných osnov v 5. ročníku ZŠ.

²¹ Na tomto místě nehovoříme o pravdivosti textu ve smyslu *veracité du discours*, tedy o tom, že text neodporuje sám sobě, ale o „pravdivosti“ textu ve smyslu objektivní pravdivosti, tedy že text neodporuje tomu, co čtenář považuje za pravdivé.

²² Samozřejmě i moderní čtenář nějakým způsobem rozumí informacím v antických textech a na odraz těchto informací v jeho mysli působí další, odjinud získané znalosti. V další části naší práce odlišíme způsob porozumění a utváření metatextu pod vlivem ostatních čtenářských zkušeností.

²³ Např. poznámka k Pompeiově apoteóze (Lucanus: *Farsalská pole, Chvalo zpěv na Pisona*, přel. Jana NECHUTOVÁ, předmluva Eva KUŤÁKOVÁ, Praha, Svoboda, 1976, Str. 344).

2.1.1.2. Antický metatext

V prvním století naší éry čtenáři samozřejmě podobné komentáře čtenáři nepotřebovali, nicméně, podobně jako my, neviděli texty bez širších souvislostí. Zde se, v souladu s Kuťákovou²⁴, domníváme, že antický čtenář vnímal několik složek výše uvedených děl. Pro účely naší práce postačí krátce uvést pouze základní z nich.

Caesarovy zápisky byly zřejmě zdrojem poučení, snažily se o neutralitu a stylovou bezpříznakovost. Caesar se profiluje jako střízlivý vypravěč, který nevbuzoval svou literární tvorbou příliš kontroverzí.

Lucanův epos nabízí mimo roviny věcné výraznou rovinu stylistickou i přínos osobních filozofických názorů autora. Básník byl někdy vnímán jako anti-vergilius či anti-homér. Avšak raději bychom toto tvrzení korigovali tak, že Lucanus postupuje podle jiných kritérií nežli autoři Aeneidy, Odyssey a Iliady.

Ve stylu Farsalských polí je cítit básníkovo brilantní zvládnutí rétorických postupů²⁵, které se projevuje mimo jiné v kompozici pronášených řečí, v užití stylistických ozdob, či v expresivním líčení detailů. Antičtí čtenáři patrně také rozeznali, že odvržení tradičního božského aparátu je založeno na stoickém přístupu k životu.

---

²⁴ KUŤÁKOVÁ, předmluva k Farsalským polím, např. str. 27

²⁵ KUŤÁKOVÁ, předmluva k českému vydání Lucana. O rétorice budeme více hovořit dále.

2.1.2. Druhá skupina textů – antické a středověké

Druhá kategorie pramenů - skupina děl, která pojednávají o Caesarově postavě v rámci širšího historického kontextu, a která mohla patřit ve středověku k sumě textů, jež autoři analyzovaných „překladů“, četli během svých studií²⁶, jsou jednak díla antická, ale také středověké kroniky aspirující na popis veškeré historie²⁷.

Podrobnější rozbor konkrétních míst této kategorie nás čeká v části rozebírající konkrétní vlivy působící na *Roman de Jules César, Fet des Romains* a *Li Hystore de Jules César* na základě analýzy textově zajímavých míst starofrancouzských děl. Nyní, při rekonstruování antického a částečně také moderního metatextu, při sbírání možných zdrojů informací o Iuliu Caesarovi, o těchto dalších pramenech pohovoříme obecně.

2.1.2.1. Další antické dějepisné texty

Titus Livius sepsal svou historii *Ab Urbe condita libri* – Dějiny od založení Města, nejspíše mezi lety 27 př. n.l. a 17 n.l. Dílo, pokrývající období od založení

---

²⁶ CURTIUS, str. 60.

²⁷ V naší práci se zaměříme na díla historická. Toto omezení je dáno také použitou metodou, kdy postupujeme od textu k možným zdrojům jeho inspirace. Postup opačný, spočívající ve stanovení pomyslné středověké sumy znalostí o Iuliu Caesarovi a hledání jejich stop ve starofrancouzských dílech by mohl vést k některým zkreslením. Dle našeho názoru rozdíl mezi postupem od textu k jeho možným pramenům a postupem od možných, či v našem případě přiznaných, pramenů k textu je dosti podstatný. Prvním přístupem přiznáváme středověkému autorovi uměleckou tvořivost a snažíme se pochopit její zákonitosti a omezení. Druhý přístup v sobě skrývá nebezpečí, že bychom mohli hodnotit pouze překlad a jeho chyby a nikoliv jeho uměleckou hodnotu.

města až do roku 9 př.n.l. se zachovalo jen částečně²⁸. Liviovo dílo dosáhlo obrovské popularity a stalo se základem pro jiné tvůrce, kteří z něj čerpali. Za zmínku stojí Florus, Iulius Obsequens, Eutropius, Festus či Orosius²⁹.

Dále uvedme již v pozdní antice a nejinak i ve středověku populární Suetoniův spis *De vita caesarum* – Životopisy dvanácti císařů. Iulius Caesar, jako zakladatel nového řádu a první císařské dynastie, celou knihu otevírá. Suetoniovo dílo, na rozdíl od výše uvedených, se koncentruje také na intimní detaily ze života mocných.

Dějepisec Sallustius, současník Caesarův, napsal dvě dochovaná díla, *Coniuratio Catillinae* - Spiknutí Catillinovo a *Bellum Iugurthinum* - Válka s Jugurthou. Caesar se objevuje pouze okrajově v Catillinově spiknutí, jako jeden ze sympatizantů spiklenců, zejména díky faktu, že se otevřeně stavěl proti nejvyššímu trestu pro Catillinu, čímž se postavil nejen proti tehdejšímu konzulovi Ciceronovi, ale také proti většině senátu.

Vzhledem k vysoké popularitě Ovidia ve dvanáctém století „*aetas Ovidiana*“ - věk Ovidiův, můžeme také uvést, že ke konci patnácté knihy *Proměn* je líčena Caesarova apoteóza - jeho proměna v kometu³⁰.

---

²⁸ Zachováno kompletně je 35 knih (úvod; první dekáda - založení města; třetí dekáda - druhá punská válka; čtvrtá dekáda - války na východě v druhém století př.n.l., část dekády páté). Caesarovy války zachovány nejsou.

²⁹ Všichni mimo Iulia Obsequens viz dále. Iulius Obsequens sepsal, nejspíše ve 4. století n. l., pojednání o věštách *Prodigiorum liber*- Kniha zlověstných znamení, ve kterém čerpá popis dané problematiky i z Livia.

³⁰ Již dopředu také zmiňujeme, že tento *topos* se ve zkoumaných starofrancouzských dílech nevyskytuje.

2.1.2.2.Pozdně antické texty

Jedná se o následující pozdně antická *epitome*, zkrácené výtahy z dějepisných knih nebo jinak zestručněné pojednání o minulých událostech, která byla v pozdní antice a ve středověku populární³¹:

- *Epitome de Tito Livio (bellorum omnium)* – Stručné dějiny všech válek, které napsal Lucius Aenneus Florus ve druhém století. Caesarova kampaň v Galii je náplní kapitoly 45 v první knize, válka s Pompeiem a jeho následovníky jsou popisovány v kapitolách 12 a 13 knihy druhé. Ze středověku se zachovalo přes sto různých rukopisných zapsání tohoto výtahu z Livia, což může svědčit o značné rozšířenosti tohoto Florova textu. *Epitome* v moderních edicích Livia doplňuje místa, kde se původní text nezachoval.
- *Breviarium ab urbe condita libri X* – Stručné dějiny od založení Města v 10 knihách, které napsal Eutropius ve třetím století našeho letopočtu. Caesar a jeho činy zaujímají devět posledních kapitol šesté knihy.
- *Epitome historiarum Philippicarum Pompei Trogi* – Výtah z dějin filippských sepsal Marcus Iulianus Iustinus. Dílo je zaměřeno pouze na války na východě, o Caesarově výpravě do Egypta je pojednáno v páté kapitole knihy 43. *Epitome* je zachováno ve více než dvou stech rukopisů.
- *Breviarium rerum gestarum populi Romani* sepsal okolo roku 370 Rufinus Festus. Toto dílo se zabývá více popisem římského impéria a

---

³¹ Budeme-li hodnotit „popularitu“ díla podle počtu zachovaných rukopisů, pak lze hovořit i o velké popularitě. *Epitome de Tito Livio* by podle této klasifikace populárnější než samotný originál, neboť, na rozdíl od Liviova originálu, je zachováno celé a v mnoha rukopisech.

jednotlivých provincií, o Caesarovi je zmínka pouze v šesté kapitole³² v souvislosti s Galii.

Podle moderního hodnocení se *epitome* nemohou rovnat se stylistickou rozvinutostí původních děl³³, avšak primárním posláním výtahu z jakéhokoli literárního díla není zachovat literární kvality původního textu. Počet zachovaných rukopisů nás dokonce vede k hypotéze, že tato díla byla živější studnicí informací nežli výše citované knihy vrcholné antiky přelomu letopočtu.

---

³² 6,2.

³³ Livius věnoval mnoho úsilí formální stránce svého díla, přípravě přímých řečí a podobně. *Epitome* měla jako primární cíl předávání informací, a tak často přímé řeči, neposouvající děj, vypouštějí či zjednodušují.

2.1.2.3. Křesťanské a středověké³⁴ texty

Z knih, které sjednocují biblickou historii spolu s dalšími historickými prameny, uvedeme pouze nejstarší z nich. Historie Iulia Caesara je v nich ještě více na okraji nežli v antických výtazích ze starých dějepisců. Dále uvedené knihy slouží pouze jako příklad určité literární produkce, která byla ve středověku poměrně živá³⁵.

- Paulus Orosius napsal své dílo *Historiae adversus paganos* – Dějiny proti pohanům na počátku pátého století. Skutky Iulia Caesara zabírají deset posledních kapitol šesté knihy.
- Dílo Rufina, představeného z Aquilee, nazvané *Historiae ecclesiasticae libri duo*, je pokračováním původně řecké kroniky Eusebiovy *Historia ecclesiastica*, kterou do latiny možná přeložil sám Rufinus. Caesar a Kleopatra jsou, ve zřejmé inspiraci biblickou genealogií, v první knize uvedeni jako představitelé jedné z dynastií vládnoucích světovým říším.

---

³⁴ Přijímáme rok 495 n.l. (pád Říma) jako předěl antika / středověk. Jsme si vědomi, že i názory kladoucí počátek středověku do roku 800 n.l. mají své opodstatnění, nicméně pro naši práci dělení antických a středověkých textů podle přibližné hranice pátého století vyhovuje.

³⁵Jako příklad mohou sloužit starofrancouzské kroniky, které doprovázejí v rukopisech *Li Fet des Romains*. Viz prezentace tohoto díla v části 2.2.1.

2.1.2.4. Závěr, omezení spjatá s antickým odkazem

Viděli jsme, že utváření antického literárního obrazu Caesara a jeho činů byl proces jdoucí celou zkoumanou dobou. První stupeň schématu uvedeného v úvodu – antické texty, nebyl pro středověkého čtenáře a potenciálního překladatele pravděpodobně stejně uspořádan a hierarchizován jako pro dnešní badatele. Můžeme předpokládat, že, podobně jako do jisté míry i my dnes, viděl předchozí doby jako celek a nerozlišoval mezi klasickou a pozdní antikou. I rozdíl v recepci předkřesťanských a křesťanských autorů nemusel být tak veliký, jak by se mohlo zdát. Neboť, jak uvádíme dále, žáci se v rámci svých studií seznamovali i s většinou výše uvedených autorů.

Až na jeden velmi výrazný počín – Farsalská pole – nebyl Caesar hrdinou žádné jiné knihy, která by si nekladla za prvotní cíl vylíčení historie, reality, většinou s pozitivním vyzněním pro prvního císaře. Již na sklonku prvního století našeho letopočtu měla Caesarova postava dva rozměry, historický a literární. Přestože Alexandr Veliký vstoupil do středověké literatury výrazněji než Caesar, je u římského hrdiny významnější historický rozměr, pokud je budeme porovnávat počtem výskytů v textech.

Nežli opustíme antické prameny a přejdeme v další kapitole ke středověkým textům, musíme připomenout jedno omezení, které provází veškeré antické texty: předpokládáme, že středověcí autoři četli antické autory ve stejné formě jako my. Avšak jednak se liší texty dochované v rukopisech³⁶, jednak se liší jejich prezentace. Nepochybujeme, že výtvarná stránka díla,

---

³⁶ Kritické edice, s kterými jsme pracovali, reprodukuje „nejlepší rukopis“. Vůle proniknout historií až k „původnímu“ textu v sobě, dle našeho názoru, nese nebezpečí skryté v normativním přístupu k jazyku, které by mohlo skončit až v úpravách textu v rukopisu, jak zná klasická filologie z historických edic *ad usum delphini*, které předávaly text upravený dle metatextu editora.

poznámky psané na okrajích (*marginalia*) či zařazení ještě dalších textů do stejného kodexu mohlo hrát také svou roli.

Pro účel naší práce postačuje předpoklad, že středověcí autoři měli k dispozici v zásadě stejný antický text jako jsou texty dnes dostupné v kritických edicích. Způsob četby, komentáře textu, vliv orální složky literatury i vliv společenské situace a ostatních literárních děl budou témata následujících stránek.

Náplní následujících stran bude snaha o popis středověkého metatextu, snaha o rekonstrukci způsobu, jakým starofrancouzští učenci, ale i umělci a jejich publikum, vnímali texty, které jsme výše představili. K poznání tohoto metatextu nám pomohou jednak středověké komentáře k výše uvedeným dílům, na základě kterých založíme naši interpretaci způsobu čtení stylistických figur, a zejména první francouzská díla, která si kladla za cíl představit Caesarovy činy lidovým jazykem.

Naše práce bude dále zkoumat, jak byl tento materiál uspořádán do prvních francouzských děl a jaký byl způsob jeho prezentace. V souladu s rétorickými teoriemi³⁷ se takto soustředíme na „shromáždění materiálu – *inventio*, jeho uspořádání – *dispositio*, a na stylistické úpravy – *elocutio*“. Jsme si vědomi, že toto užití rétoriky je vzdáleno tomu, co předpokládal Aristotelés³⁸, nicméně pro předmět našeho zkoumání – středověkou francouzskou literaturu

---

³⁷ Používáme středověké chápání rétoriky, např. Isidor ze Sevilly; *Etymologiae*, 2.3.1: „Řečnická zkušenost spočívá v mistrné výmluvnosti, jež se skládá z pěti částí: ze shromáždění materiálu, jeho uspořádání, stylistické úpravy, učení nazpaměť a přednesu, a dále z cíle této činnosti, totiž o něčem přesvědčit.“

³⁸ Souhlasíme s dalšími autory (Paul RICOEUR, Gérard GENETTE), že od rétoriky dle Aristotela, která předpokládala fáze přípravy argumentace, která překračovala do logiky a filozofie, dále uspořádání a stylistickou úpravu řeči, došlo k omezování této disciplíny, které vedlo až k jejímu téměř úplnému zániku. RICOEUR, P.: *La métaphore vive*, Paris, éd. du Seuil, 1975, GENETTE, G.: *Rhétorique restreinte, Communications*, 16, Paris, Seuil, 1970.

- je přístup založený na „*rhétorique restreinte*“³⁹ - omezené rétorice“ užitečný, neboť kopíruje literární myšlení středověku⁴⁰.

---

³⁹ GENETTE, G. Tento slavný článek vykládá historii rétoriky jako postupné omezování původně širokého a kompletního pole působnosti navrženého Aristotelem na užší a užší oblast. Nejdříve, s koncem republikánských zřízení, byla opuštěna oblast argumentace, neboť nebylo již nutno pravdu nalézat a ostatní přesvědčovat. Rétorika byla takto omezena na stylistickou oblast, kde podlehla klasifikujícímu duchu a stala se pouhou zásobárnou figur.

⁴⁰ CURTIUS, E.R. str. 73-90.

2.2. Středověká francouzská díla vyprávějící o Iuliu Caesarovi

Následující řádky popíše druhou, konečnou stranu schématu z úvodu. Přiblíží středověká díla inspirovaná antickými prameny uvedenými na předchozích stranách. Cílem této podkapitoly je prezentace současného stavu znalostí o starofrancouzských textech, které budou dále sloužit jako odrazový můstek k jejich srovnání mezi sebou, z něhož doufáme vyvodit poznatky o literárním životě doby, ve které byly texty poprvé čteny.

Iulius Caesar vstoupil do středověké literatury psané ve francouzském jazyce⁴¹ ve srovnání s jinými antickými hrdiny *romans antiques* poměrně pozdě. Po Oidipovi⁴², Alexandrovi⁴³, Aeneovi⁴⁴ a Hektorovi s Achillem⁴⁵ čekal Caesar ještě přibližně půl století, než vznikl první překlad přibližující jeho osudy středověkému publiku neznalému latiny.

Zpracování osudů Iulia Caesara ve francouzské literatuře se objevilo zřejmě nejdříve v próze (*Li Fet des Romans* - Skutky Římanů, *Li Hystore de Julius*

---

⁴¹ V tomto ohledu je zajímavé srovnání s osudem Iulia Caesara v literatuře italské, kde se dočkal relativně větší popularity. (FLUTRE, L. F.: *Li Faits des Romains dans les littératures française et italienne du XIIIe au XIVe siècle*, Paris, Hachette, 1932).

⁴² *Roman de Thèbes*, inspirovaný Statiovou *Thebais* - Báseň o Thébách (sepsanou mezi roky 80 - 92 n.l.) vznikl přibližně okolo roku 1150.

⁴³ *Roman d'Alexandre*, vycházející ze středověkých, i pozdně antických pramenů (např. Iulius Valerius, *Res gestae Alexandri Macedonis*- Činy Alexandra Makedonského) vznikl okolo roku 1155. Je zajímavé sledovat, že mimo zpracování v němčině či staré češtině byl Alexandrův život populární i mezi autory píšícími latinsky. Gualterus ab Insulis (de Castellione) sepsal vysoce ceněnou *Alexandreis* v letech 1178 - 1182.

⁴⁴ *Roman d'Eneas*, středověké zpracování Vergilioví *Aeneidy* (29 - 19 př.n.l.), bývá datován do roku 1166.

⁴⁵ *Roman de Troie*, inspirovaný *Ilias Latina* - Latinská Iliada (první století n.l.), vznikl nejspíše okolo roku 1165.

Caesar – Historie Iulia Caesara) a teprve následně v poezii (*Roman de Jules César* – Román o Iuliu Caesarovi).

2.2.1. *Li Fet des Romains*

Li Fet des Romains compilé ensemble de Salluste et de Suétone et de Lucain – Skutky Římanů, sestavené dle Sallustia, Suetonia a Lucana, je starofrancouzské dílo, které zřejmě jako první začalo seznamovat čtenáře s Iuliem Caesarem a jeho osudy v lidovém jazyce.

Li Fet des Romains je zachováno v celkem 59 rukopisech, které se nacházejí ponejvíce v Paříži a ve Vatikánu, avšak exempláře středověkých knih obsahujících *Li Fet des Romains* můžeme nalézt i v Sankt Petěrburgu či v Kodani nebo Oxfordu.

Nejstarší z rukopisů pocházejí ze třináctého století, poslední ze století patnáctého, kdy si je nechali vyhotovit Burgundští vévodové. Kniha se dočkala také dvou vydání tiskem, ještě než byly z čtenářské oblíbenosti vytlačeny humanistickými překlady antických originálů. *Li Fet des Romains* nebyly opisovány jen ve Francii, některé z rukopisů pocházejí z Itálie.

Značná část těchto středověkých knih je poměrně výpravná, jen k *Li Fet des Romains* v nich bývá možno najít i deset a více ilustrací, které zobrazují Caesara v různých životních obdobích. Iulius Caesar vystupuje, podobně jako v textu, oděn v kroužkové brnění či ve středověké šaty.

Ve většině rukopisů je dílo doprovázeno dalšími historickými spisy, které vypráví buď historii předcházející (*Histoire universelle depuis la création*

jusqu'au César – Obecná historie od stvoření až k Caesarovi⁴⁶), nebo historii následnou (*Histoire d'Auguste jusqu'à la pacification du monde et la fermeture du temple de Janus*⁴⁷ – Historie Augustova až k dobytí světa a zavření chrámu boha Iana; *Histoire sommaire des empereurs depuis Auguste jusqu'à Frederic III* – Souhrnná historie císařů od Augusta až k Fridrichu III.⁴⁸) či podávají univerzální shrnutí (*Chronologique depuis Adam jusqu'en 1239* – Chronologie od Adama až do roku 1293⁴⁹). Vedle historií se ve svazcích vedle *Li Fet des Romains* objevují i chronologie papežů či *VII sages de Rome* - Historie sedmi moudrých⁵⁰.

2.2.1.1. Datování

Vznik *Li Fet des Romains* bývá datován do první poloviny třináctého století. Jak jsme již zmínili, patrně nejstarší rukopis, 10168-72 z bruselské královské knihovny, pochází z roku 1293. Toto datum známe výjimečně přesně, neboť na závěr *Li Fet des Romains* je uvedeno:

„explicit li roumanz⁵¹ de Julius Cesar qui fue escrit a Rome en l'an de grace mil.cc.lxxx.et .xiii“

zde končí román o Iuliu Caesarovi, který byl napsán v Římě v roce boží milosti 1293.

---

⁴⁶ „Obecnou historii od stvoření až k Caesarovi“ obsahují například tyto rukopisy:

Kodaň, Královská knihovna, Thott, 431 ze třináctého století;

Brusel, Královská knihovna, 9104-05 – 1-125 ze čtrnáctého století ;

Londýn, British museum, Old Royal 16 G VII také ze čtrnáctého století.

⁴⁷ „Historii Augustovu až k dobytí světa zavření chrámu boha Iana“ obsahuje například rukopis Londýn, British museum, Old Royal 17 F II z roku 1479; tento kodex uvádí také „Souhrnnou historii císařů od Augusta až k Fridrichovi III“.

⁴⁸ Vedle výše zmíněného rukopisu z Londýna je „Souhrnná historie císařů od Augusta až k Fridrichovi III“ obsažena i v rukopisu 10168-72 bruselské královské knihovny (z roku 1293) nebo v rukopisu 770 z Musée Condée v Chantilly (kodex je z roku 1480).

⁴⁹ Například v rukopisu benátské knihovny Sv. Marka fr. III ze čtrnáctého století.

⁵⁰ Překlad populární středověké latinské legendy o sedmi mudcích (*Historia VII sapientium*).

⁵¹ Jedná se skutečně o *Li Fet des Romains*, nikoliv o *Roman de Jules César*, o kterém bude řeč dále. *Roumanz* je zde užito patrně ve smyslu „vyprávění v lidovém (= románském) jazyce“.

Rok 1293 můžeme tedy považovat za *terminus ante quem* – datum, před kterým dílo vzniklo.

J. Flutre⁵² ve své studii na základě informací v textech stanovuje datum ještě přesněji. V rukopisu BNF fr. 23083 je v části „Comment Labienus assist la cité de Paris“ – Jak Labienus obléhal město Paříž (inspirováno Zápisky o válce galské VII, 57-62):

„de cel theatre que je vos di duroit encore une partie en estant au jor que li rois Phelipes commença Paris de murs a aceindre“

a z toho divadla⁵³, o kterém vám vyprávím, stále ještě jedna část v časech, kdy král Filip započal stavět hradby okolo Paříže.

Z tohoto konstatování a z jiných historických údajů Flutre vyvodil, *terminus post quem* – čas, po kterém bylo dílo napsáno – rok 1211. Pro počátek třináctého století svědčí i rukopisy BNF fr., 1391 či vat reg. 893, které hovoří o králi Filipovi (to jest Filipu Augustovi, který zemřel v roce 1223) v přítomném čase.

Sneyders upozornil na další místo z rukopisu BNF fr. 1391, ve kterém pisar⁵⁴ doplnil při líčení občanské války následující glosu:

„totes les fois que il me semble ceste chose, je tien por folx les Anglés et Normez, qui ont fole esperance et cuident que con Ottes li escomuniez, que Diex et sainte eglise ont degité, doie France envair par itel gent“

---

⁵² FLUTRE, L. F.: *Les manuscrits des Faits des Romains*, Paris, Hachette, 1933.

⁵³ Patrně se jedná o dosud stojící *Arènes* nedaleko Rue Monge.

⁵⁴ Flutre a Sneyders pracovali technikou rekonstrukce základního rukopisu. Tato technika spočívá ve sledování a srovnávání změn a variant v rukopisech s cílem rekonstruovat základní text, tak jak opustil autorův stůl. Z tohoto důvodu nepředpokládá Sneyders, že by šlo o poznámku autora.

vždy, když se mi toto vyjeví, mám za blázny Angličany a Normany, kteří si dělají bláznivé naděje a myslí si, že s exkomunikovaným Ottou, kterého Bůh i svatá církev odvrhli, mají napadnout s těmito lidmi Francii.

Víme-li, že císař Otto byl exkomunikován v roce 1210 a že koalice, která se zformovala proti Francii v roce 1213, byla 27. 7. 1214 poražena u Bouvines, můžeme periodu vzniku *Li Fet des Romains* datovat do let 1210 až 1214.

2.2.1.2. Autor

Jediným údajem, který lze z rukopisů vyčíst o autorovi, je informace z oxfordského rukopisu Bodler, codices Canoniciani miscellanei 450, sepsaného v roce 1384 v italské Veroně:

„explicit historia Jullii Caesaris Domini Ludovici comitis de Porcilia“

zde končí historie Julia Caesara pána Ludvíka, knížete z Porcilia.

Přijmeme-li za pravdivé dříve uvedené informace o datování, nelze předpokládat, že autor *Li Fet des Romains* žil na konci čtrnáctého století v Itálii. Vysvětlení údaje z rukopisu může být fakt, že Ludovicus nebyl spisovatel, možná ani opisovač, ale vlastník či objednavatel knihy.

Text *Li Fet des Romains* na jiných místech údaje o autorovi neposkytuje.

2.2.2. Li Hystore de Julius Caesar

Li Hystore de Julius Caesar (Historie Iulia Caesara) je dílo zachované v relativně málo rukopisech, oproti *Li Fet des Romains*. Čtyři kodexy, které hodnotí první editor, jsou zachovány ve Vatikánu (Reginensis 824), v Paříži (Arsenal 3344), v Bruselu (královská knihovna 15700) a v Saint Omer (722).

Ze tří děl zpracovávajících Caesarovy osudy, které byly dostupné francouzským čtenářům ve třináctém století, se text *Li Hystore de Julius Caesar* dočkal vydání nejdříve, již v roce 1881⁵⁵.

Obsahová a pravděpodobně i jiná příbuznost s *Roman de Jules Caesar*, o kterém budeme hovořit dále, byla konstatována již prvními vědci, písčícími o těchto dílech. Avšak zatímco Flutre vyhodnotil *Li Hystore* jako zpracování *Roman de Jules César* v próze, jiní (Hess, Collet) vyvozují z textů, že *Li Hystore* byla napsána dříve než *Roman*, který z ní vychází.

Oproti tomu závěr, že *Li Fet des Romains* je dílo starší nežli *Li Hystore* i *Roman*, který formuloval již Flutre, je obecně přijímán. O přibližné dataci tohoto díla budeme hovořit v souvislosti s datací *Roman de Jules César*.

Za autora *Li Hystore de Julius Caesar* je na základě informací v textu označován jinak neznámý *Jehan de Thuin*.

---

⁵⁵ *Li Hystore de Julius Caesar. Eine altfranzösische Erzählung in Prosa von Jehan de Thuin, zum ersten Mal herausgegeben von Dr. F. SETTEGAST, Halle, Max Niedenmeyer, 1881.*

2.2.3. *Roman de Jules César*

Posledním starofrancouzským dílem, které čtenářům přibližovalo Caesarovy osudy, je *Roman de Jules César*. Tento text se, na rozdíl od předchozích dvou, hlásí k poetickému žánru. Je napsán v dvanáctislabičných verších, které jsou děleny do slok, *lais*, zakončených stejnou asonancí.

Roman de Jules César se nám dochoval díky čtyřem rukopisům napsaným a iluminovaným někdy mezi roky 1280 – 1300. Žádný z nich neobsahuje jiný text, než text tohoto *Roman*. První tři (**P**, **R** a **B** podle edice Oliviera COLLETA⁵⁶) obsahují víceméně ucelené verze, čtvrtý (**p**) představuje fragment o rozsahu téměř dvě stě veršů. Tento fragment zřejmě pochází z rozsáhlejší sbírky.

První rukopis, **P**, je nyní uložen v Národní knihovně v Paříži pod signaturou fr. 1457. Je to kodex obsahující 170 listů, na které dva opisovači na konci třináctého století zapsali *Roman*. V rámečku iniciály na první stránce je vykreslena miniatura svitku, na kterém je zobrazen Caesarův triumf⁵⁷.

Druhý rukopis, **R**, je nyní uchovávan v Městské knihovně v Ruenu (ms. 1050). Podle pasáží v textu, které jsou shodné s prvním rukopisem, se usuzuje, že tento rukopis byl sepsán ve stejném období s největší pravděpodobností v opisovačské dílně nepříliš vzdálené od scriptoria, ve kterém byl vytvořen předchozí rukopis. Navíc četné miniatury v tomto exempláři vykazují shodné znaky s miniaturami z knihy uchovávané v Paříži.

---

⁵⁶ Olivier COLLET také přiřadil písmena k jednotlivým rukopisům, která rovněž uvádíme, abychom čtenáři usnadnili orientaci v textu.

⁵⁷ Reprodukce první strany je mezi úvodními stranami této práce.

Fragment 176 veršů (**P**), který mohl být kdysi součástí větší sbírky, vznikl pravděpodobně ve stejnou dobu i stejnou technikou jako dva předchozí rukopisy. Je dostupný v Čítárně rukopisů pařížské národní knihovny pod signaturou n.a.fr. 23011.

Poslední exemplář (**B**) byl sepsán také na konci třináctého či na počátku čtrnáctého století. Od ostatních se liší nejen dialektem a pravděpodobným místem vzniku, které je umisťováno do Lotrinska, ale hlavně některými odlišnými textovými variantami. Bohužel se u tohoto kodexu nedochovalo prvních 138 a posledních 670 veršů⁵⁸, což značně znesnadňuje posouzení a dataci *Roman de Jules César*, jak ještě později uvidíme. Rukopis je nyní uložen v Ženevě – Coligny v Knihovně Martina Bodmera pod signaturou Cod. Bodmer 95.

2.2.3.1. Autor

V textu *Roman de Jules César* můžeme najít pro jeho autora dvě jména. Zatímco v rukopisu **B** je uvedeno jméno « Jehan », v kopiích **P** a **R** jsou s určitými rozpaky užívána jména « Jehan » a « Jacot (de Forest) ».

První příklad této rozmanitosti je patrný ve sloce 20, verš 387:

Text **B**: „*et d’el le suen conte vult comancier Johanz*“

a o tom svém vyprávět začít chce Johan;

Stejný verš v rukopisu **P**: „*et de ce rest Jacos son conte recitanz* „

a o tom, co zbývá, Jakub vypráví své verše.

---

⁵⁸ Číslování podle verze textu upravené Olivierem COLLETEM, odvozené pouze od rukopisu **P**.

Verš v rukopisu **R** odpovídá verši v rukopisu **P**.

Obdobná situace se opakuje ve sloce 119, verš 2154:

Text B: „*et après ce retrait an sa rime Jehans*“
A podle tohoto vyprávění Jehans své verše skládá ;

Text P: „*et Jacos de Forest l'est en rime contans*“
a Jacos de Forest jej ve verších vypráví;

Text R: „*et Jakes de Forois l'est ausement contans*“
a Jakes de Forois jej odvážně vypráví.

A dále také ve sloce 404, verš 7464:

Text B: „*Mais neporquant Johanz qui son cuer mis i a*“
Avšak i tak Johan, který své srdce do toho dal;

Text P: „*Mais Jacos de Forest (R Forés) ...*“
Ale Jacos de Forest (Forés) ... .

Naproti tomu pouze ve sloce 442, verš 8259, uvádějí všechny kopie stejné jméno, « Jehanz »:

„*si com l'estoire dist enaprès Jehanz*“
jak to historie dle Jana vypráví.

Je potřeba zmínit, že v daném kontextu není jasné, jestli jméno Jehanz označuje autora. Může se jednat o odkaz na další pramen, který je citován pouze jedenkrát.

Jacos de Forest vystupuje ještě dvakrát na konci, ve sloce 488:

Text rukopisů **P** a **R** uvádí identický verš 9404:

„*Mais a ces vers son conte est Jacos desfianz*“

Však tímto veršem Jacos končí své vyprávění.

Stejně tak verš 9410:

„*Mais Jacos en la fin doucement est proianz*“

Však Jacos na konci laskavě prosí.

Na tomto místě musíme s lítostí konstatovat, že nemůžeme porovnat text z rukopisu ze Ženevy, ve kterém se nedochovaly tyto poslední verše.

Podle výzkumů Paula Hesse⁵⁹ se pod jménem « Jehan » v *Roman de Jules César* skrývá Jean de Thuin, autor *Li Hystore de Julius Caesar*. Tento německý autor uvádí, že *Li Hystore de Julius Caesar* je později vzniklý přepis *Roman de Jules César* v próze. Přijmeme-li tuto hypotézu, « Johans » vypadá jako nejpravděpodobnější kandidát.

Pokud budeme dále rozvíjet výše uvedenou hypotézu, že jak *Roman de Jules César*, tak *Li Hystore de Julius Caesar* byly vytvořeny jednou osobou, musíme Jacotovi de Forest (druhému zmiňovanému v textu) přiřadit pouze vedlejší roli. Mohl se uplatnit při přepisu textu jako písař, v lepším případě jako

---

⁵⁹ HESS, P.: *Li Roumanz de Jules César. Ein Beitrag zur Cesargeschichte im Mittelalter*, Winterthur, 1956.

autor úvodu (sloka 1-3) a závěru (sloka 488). Nepřímo ho tak můžeme vinit z toho, že se chtěl přiživit na výsledcích práce Jeana de Thuin.

Pokud by nedošlo k překvapivému a nepravděpodobnému objevu nových pramenů, nebude možné s jistotou přiřknout *Roman de Jules César* ani Jeanovi de Thuin ani Jacotovi de Forest. Podle studií založených na stylistických shodách (což je i případ studie Hesse) je značně obtížné bezpečně prokázat identitu autora těchto dvou děl.

V následující práci se pokusíme nejmenovat autora. Pokud bude z různých důvodů nutné případně užít jednoho nebo druhého jména, nebude to pokus přidělit *Roman* některému z těchto autorů.

2.2.3.2. Datování

Stejně dobře *Roman de Jules César* odolává snahám o přesné datování. Toto dílo neobsahuje žádný odkaz na aktuální události ve třináctém století, není nikomu věnováno, ani datováno, jako je tomu v případě *Li Hystore de Julius Caesar* (pokud připustíme, že pocházejí od stejného autora). Přejaté pasáže a tvůrčí inspirace, jak o nich budeme dále mluvit, pocházejí z velmi širokých zdrojů pramenů. Nemůžeme tedy s jistotou ani říci, že autor *Roman de Jules César* a případně i *Li Hystore de Julius Caesar* čerpal nápady ze *Li Fet des Romains*, díla sepsaného mezi roky 1212 - 1213 (tato data jsou ovšem také doložitelná pouze na základě údajů z textu, které mohou pocházet z pozdějších úprav, jak jsme již uvedli). Rok 1212 je většinou badatelů⁶⁰ přijímán jako *terminus post quem* - doba, po které, pro vznik *Roman de Jules César* a jako *terminus ante quem* -

---

⁶⁰ COLLET udává data 1213 - 1265 pro *Roman*, 1213 pro *Li Fet des Romains* a pro *Li Hystore* 1213 - 1265, s podmínkou, že následuje až po *Románu*. LEEKER datuje *Roman* 1215 -1235, *Li Hystore* kolem 1240 a *Li Fet des Romains* do 1213.

doba, před kterou, jsou uváděna data 1276 - 1277, protože do této doby můžeme datovat nejstarší rukopis *Li Hystore de Julius Caesar*⁶¹.

---

⁶¹ Paříž, Knihovna Sainte Geneviève, signatura ms. 2200.

2.2.4. Závěr

Při prvním srovnání tří starofrancouzských děl je možno konstatovat, že vznikly přibližně ve stejné době, která může být určena datací prvních rukopisů těchto děl (cca 1267 pro *Li Hystore de Julius Caesar*, 1293 pro *Li Fet des Romains*) a časem událostí, o které hovoří (cca 1213 pro *Li Fet des Romains*).

Při zkoumání vzájemného vztahu těchto děl je obecně přijímáno, že *Li Fet des Romains* sloužilo také jako jeden ze zdrojů inspirace *Li Hystore de Julius Caesar* a *Roman de Jules César*.

Zajímavějším údajem nežli posloupnost vzniku jednotlivých děl je informace o počtu zachovaných rukopisů, podle kterého můžeme odhadovat popularitu jednotlivých děl.

Popisem antických pramenů a jejich středověkých variant jsme poznali první a poslední fázi schématu nabídnutého čtenářům v úvodu naší práce:

- výchozí bod, antické texty, v té formě, ve které je můžeme poznat, ve formě, v jaké se zachovaly nám,
- a konečný bod, středověké texty ve stavu, v jakém se nám dnes dochovaly, v jakém jsou dnes uchovány a částečně vydány, jak mohou být dnes čteny.

3. ČÁST II.:

Proces překládání antických děl ve třináctém století

3.1. Cesta od latinského textu ke starofrancouzské variantě

Po stručném popsání antických originálů a středověkých překladů přejdeme ke studiu způsobu vzniku středověkého textu, k analýze vlivů antiky a vlivů, které antické vlivy překrývaly, doplňovaly či přebarvovaly.

Literární vědci, zkoumající *romans antiques* od počátku dvacátého století, věnovali poměrně mnoho úsilí poukazováním na špatné pochopení antických předloh⁶². S rozvojem zkoumání středověké literatury bylo prvním středověkým zpracováním antických materiálů přiznáno jejich zasloužené místo mezi originálními literárními počiny⁶³.

Nemalý vliv na tento posun měl patrně také rozvoj překladatelských teorií⁶⁴. Dnes jsme si schopni uvědomit, že překlad nevyovídá o tom, jak překladatel rozuměl originálu, ale o tom, jak jej chtěl a uměl prezentovat. Dále jsme si schopni přiznat limity našeho porozumění textu, přistoupit ke zkoumanému dílu s pokorou, která dovoluje hledat chybu u středověkého básníka až poté, co vyloučíme všechny možnosti chybného porozumění na naší straně⁶⁵.

V souladu s teorií překladu se před rozborem starofrancouzského textu pokusíme o rekonstrukci možného způsobu četby. Na následujících stránkách se budeme věnovat analýze „úvodní“ fáze. Na samém počátku překládání je

---

⁶² Viz například dějiny interpretace *Románu o Thébách*. DONOVAN, L.G. *Recherches sur le Roman de Thèbes*, Paris, SEDES 1975

⁶³ CROISY-NAQUET, C.: *Ecrire l'histoire romaine au début du XIIIe siècle: L'histoire ancienne jusque César et Les aïts ds Romains*, Paris, H. Champion, 1999

⁶⁴ LEVÝ, Jiří; *Umění překladu*, Panorama, Praha, 1983.

⁶⁵ Dnes již asi nikdo nepochybuje o tom, že středověcí učenci, jejichž *cursus studiorum* – studijní program – byl celý v latině, ovládali tento jazyk lépe než my.

četba, středověká konkretizace antického textu a vznik středověkého metatextu. Pokusíme se zjistit informace o vlastním čtení a chápání antických knih. K tomu by nám mohly být východiskem, vedle starofrancouzských a středověkých latinských textů a sekundární literatury, středověké „návodů“ k četbě – komentované rukopisy⁶⁶.

Z praktických důvodů uplatníme přístup k textům naznačený v úvodu a v závěru první kapitoly: částečné oddělení vlastní informace předávané textem a její formy, oddělení *inventio* či *dispositio* od *elocutio*⁶⁷.

Na následujících stránkách se budeme primárně zabývat formou. Nechceme spekulovat, kolika procentům antické informace středověcí čtenáři rozuměli. Na stupeň porozumění můžeme totiž většinou usuzovat pouze z výsledného výtvaru překladatelova. Vzhledem k tomu, že výtvar překladatelův vypovídá, a ve středověku zvláště, o tom, jaký text chtěl překladatel vytvořit⁶⁸, nelze jej dle našeho názoru brát jako výpověď o úrovni porozumění. Později navíc ukážeme, že středověcí autoři pracovali ve vlastním světě hodnot a postupů, které měly na konečné dílo rozhodující vliv. Odkazovat na neporozumění či porozumění obsahu, vlastní informaci, by tedy bylo problematické a proto tuto oblast raději ponecháme stranou.

Zaměříme se na neméně zajímavou otázku, na otázku vnímání formální stránky antického textu.

---

⁶⁶ Vydané komentáře a některé rukopisy viz bibliografie

⁶⁷ Nalezení argumentů (*inventio*), jejich uspořádání (*dispositio*) a stylistická úprava textu (*elocutio*). Viz závěr první kapitoly.

⁶⁸ LEVÝ, str. 46 sqq.

3.1.1. Život antických stylistických ozdob ve středověku

Středověcí učenci přijali za své antické dělení literatury na styl vysoký (*gravis stylus*), nízký (*humilis, extenuatus stylus*) a střední (*mediocris stylus*). Toto dělení, které poprvé nalézáme v *Rhetorica ad Herennium* - Rétorika pro Herennia, spočívá v odlišování děl podle stylu (IV, 8)⁶⁹:

„Gravis est, quae constat ex verborum gravium magna et ornata constructione; mediocris est, quae constat ex humilione, neque tamen ex infima et pervulgatissima verborum dignitate; attenuata est, quae demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem.“

Vysoký (styl) je ten, který vyplývá z velikosti slov a zdobné skladby; prostřední sestává v skromnější, avšak ne nejnížší a nejlidovější důstojnosti slov; nízký styl je ten, který je snižen až k nejpoužívanější obvyklé mluvě.

Z předchozího úryvku vyplývá, že styly byly zřejmě rozlišovány primárně dle způsobu vyjádření. Zaměříme-li se na srovnání formy a stylu Farsalských polí, antické veršované předlohy a její středověké varianty, *Roman de Jules César*, patrně nejvýraznějším rozdílem je vymizení rozvité básnické představivosti, která charakterizovala antickou poezii, a odsunutí stylistických ozdob a metaforických vyjádření⁷⁰.

Před vlastním rozbořem cítíme potřebu načrtnout teoretický základ problematiky básnického krášení literárního textu. Starověké⁷¹ a středověké⁷² teoretické prameny používají termíny vlastní také současné literární teorii,

⁶⁹ *Rétorica pro Herennia*, éd. ACHARD, G. Paris, Les Belles lettres 1989

⁷⁰ *Roman de Jules César* v tomto ohledu není výjimkou, i ostatní *romans antiques* respektují zákonitosti středověké poezie.

⁷¹ Cicero, Quintilianus, Donatus.

⁷² Isidor ze Sevilly, poetiky publikované Faralem a Keilem.

avšak používají je v odlišném významu. A to jednak místy mírně odlišně od sebe navzájem, ale také, a to v míře relativně větší, poněkud odlišně od současného použití.

Na dalších stránkách budeme vycházet ze starověkého dělení, používaného s malými změnami i ve středověku, ale budeme se snažit pochopit popisované básnické figury ve světle moderních teorií⁷³ a s přihlédnutím ke konkrétnímu textu.

Teoretickým východiskem k vysvětlení středověké „neúcty“ k antickým básnickým a rétorickým technikám, bude, mimo konstatování, že ve středověkých textech podobné figury jsou prakticky nepřítomné, studium středověkých rukopisů antických autorů.

Moderní čtenáři antických děl si vědomě rozšiřují své čtenářské očekávání četbou komentářů ke složitějším místům, ve kterých překladatel či editor uznal za vhodné přiblížit předpokládaný autorský záměr či dobové souvislosti. Komentovaná vydání svědčí nejenom o předpokládaném, obecně přijímaném či doporučovaném způsobu četby, který zároveň do jisté míry také vytváří. Komentovaná vydání vypovídají také o způsobu myšlení jejich autora. Doufáme, že srovnáním několika míst středověkých komentářů Lucanova díla s dnešní interpretací a rekonstrukcí antického horizontu čtenářského očekávání, nalezneme vysvětlení této změny.

Dle dochovaných antických literárních teorií, které v oblasti kráslení textu platily až do nástupu romantismu, se *ornatus textus*, moderně řečeno „(literární) ozdoby textu“, dělil na *figurae* a *tropi*.

---

⁷³ RICOEUR, P.

Básnické *figurae*, stylistické figury, jsou techniky pracující s grafickou nebo zvukovou formou sdělení, nejčastěji se zvukovou stránkou jazyka. Jedná se například o rým, opakování slov, nebo naopak jejich vynechávání. V latině byly tyto figury v literárním slohu dosti využívány a jejich seznam je k nalezení v mnoha teoretický dílech⁷⁴.

Oproti tomu tropy se váží na významovou stránku jazyka, pozměňují obsah, jedna skutečnost odkazuje k druhé. Jejich krása spočívá v originalitě myšlenky, v nezvyklém vyjádření skutečnosti. Nejznámější a nejpoblárnější z myšlenkových básnických figur, jak jsou tropy označovány moderní literární teorií, je metafora. Ovšem do této kategorie patří také srovnání, synekdocha a podobně. Pozdně antické a středověké katalogy tropů jsou dostupné ve stejných knihách jako katalog figur.

Podobné, avšak detailněji rozpracované rozdělení tropů a figur se vyskytuje ve většině starých pojednání. Ne vždy však autoři podávají definici takového dělení a ne vždy jsou například odlišení figur a tropů schopni aplikovat. Ostatně málokdy se o to pokoušejí, příklady uváděné na stránkách poetik od sebe autoři často opisovali⁷⁵.

Pokud se pokusíme uplatnit podobný seznam v praxi, v literárním textu, narazíme na řadu problémů, na které nás studium středověkých teorií nepřipraví.

Při jejich řešení si musíme uvědomit jeden podstatný rozdíl mezi starou a současnou literární vědou: středověké poetiky byly nejspíše psány jako návod

---

⁷⁴ Quintilianus, Isidor ze Sevilly, Donatus, Priscianus, poetiky publikované Faralem.

⁷⁵ Isidor ve svých *Etymologiích* přiznává, že čerpal z Donata (*Etymologie* I, 37, 1; II, 26, 1). Figury a tropy uvedené v části gramatické, kde je mimo jiné taky zařazena metafora, řadí prakticky na stejnou úroveň jako slovní a myšlenkové figury uvedené v části věnované rétorice.

pro potenciální autory textů, ale dnešní pojednání interpretují již existující literární text z hlediska čtenáře.

První problém, na který nás nepřipraví pouhá četba středověkých poetik, je ten, že se figury a tropy mohou prolínat a doplňovat. Například srovnání lze dozdobit zajímavým pořádkem slov, rýmem či aliterací (abychom uvedli příklady stylistických figur) nebo metaforickým vyjádřením (jako příklad kombinace dvou myšlenkových figur). Tato skutečnost sice teoreticky ztěžuje klasifikaci, ne však pochopení básnického obratu.

Podíváme-li se podrobněji na jazyk *Roman de Jules César*, zjistíme, že je vzdálen od starověkého stylu, má dosti daleko do básnické bohatosti antické předlohy. Přejímat stylistické figury vlastní latině nebylo samozřejmě možné, je to dáno odlišným, fixním slovosledem francouzštiny⁷⁶.

Avšak ani tropy, myšlenkové figury, se ve francouzském románu nenalézají. Nejedvážnějším tropem je možná srovnání z verše 4542: „*ses chace devant lui si com vens fait la paille*“ (žene je před sebou tak jako vítr slámu (Caesar nepřátele)).

Nespokojíme-li se pouze s vysvětlením, že *Roman de Jules César* prostě sleduje úzus středověké poezie, mohli bychom si položit otázku, zda středověký autor tak činí coby poučený překladatel překládající vědomě z registru do registru či nikoli. Zda dochází k posunu informace o stylu a formě již na vstupu, při čtení. Zda vnímali a chápali tehdejší čtenáři antické metafory, zda měli porozumění pro hry s jazykem, které nalézali v latinských básních, a

---

⁷⁶ Ani český překlad Farsalských polí se v této oblasti nesnaží zachovávat vše, ale pouze figury v češtině přirozené či možné.

nepřekládali je pouze proto, že dobová poezie byla jinačí, či zda nedokázali docenit myšlenkový systém skrytý za stylistickými figurami⁷⁷.

Protože ve francouzském románu můžeme na porozumění či neporozumění metaforám usuzovat pouze na základě jejich přeložení nebo vynechání, které nerozlišuje mezi „nepřečtením“ a „nepřeložením“ vstupní informace, vzali jsme si na pomoc středověký komentář Lucanova díla⁷⁸. Podobných komentářů kolovaly zřejmě celé řady a v současné době je jich k dispozici v tištěné podobě pouze zlomek⁷⁹. Můžeme s jistou dávkou pravděpodobnosti předpokládat, že i autor *Roman de Jules César* podobné komentáře znal, že i on z nich čerpal své znalosti.

---

⁷⁷ Ricoeur , str. 13-61

⁷⁸ *Adnotationes super Lucanum*, éd. ENDT, Iohannes, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1909, reprint 1969.

⁷⁹ Nepublikované jsou například rukopisy BNF lat 2904 (ff. 119v – 144v); BNF lat 16243, text Farsalských polí s komentářem až k foliu 122v a BNF lat 15147, (ff 3v – 31r), více viz bibliografie.

3.1.2. Pravděpodobná středověká interpretace Farsalských polí a metafor v nich obsažených

Na verších z počátku deváté knihy Farsalií si budeme všímat, jak vysvětluje středověký komentář⁸⁰ úseky, kde se Lucanus, dle moderního pojetí, vyjadřuje metaforicky. Rovněž se pokusíme dohledat odpovídající místa v *Roman de Jules César*.

Středověký komentátor vysvětloval mnoho věcí, od názvů ostrovů až po gramatické jevy. Nás bude zajímat, jak vysvětluje obrazná vyjádření, která používá Lucanus. Musíme se ovšem spokojit s tím, co nám komentář poskytne, zdaleka ne všechny tropy jsou komentovány.

V deváté knize sledujeme příslušníky Pompeiova tábora, kteří se shromažďují po prohrané bitvě u Pharsalu (kniha VII) a po Pompeiově vraždě v Alexandrii (kniha VIII).

První komentované stylisticky rozvinuté místo nalézáme ve verši *Phars.* IX 35:

*„Quis ratibus tantis fugentia crederet ire
agmina, quis pelagus victas artasse carinas?“*

Kdopak by věřil, že tak mnoho korábů odváží šiky
utíkající, že zdolané lodřstvo tu zúžilo moře?⁸¹

Roman de Jules César tento problematický výraz vynechává. V podstatně zestručněné scéně se pouze praví:

---

⁸⁰ *Adnotationes super Lucanum*

⁸¹ Český překlad – Lucanus: *Farsalské pole, Chvalozpěv na Pisona*, přel. Jana Nechutová, Praha, Svoboda, 1976. V latinské větě je slovo „moře“ podmětem.

Verš 5317: „*et quand il (Cato) fu molt bien de nagier apretez...*“

když byl velmi dobře připraven k plavbě...

V komentáři čteme:

„artasse carinas – ut cluderetur mare navium multitudine, ne conspici posset unda, quod dicit Vergilius „latet sub classibus aequor“. Potest et sic accipi: quod a mari artatae sint naves, id est sibi admodum iunctae, eo quod tantum numerum capere pelagi latitudo non posset.“

zúžití (svíratí, tísnití) lodě – aby moře bylo zavřeno (zakryto) množstvím lodí, až by nebylo vidět vodu, jak praví Vergilius „moře skryto je pod loďstvem“. Můžeme tomu rozumět i takto: že lodě jsou mořem sevřeny, tedy k sobě těsně připevněny, tak, že, vinou takového počtu, širé moře nemůže být zpozorováno.

S původně nepříliš složitým obrazem moře obklopujícího lodě, který byl však i tak pro Jeana de Thuin (Jacquese de Forest) málo konkrétní, spojil komentátor Vergiliův verš z *Eneidy* „moře je pod loďstvem skryto“, méně poeticky řečeno „pro samé lodě není vidět voda“.

Komentátor zaměnil podmět s předmětem, spolu s mořem svírajícím lodě (u Lucana) komentoval i lodě svírající moře (u Vergilia). Lucanus skutečně popisoval obrovské loďstvo, jak vyplývá z předchozího verše (antický básník rozehrává protiklad velkého množství vojáků, kteří jsou přesto poraženi⁸²) a můžeme se proto domnívat, že komentátor rozvinul svůj přínos v tomto smyslu⁸³. Navíc obrat *latet sub classibus aequor* (moře je pod loďstvem skryto)

---

⁸² Počtem skutečně pompeiovsko-senátní koalice značně převyšovala Caesarovy legie.

⁸³ I český překlad Farsalských polí se překládá ve „vegiliovském“ smyslu.

patrně slýchal během svých studií mnohokrát, a Eneidu zřejmě znal téměř nazpaměť, jak dokazují časté citace Vergilia v jeho díle⁸⁴.

Co je pro nás daleko zajímavější, je skutečnost, že se středověký komentátor nijak nepozastavuje nad hyperbolickým vyjádřením (*latet sub classibus aequor*) a naopak rozvíjí dosti pochybné teorie, jak lze způsobit, že z lodí plujících po moři nebude vidět voda.

Dle našeho názoru tato tendence věřit, že to, co je napsáno znamená skutečně to, co je napsáno, je patrná i v *Roman de Jules César*, který si ani vyjádření typu „*latet sub classibus aequor*“ nedovolí a použije-li kdy nějaký básnický obraz, hledí jej zmírnit slůvky „jako, mohlo by se zdát“ nebo dokonce „jestliže chcete tomu věřit“.

Následující komentované místo zajímavé z našeho hlediska je ve verších *Phars.* IX 64/65:

„*O bene nudi*
Crassorum cineres!“

Je šťastný
popel padlého Crassa!⁸⁵

Uvedený český překlad je literární, zde je však třeba pro další pochopení uvést i doslovnější znění: „Dobře (je) nahému popelu Crassa!“. To, že Crassus padl roku 53 př. n. l. v bitvě u Carrh a nedostalo se mu hrobu, antický čtenář věděl, českému je třeba vysvětlení nebo (podobně jako u Nechutové) opisu spojeného s vynecháním.

---

⁸⁴ Frekvence citací Vergilia v komentáři Lucanova díla je samozřejmě ovlivněna i žánrovou příbuzností Aeneidy a Farsalských polí.

⁸⁵ Překlad J. Nechutová.

Roman de Jules César nechává v dlouhém monologu rovněž štkát Cornélii, Pompeiovu ženu, nad manželovou smrtí (verše 5352 až 5419). Také zde pláče nad nemožností pohřbít otce svých dětí (verš 5388), ale nesrovnává skon Crassův a Pompeiův, ani jejich pohřeb⁸⁶.

V komentáři nacházíme toto vysvětlení:

„O bene nudi – insepulti. Potest legi et nulli; non enim sunt concremati“

Ó dobře nahému – nepohřbenému. Může být čteno i jako žádnému (*toary nudus a nullus se v rukopisech většinou dosti podobaly*); není totiž spálen.

Zde komentátor „nahý popel“ vykládá správně jako „nepohřbený“. Zajímavý je spíše fakt, že tuto z našeho hlediska poměrně srozumitelnou metaforu vysvětluje. Je samozřejmě otázkou, zda toto vysvětlení podává, protože nedůvěřuje latinským znalostem svých čtenářů nebo zda toto metaforické vyjádření považuje za obtížné.

Přijmeme-li první hypotézu, musíme přiznat, že středověký komentátor chápal „nahý popel“ obdobně jako my a že jen starost o to, aby ostatní pochopili „co chtěl básník říci“, ho vedla k napsání citované poznámky. V druhém případě se opět posiluje náš předpoklad, že text bylo zvykem chápati spíše doslova.

---

⁸⁶ O Crassovi a jeho smrti viz dále, *topos* „zlato v hrdle“.

3.1.3. Užití jazyka (*langue*) ve středověku

Podobný výsledek jsme našli také na dalších místech⁸⁷ a stejně vyplývá i analýza textu poskytnutého Curtiem v Exkurzu „špatně pochopená antika ve středověku⁸⁸“. Přestože pracuje s jiným komentářem, několikrát cituje středověkého komentátora bernského rukopisu Lucanových Farsalských polí⁸⁹, dochází k obdobným výsledkům, ač je jeho Exkurs zaměřen jinak.

Na základě těchto zjištění se domníváme, že stylistické hrátky antických básníků nebyly přeloženy do staré francouzské poezie proto, že poetický jazyk a možná jazyk vůbec fungoval ve středověku podle jiných kódů, v určité míře také proto, že vztah jazyka a skutečnosti byl odlišně chápán.

Při zkoumání středověkého jazyka narazíme hned z počátku na jedno omezení. Je jím fakt, že neznáme středověký „jazyk“ - „*langue*“ středověké francouzštiny. Musíme se spokojit pouze s „*parole*“, s „promluvou“, jak nám ji předávají literární texty. Na tomto základě můžeme vyvozovat závěry o „*langue*“, ale nikdy nedosáhneme jeho plného poznání⁹⁰.

Další nevýhodou by se mohlo jevit, že literární jazyk ve středověku měl dále k jazyku mluvenému než má současný literární jazyk k dnešní mluvě. Avšak tento problém zatěžuje spíše gramatiky a fonetiky, z filozofického hlediska jde stále o týž „jazyk“, byť v odlišných variantách. Dokonce lze říci, že složitější myšlení se projevuje spíše písemně.

---

⁸⁷ I, 217/9 aj.

⁸⁸ Str. 438.

⁸⁹ *Lucani commenta Bernesia*, ed. VSENER, H., Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1869.

⁹⁰ Podobný případ nastává i u jiných mrtvých jazyků. Na druhou stranu dokonalé poznání „*langue*“ je nemožné i u jazyků živých.

Co lze tedy vyvodit z četby starofrancouzské „parole“? Asi nás nepřekvapí, že dochované texty, literární promluvy, popisují slovy odlišnými od našich realitu odlišnou od té, která nás obklopuje. Ve středověku nebyla jiná jen empirická realita, předměty, které obklopovaly mluvčí. Lidé žili i v jiném myšlenkovém světě, a text o těchto rozumových konstrukcích rovněž vypovídá, a to jak přímo (formulací myšlenek) tak nepřímo (stylem sdělení).

Nebudeme tento myšlenkový svět podrobně rozebírat, okomentujeme pouze naše zjištění z minulé části práce, totiž fakt, že středověký literární jazyk nepracoval s myšlenkovými figurami tak lehce a uvolněně jako antická literární produkce.

Nabízí se hned několik odůvodnění tohoto rozdílu. Nejdůležitější je samozřejmě hledisko literární, na literáta působil vliv literárních konvencí. Ve středověku byl obsah sdělení mnohem důležitější nežli jeho forma, což vedlo některé autory dokonce k vědomému opovrhování stylem a formou⁹¹. Uvážíme – li však vztah k jazyku dnes a ve středověku ještě ve světle úvah prezentovaných na předchozích stranách, povšimneme si několika rozdílů.

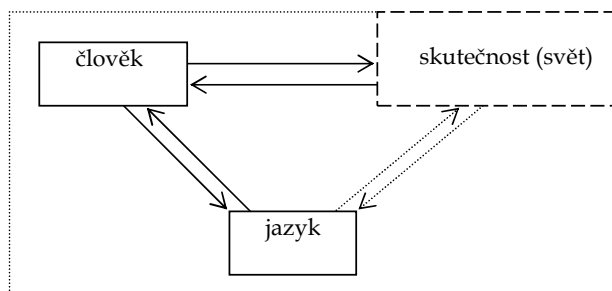
Středověk nechápal, že jazyk je pouze nástavba, neuvědomoval si arbitrární charakter jazyka, ale naopak předpokládal vztah mezi skutečností a jejím pojmenováním⁹² (tečkovaná spojnice ve schématu, které jsme použili k ilustraci vztahů mezi jazykem, skutečností a člověkem):

---

⁹¹ Například papež Řehoř Veliký zahajuje svá *Moralia in Job* slovy: „Vždyť všichni dobře víme, že rašící obilí mnohokrát vzbuzuje falešnou naději tím, že žene do bujných lístků, obilná zrna však poté v klasech plně nevypučí. Proto si nehledím slovesného uměním které nám světší učitelé vnucují. Jak i tento úvodní dopis ukazuje, nedbám úhony metacismu, nevyhýbám se hanbě barbarismu, přičí se mi tázat se kde či kam, jen abych snad vazbu předložek zachoval. Pokládám za naprosto nepřístojné, abych mlouvou, již hovoří zjevení nebes, podrobil Donatovým normám.“ (Citováno z úvodní studie J. Kalivody k vydání *Etymologií Isidora ze Sevilly*.)

⁹² To může ilustrovat například obliba etymologií. Převládal názor, že slova sama po správné interpretaci poskytnou *ethymon* věci.

Středověk rovněž nerozlišoval tak jako my mezi různými stavy skutečnosti. Peklo a nebe bylo pro tehdejší lidi stejně reálné jako dům, ve kterém bydleli, a rozumové konstrukce byly v myslích lidí skutečnější než empirická realita jejich okolí.

Z těchto faktů samozřejmě ještě nevyplývá, že se středověcí literáti báli jazykových hrátek, protože se obávali zásahu do zázraku stvoření. Můžeme z nich pouze vyvodit vysvětlení uctivějšího a méně svobodně tvořivého vztahu k jazyku, než máme my a než měli antičtí básníci.

3.2. Nástin středověkého kontextu

Na cestě od antického pramene k jeho středověké interpretaci nás čeká další krok. Po interpretaci možného způsobu středověkého vnímání formální stránky antických knih postoupíme od potenciálního středověkého obrazu antického textu existujícího v myslích latinsky vzdělaných čtenářů ke starofrancouzské variantě tohoto textu. Postoupíme od analýzy možného způsobu čtení, tedy filtru skrz který vstupoval antický text do povědomí středověkých čtenářů, k „rozplétání“ nitek ve středověkém textu, který k nám dnes promlouvá.

Vycházíme-li z představy, že primárním a často deklarovaným⁹³ záměrem středověkých autorů bylo, v souladu s naším současným vnímáním, vyprávět příběhy, které znali z četby latinských děl, pak můžeme ve výsledném starofrancouzském textu vyčlenit několik skutečností, které k antickým historiím přibyly, a naopak konstatovat absenci jiných, pro nás možná podstatných údajů. Nyní poukážeme na některé obecné vlivy, které mohly stát v pozadí těchto „vylepšení“ textu.

V naší práci jsme již hovořili o možnostech, jak středověcí autoři rozuměli antickým latinským dílům o Iuliu Caesarovi. Středověké texty, které máme k dispozici, ať již ve formě rukopisů roztroušených po archivech starých knihoven či ve formě kritických edicí, které mohou vycházet z jednoho či více

---

⁹³ *Roman de Jules César*, verš 34 – 35: *quar il l'a du latin toute en romanz changie / et de la vraie estoire de Rome departie* – neb ji z latiny celou do lidového jazyka přeložil / a z opravdové historie Říma vyšel.

rukopisů⁹⁴, však v sobě nesou nejen poselství o způsobu vnímání námětů z doby římské říše, ale i znaky literatury a kultury své doby.

Při překódování originálu do formy v jiném jazyku působila na antický metatext řada vlivů, které byly spojeny s osobou překladatele, a s tím jak vnímal kulturní prostředí, ve kterém žil. Za všechny podněty přispívající ke konečné podobě díla jmenujme jeho vzdělání, které ovlivnilo utváření jeho pohledu na svět; společenské poměry, které ho obklopovaly a které determinovaly receptory jeho díla; knihy, které četl nebo slyšel, a které možná chtěl napodobit; a řada dalších podnětů, včetně těžko definovatelného obecného kulturního povědomí.

V naší práci se zaměřujeme na několik skutečností, které lze považovat za podstatné, a které uvádíme zejména proto, že v období třináctého století, kdy vznikla díla, jež jsou v centru našeho zájmu, probíhala určitá změna těchto vlivů, určitý přerod, který doufáme vysledovat i ve zkoumaných textech. V souladu s předchozím rozdělením na formu a obsah budeme sledovat působení těchto faktorů na chápání nauky o úpravě textu, kterou středověk přestal nazývat rétorikou, a pro kterou se ujal název poetika, užívaný dodnes⁹⁵. Dále se zaměříme na vnímání informací obsažených v antických textech a na okolnosti, které mohly mít vliv na jejich hodnocení, třídění a chápání.

Nevyhneme se opětovnému citování Evropské literatury latinského středověku, díla, které popisuje nejen vliv středověkého vzdělávání na tehdejší, ale i dnešní literaturu⁹⁶, z něhož následně použijeme koncept topiky⁹⁷

---

⁹⁴ Praxe edice „nejlepšího“ rukopisu, přijímaná v klasické filologii, není v romanistice uplatňována v takové míře. Příčiny mohou být v podstatně větší jazykové rozrůzněnosti středověké „francouzštiny“ či spíše jejích koexistujících dialektů. Z námi použitých edic pouze Collet pracoval na základě jednoho rukopisu, který dle potřeby doplňoval.

⁹⁵ Například ve francouzštině, i když, pravda, v poněkud posunutém významu.

⁹⁶Curtius, str. 47.

⁹⁷Curtius, str. 91.

aplikovaný na konkrétní místa z *Li Fet des Romains*, *Roman de Jules César* a *Li Hystore*.

3.2.1. Vzdělání

Středověké vzdělávání bylo založeno na systému sedmi svobodných umění. S antickými prameny se studenti seznamovali již velmi záhy, v rámci studia gramatiky či rétoriky, které spolu s dialektikou tvořili první součást cyklu, trivium.

Rétorika ovšem ve středověkém pojetí byla rozdílná od toho, co rozuměl pod tímto uměním například Platón⁹⁸ či Aristotelés, ale i Cicero či jen o málo starší autor *Rhetorica ad Herennium*⁹⁹. Jak je patrné ze středověkých textů, umění nalézt (*inventio*) a uspořádat (*dispositio*), bylo opomíjeno¹⁰⁰ a koncentrace se, jak poukazuje také „*rhétorique restreinte*“, dostávalo stylistickým figurám¹⁰¹. Cesta „odstříhování“ pole působnosti rétoriky vedla od komplexní rétoriky Aristotelovy, který věnoval největší pozornost výstavbě a výběru argumentace, přes školství římského císařství, které vedlo studenty k rozvíjení panegyriků či *suasorií* (poradních řečí) bez skutečného přesahu do reálného života, zato hojně do literatury¹⁰², až k poslední výspě, kterou Aristoteles patrně pojímal poněkud jiným přístupem¹⁰³, k figurám redukováným na příklady – *exempla* – z ustáleného seznamu autorů.

---

⁹⁸ Platón, *Faidros, O kráse*, překl. Fr. Novotný, Praha, 1948, str.267.

⁹⁹ O dataci jsou spory (zhruba 85 př.n.l.).

¹⁰⁰ Zřejmě jde opět o manifestaci středověkého „nic nového pod sluncem – *nilhil novi sub sole*“, kdy místo nauky, jak nalézat teze a jak je kombinovat, byly předávány již hotové vzory dokumentů – *dictamina* (CURTIUS, str. 87).

¹⁰¹ Isidor ve svých *Etymologiích* přiznává, že čerpal z Donata (*Etymologie* I, 37, 1; II, 26, 1). Figury a tropy uvedené v části gramatické, kde je mimo jiné taky zařazena metafora, řadí prakticky na stejnou úroveň jako slovní a myšlenkové figury uvedené v části věnované rétorice.

¹⁰² Ze středověkých forem vzniklých na základě rétoriky můžeme uvést spor, hádání, mající svůj původ v rétorickém cvičení sporu – *controversiae*.

¹⁰³ Ricoeur, str. 13-61

Od třináctého století začíná být doložena četba poetik. Z nich za všechny můžeme uvést jednu z nejstarších, *Ars versificatoria* od Mathieu de Vendôme, vznikla nejspíše před rokem 1175¹⁰⁴. Poetiky dvanáctého a třináctého století¹⁰⁵ se koncentrují převážně na uvádění figur a tropů, jejichž výčet čerpají od Donata¹⁰⁶ spolu s příklady ze starověkých textů. *Ars versificatoria* je textem, kterým se budeme zabývat i dále, neboť mimo rad autorům uvádí také příklady dle poetiky správně zkomponovaných básní.

Můžeme důvodně předpokládat, že pro autory starofrancouzských překladů děl o Iuliu Caesarovi, zřejmě ale nikoli pro jejich čtenáře či posluchače, byly tyto poetiky součástí jejich školního penza či minimálně alespoň vyjadřují rétorické vzdělávání ve třináctém století. Poetiky vznikaly totiž přibližně ve stejnou dobu jako první starofrancouzské překlady antických děl. Je však otázkou, jak interpretovat tyto latinské „návody“ na psaní textů. Můžeme najít dva zdánlivě protikladné výklady. Buďto že sloužily jako skutečný návod - popis žádoucích postupů při tvorbě textu, jehož se začínající autoři drželi, nebo že na druhé straně pouze popisovaly literaturu již napsanou, že vykládaly čtenářům již existující příklady. Vzhledem k přístupu k autoritám a ke vzorům¹⁰⁷ v těchto dvou interpretacích však protiklad nespátřujeme - popis, pokud možno vyčerpávající, stavu existujícího je zároveň příkladem k následování, návodem k dosažení správného a vyváženého vyjádření.

Nemenší pozornost si zaslouží postavení Lucana a Caesara mezi čtenými autory. Zatímco Lucanus nechybí snad na žádném seznamu knih čtených ve

---

¹⁰⁴ Zachována v pěti rukopisech, mnohé další kodexy však obsahují úryvky z tohoto díla.

¹⁰⁵ Např. Geoffroi de Vinsauf; *Poetria nova* napsaná mezi 1208 - 1213. Gevais de Melkley - dílo zvané podle začátku *Armata est maiorum petitio*, napsaná přibližně o deset let později. Evrard l'Allemand, *Laborintus*, z doby opět o něco pozdější.

¹⁰⁶ Aelius Donatus, gramatik třetího století. Jeho *Ars grammatica* bylo ve středověku známo jako *Ars minor* (první část) a *Ars maior* (druhá část), sloužilo jako základ gramatických studií. Pro přiblížení chápání figur a tropů je svým způsobem vypovídající, že ve středověku byly probírány v jednom celku s chybami vyjádření, bez přílišného rozlišování mezi nimi. Toto smíšení se nachází již u Donata.

¹⁰⁷ Curtius, str. 166-172

středověku¹⁰⁸, Caesar je zastoupen mnohem méně a často ve výběrech kombinujících několik autorů¹⁰⁹.

V této souvislosti je třeba připomenout relativní vzácnost knih, i pergamenu a inkoustu, která vedla k tomu, že většina knihoven, klášterních či katedrálních škol a později možná i univerzit nevladnula tisíce, ale spíše stovky svazků a že tyto rukopisy obsahovaly valnou většinou „ověřené“ texty¹¹⁰, které dnes již zajímají spíše literární vědce než čtenáře. Modernímu chápání blízké a dle současného hodnocení originální texty, včetně *Roman de Jules César* či *Li Fet des Romains* či jiných textů v národních jazycích, byly ve středověku, a zejména ve školních knihovnách, v menšině.

Z relativního nedostatku knih vyplývala také používaná vyučovací technika, memorování. Ve chvíli, kdy učitel předčítá, a žáci se snaží, možná i s velmi omezenou možností psát si poznámky, poněvadž na tabulku je problematické zapsat více údajů, si zapamatovat co nejvíce, mohlo zřejmě docházet k nepřesnostem, zejména v citacích či atribucích zlomků¹¹¹. V tomto prostředí je představitelné, že metatextový soubor informací, které byly obecně známé, byl konkretizovatelný pouze za cenu jistých nepřesností¹¹².

---

¹⁰⁸ CURTIUS, str. 60. I rozšíření rukopisných verzí Farsalských polí je značné. Fakt, že Dante umístil Lucana ve své Božské komedii téměř na úroveň Vergilia, rovněž vypovídá o čtenářské recepci; skutečnost, že Brutus je spolu s Jidášem v nehlubším pekle, zase může osvětlit způsob vidění Caesarova skonu. Postavení Bruta vedle Jidáše je patrně motivováno pravděpodobnou středověkou interpretací Brutova činu jako vzpoury vazala proti svému štedrému pánu.

¹⁰⁹ Bohužel Curtiova poznámka o nevhodnosti textů, na nichž se vyučuje latina v jeho době, je stále aktuální, neboť dle našeho názoru stále užívané věty o dobývání měst derivované z Caesara mohou studenty zaujmout jen stěží.

¹¹⁰ Jedná se o texty převážně teologické (Beda Venerabilis, Petrus Lombardus, Tomáš Akvinský aj.) či školské (například některé z poetik, Donatova či Priscianova gramatika). Dále byly, zejména v klášterním prostředí, rozšířeny legendy, z nichž největší slávy dosáhl univerzální výbor Jakuba de Voragine Zlatá legenda. Antické knihy, soudě podle dochovaných rukopisů, nejspíše tvořily pouze zlomek všech děl v knihovnách.

¹¹¹ Ovidiovy Proměny údajně citoval král Jakub I. Aragonský jako Písmo svaté (OVIDIUS, *Proměny*, Antická knihovna, Praha, 1974, str. 14).

¹¹² Dohledávat přesný zdroj v metatextu kolující citace bylo ve středověku, v době neznající rejstříky, indexy a elektronické vyhledávání, jistě těžší nežli dnes a více závislé na možnosti konkrétní knihovny a na úrovni vzdělání čtenáře.

Za zmínku stojí rovněž forma prezentace těchto děl. Jak jsme již zmínili, texty byly určitým způsobem komentovány a prezentovány. Domníváme se, že například *Accessus ad auctorem* mohl být vodítkem, jak se dívat na celý text, neboť obsahoval údaje o autorovi (*vita auctoris*), o názvu (*titulus operis*), o (uměleckém) záměru (*intentio scribendis*), o námětu (*materia scribendis*), o užitečnosti (*utilitas*) a o příslušnosti spisu k vědní disciplíně (*cui parti philosophiae supponatur*)¹¹³. Námi zkoumané rukopisy Farsalských polí či Caesara podobný komplexní úvod neobsahují. Výjimku tvoří poměrně rozšířené básnické zpracování Lucanova životopisu¹¹⁴.

---

¹¹³ QUAIN, E. A.: *The medieval Accessus ad Auctores*, NY, Fordham University Press, 1986 (reprint 1945).

¹¹⁴ Z námi zkoumaných rukopisů BNF lat. 16243 uvádí na počátku *Cordoba me genuit*.

*De plus cruels bataille n'orrez ja mes parler
En fable n'en chançon que vous oiez conter*

*O bitvě krutější neuslyšíte nikdy povídání
Ať v bajce nebo v písni, co kdy uslyšíte vyprávět.*

Roman de Jules César 8639-8640

3.2.2. Orální složka literatury, její důsledky a příčiny

Za pojem smíšená oralita (*oralité mixte*¹¹⁵) vděčíme Paulu Zumthorovi, ovšem koncept zdůrazňování koexistence textu psaného a textu vyprávěného či čteného lze nalézt i u jiných autorů¹¹⁶.

Třinácté století bývá označováno¹¹⁷ jako doba, kdy pomalu ustupuje důležitost či v některých případech i priorita orální složky, i když k jejímu většímu odsunutí do pozadí dojde až s nástupem knihtisku, ne - li později. Postupný přechod od přednesu básně recitované z paměti, doprovázené gesty a zřejmě i hudbou, ke knize čtené v soukromí a potichu pouze pro sebe, prochází přes text čtený nahlas většímu společenství, ať již rodině, účastníkům pouti či hostům v hradní síni.

Způsob přednesu má také vliv na text, který je přednášen a následně, předtím či mezitím zaznamenáván. *Roman de Jules César* s vysokou pravděpodobností neprošel obdobím, kdy text byl primárně předáván ústně¹¹⁸, a *Li Fet des Romains* svým charakterem ústní přenos z paměti bez opory textu více méně vylučuje. Pro rozdíly v prezentaci jednotlivých děl¹¹⁹ je nutno hledat

---

¹¹⁵ ZUMTHOR, P.: *La lettre et la voix*, Seuil, 1987.

¹¹⁶ VITZ, E.B., REGALADO, N.F., LAWRENCE, M.: *Performing medieval narrativ*, Rochester, NY, D.S.Brewer, 2005

¹¹⁷ ZUMTHOR, *Essai de la poétique médiévale*, str. 53.

¹¹⁸ Jasně zdroje inspirace *Roman de Jules César* i *Li Fet des Romains* neotevívají ve zkoumání nejstarší literatury velmi zajímavou problematiku - možnost zvažovat a sledovat motivy, přidávané do díla postupně během fáze ústního předávání (Bédier, Pidal a jiní pro *Chanson de Roland*).

¹¹⁹ *Roman de Jules César* se obrací na čtenáře epickým vyprávěcím oietz (psáno oez)! Slyšte! Například verše 1189, 1389, 5218 a další

vysvětlení v rozdílných žánrech, ke kterým se hlásí, a následně v rozdílu tradice, ze které tyto žánry vycházely. Druh textu, jeho žánr¹²⁰ a jeho určení byly faktory působící na formu prezentace (ve smyslu představení čtenářům – posluchačům), a předpokládaná forma prezentace textu měla patrně dopad na jeho formování.

Při podrobnějším zkoumání přichází nezbytnost odlišit dva faktory orálního charakteru kultury ovlivňující texty.

První je popis fáze tvorby, předpoklad, že autor psal vědomě nebo více méně automaticky, poněvadž nic jiného asi nevstupovalo na horizont jeho očekávání, dílo určené pro přednes, a tím pádem vybavené znaky textu přednášeného. V raných formách orality to byly konstantní epiteta, opakující se přímé řeči, zdůraznění a opakování některých míst. Tyto faktory, pro nás díky textu poznatelné, postupně v dobách smíšené orality ustupují, což poukazuje na fakt, že přednášející se patrně stává předčítajícím s větší či menší oporou v napsaném textu¹²¹. *Roman de Jules César* v textu obsahuje poměrně pravidelné oslovení čtenářů¹²², které na kolektivní prožitek nad literaturou poukazuje ne tolik dialogem s čtenářem, který je prvkem používaným i v moderní literatuře, jako spíše použitým plurálem¹²³.

---

¹²⁰ JAUSS, H.R.: *Pour une esthétique de la réception*, trad. par Claude MAILLARD, Gallimard, 1978.

¹²¹ Tato opora v textu psaném se stává místy i argumentem podporujícím pravdivost vyprávěného. Fakt, že některé texty obsahují narážky na skutečnost, že přednášející vlastní celou historii zapsanou (*j'en possède le roman*) dává tušit o existenci vypravěčů vyprávějících „cokoli“, tj. příběhy nemající oporu v žádném psaném textu.

¹²² *Seignors*, například verše 340, 1389 a další.

¹²³ Verš 9420 *et a ce prandre garde doit cil qui l'est lisanz – a na to nechť pozor dá, ten který jej čte*, dle naší interpretace není v přímém rozporu k oslovení posluchačů *Seignors*, spíše může jít o další ukázkou stavu smíšené orality.

Pozice verše 9420 na samém konci díla, které má celkem 9424 veršů, tedy na místě z hlediska předávání textů problematickém a nejvíce náchylném k eventuelním „přídavkům“, nechává otevřené místo pro další interpretace.

Druhý faktor je život takového textu v momentu přednesu. Zde se však nedostaneme zřejmě příliš dále než k předpokladu, že dobrý přednes může ze špatného textu učinit kvalitní zážitek a naopak, že přednes špatný mohl zkazit zážitek z textu dnes hodnoceného jako kvalitní. Někteří autoři (Vitz) se domnívají, že je možno prozkoumat i tuto část středověkých textů, samozřejmě s upozorněním na nebezpečí, že možnost vysvětlit komplikovaná místa v textu jejich určením k přednesu¹²⁴ by mohla být nadužívána. Experimentální výsledky na tomto poli si zaslouží obdiv hlavně díky přínosu na poli popularizace středověké literatury¹²⁵. Nicméně tato oblast nemá v případě knih, které jsou předmětem našeho zájmu, tolik vlivu na finální podobu textu, jako je tomu v případě textů, u nichž je určení k přednesu prokazatelnější, například *fabliaux*¹²⁶.

Praktickými důvody smíšené orality byla nízká gramotnost a neméně nízká dostupnost pergamenu či inkoustu a knih vůbec, o které jsme již mluvili v předchozím oddíle. Lidé většinou neuměli číst a i kdyby uměli, neměli by prostředky na koupi drahého rukopisu. Jestliže se zamyslíme nad tímto konstatováním, měli bychom se tázat, pro koho byly určeny rukopisy *Li Fet des Romains* či *Roman de Jules César*. Kniha, rukopis, byl ve středověku luxusní nebo minimálně nákladný předmět a pořízení miniatury¹²⁷ na stránky středověkých knih přibližující středověkým čtenářům Caesarovy osudy pravděpodobně neobjednával ani písař ani překladatel ke svému potěšení.

---

¹²⁴ V českém kontextu poukázal Václav Černý (ČERNÝ, V.: *Staročeská milostná lyrika*, Praha, Mladá fronta, 1999, str. 372) na divadelní prvky Rutbeufova *Dit de l'herberie*.

¹²⁵ VITZ, E.B.: *Orality and performance in early french romance*, Rochester, NY, D.S. Brewer, 1999

¹²⁶ Například *Fabliaux érotiques*, ed. Luciano Rossi, *Lettres gothiques*, Paris 1992. Jednotlivé *fabliau* jsou nejen protkány oslovením publika či výzvami k utišení, ale i jejich stavba je ideální k nejen přednesu, ale i k udržení pozornosti - přináší po přibližně třech minutách přednesu nové podněty.

¹²⁷ Ze tří rukopisů *Roman de Jules César* dva obsahují miniatury, rukopisy *Li Fait des Romains* jsou také ilustrovány.

Obecně přijímané teorie¹²⁸ hovoří o možnosti přidělit jednotlivé literární útvary a díla publiku, kterému byly určeny. V případě námi zkoumaných knih tak můžeme uvažovat, že *Li Fet des Romains* byly přijaty spíše zástupci třetího stavu, pro které tato kniha mohla být také zamýšlena, a rozšířily se spolu s rozrůstáním se měst¹²⁹.

Roman de Jules César však není textem zařaditelným tak jasně, obsahuje prvky kurtoazní, ač prezentace i některé náměty jsou spíše epické¹³⁰. Avšak publikum, které ve dvanáctém století nejspíše poslouchalo tyto žánry, to jest rytíři a jejich dámy, je již ve třináctém století pravděpodobně odlišnější, možná i vzdělanější a minimálně s možností vybírat mezi více náměty.

Otázka identity objednavatele rukopisů *Roman de Jules César* a možná i celého překladu takto dostává nový rozměr, neboť se nabízí myšlenka, že se jednalo o někoho, kdo zřejmě „nestál zcela v hlavním proudu“, tedy mezi náměty ne zvolil moderní Román o růži, ale (a nyní by byla otázka z jakých důvodů) *Roman de Jules César*.

V zásadě však nemůžeme postoupit dále než ke zdůraznění role vzdělance, klerika, který námět přeložil buď o své vůli a na své náklady, či o kráse látky dokázal přesvědčit mecenáše knihy, či celého skriptoria¹³¹.

---

¹²⁸ ZUMTHOR, P.: *Essai de poétique médiévale*, Paris, Seuil, 1972.

¹²⁹ Na zasedání Generálních stavů v roce 1308 byli přítomni zástupci 250 měst (MAUROIS, A.: *Dějiny Francie*, přel. A. Borovičková, M. Drozd, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1994, str. 56).

¹³⁰ Podobné knihy, u nichž je problematické určit cílové publikum, lze ve středověké literatuře najít i jinde. Například latinsky psaná *Historia Meriadoci, regis Cambriae*, vzniklá v době, kdy artušovské legendy již běžně kolovaly v lidových jazycích a byly přijímány předpokládaným publikem, rytířským stavem.

¹³¹ Vzhledem k faktu, že neznáme přesně ani datum vzniku díla ani jeho autora, bylo by odvážné spekulovat o konkrétní osobě, která si jej objednala.

3.2.3. Vliv duchovního života a společenských představ

Při pohledu na historii třináctého století je možno říci, že ve Francii došlo, podobně jako v jiných dobách, k řadě změn. Na počátku třináctého století, v době pravděpodobného sepsání *Li Fet des Romains*, čelil král Filip August u Bouvines velké koalici nepřátel, kteří ohrožovali Francii. Slavné skutky Svatého Ludvíka naplnily nejen několik let v dějinách státu, ale i stránky kroniky pana de Joinville. Období, kdy Guillaume de Nogaret zpolíčkuje papeže a geniálně rozboří templářský řád, je vzdáleno od doby, kdy starofrancouzští umělci pořizovali první opisy překladů Caesarových a Lucanových děl, jen pár roků; a rukopisy *Fet de Romains* vznikaly i v době velkého schizmatu.

V části věnované dataci děl jsme citovali odkazy na současné události, dle kterých badatelé datovali vznik *Li Fet des Romains*. Při literárním rozboru děl z této doby je zajímavé sledovat spíše změny myšlení, způsobu života a způsobu uvažování, které historické události doprovázejí¹³². Domníváme se, že změnami těchto vnějších „okolností“ je možno také částečně vysvětlit rozdíly mezi *Roman de Jules César* či *Li Fet des Romains* a jejich přijetí u tehdejších „čtenářů“¹³³ literatury, jak již bylo naznačeno dříve.

Obdobně důležité je uvědomit si rozdílný pohled na dějinné změny v antice, středověku a dnes, zejména pohled na role velkých mužů a „tvůrců dějin“, související pravděpodobně se změnami pohledu na celý smysl dějin, jak

---

¹³² Například křížové výpravy přinesly literatuře nejen nové náměty, ale také některé nové formy (bajka, exemplum). Někteří badatelé (KUŤÁKOVÁ, VIDMANOVÁ, *Slovník latinských spisovatelů*, LEDA, Praha, 2004. str. 44) se domnívají, že „změna vkusu se projevila i v chápání literatury: začala se jí vedle funkce poznávací přiznávat i funkce zábavná“.

¹³³ Vzhledem k předpokládané orální složce dáváme slovo čtenář do uvozovek, abychom naznačili, že zahrnuje i jedince texty poslouchající. Podobně i dále.

přicházely s rozdílnými filozofickými a sociologickými proudy¹³⁴. Po značnou dobu historie bylo obvyklé vysvětlovat dějinné předěly a významné události vlivem velké osobnosti, ať již šlo o Alkibiada, Caesara, Karla Velikého či Napoleona¹³⁵. S nástupem národních a později socialistických států a idejí provázejících jejich vznik vstoupilo do dějinného povědomí zdůrazňování mas a jejich role¹³⁶. V současné době jsme si již většinou patrně schopni uvědomit tuto možnost dvou rozdílných přístupů a nesprávnost mechanické aplikace ať již jednoho či druhého modelu. Neměli bychom však ztrácet ze zřetele fakt, že středověcí či antičtí čtenáři viděli historické události spíše jako výsledek činnosti velkých mužů než jako střetnutí mas, civilizací či ideových proudů.

D. Boutet sledoval ve své knize¹³⁷ vliv ustavování autority a aureoly krále na literární zpracování Karla Velikého a krále Artuše. Díky škále materiálů jdoucí od *Historia regum Britanniae* – Historie království v Británii a *Chanson de Roland* – Píseň o Rolandovi až k dílům patnáctého století, prokázal, že století třinácté je dobou, kdy se i v literatuře odrazil vliv ustavení vyšší autority krále, který v té době, díky snahám například Filipa Augusta, koncentroval více moci než dříve.

Roman de Jules César a *Li Fet des Romains* se k postavě Caesara – panovníka staví rozdílným způsobem. Pro obě díla je Caesar vládcem, který si pokořil veškerý známý svět. A z titulu panovníka přijímá Caesar obvyklé charakteristiky středověkého hrdiny, které se v jednotlivých dílech manifestují různými způsoby. *Roman de Jules César* se pohybuje v kategoriích poezie – Caesar je figura epická a navíc ještě kurtoazní. *Li Fet des Romains* zase uvádí

---

¹³⁴ Významný byl zejména vliv marxismu.

¹³⁵ Takto například Plútarchos, značně čtený autor, chápe řecko-perské války jako souboj Xerxa s Alkibiadem; punské války jako střetnutí Hannibala se Scipionem.

¹³⁶ V literatuře můžeme jako jednu z prvních manifestací této tendence uvést Tolstého *Vojnu a mír*, která prezentuje Napoleonův vpád do Ruska nikoliv jako souboj Napoleon – Borodin, ale jako střed agresora s ruským lidem.

¹³⁷ BOUTET, D.: *Charlemagne et Arthur ou le roi imaginaire*, Champion, Paris, 1992.

jeden z *topoi* charakterizovaných D. Boutetem jako obvyklý atribut krále – narození za zvláštních okolností.

Mimo tohoto soustředění na „hybatele dějin“ vstupuje do námi zkoumaných překladů také vliv víry, zejména otázka predestinace, přesvědčení, že události dějin mají svůj smysl a své odůvodnění v řádu světa.

Autor *Roman de Jules César* se vyhýbá zpracování konfliktu předurčeného osudu a svobodné vůle. Pompeiova zkáza je ihned na počátku „vysvětlena“ faktem, že Pompeius vyplenil při svém tažení jeruzalémský Šalamounův chrám¹³⁸.

---

¹³⁸ Lais 76, verše 1400 – 1408. Více při rozboru *topoi*.

3.3. Topika

Loci communes, řecky *topoi*, byly dle Aristotela¹³⁹ sídla argumentů, inventář východisek, na nichž řečník zakládá svou invenci. Ve společnosti s převažujícím prvkem orálním kultury bylo asi praktické mít nějaká obecná „místa v paměti“, odkud bylo možno inspirovat svou mysl. Nicméně i v společnosti současné známe pojem stereotyp či „konstruktivní rétorická figura“¹⁴⁰.

Obnovenou náplň získala topika, věda o *topoi*, díky přínosu E. R. Curtia¹⁴¹. Curtius chápe *topoi* jako zásobárnu, z níž čerpá kulturní, jazyková, stylistická či filozofická tradice. V knize *Evropská literatura a latinský středověk* uvádí celou řadu míst, která spojuje s *imitatio auctorum*, nápodobou autorů (= vzorů). Curtius hovoří o literárních „společných místech“ cestujících evropskou literaturou, objevujících a rozšiřujících se ve sledovatelných vlnách a vrstvách.

Dle našeho názoru může být sledování *topoi* svým způsobem přínosné i z hlediska literární historie. Způsob zpracování, absence či výskyt určitého detailu, mohou, stejně tak jako formální stránka, podat informace o cestě motivu dějinami a o preferencích či uměleckých schopnostech jeho zpracovatele.

Posuzování, nakolik jsou *loci communes* výsledkem neustálého dialogu mezi knihami, a jaký je vliv lidské psychologie a význam konceptů jdoucích za

---

¹³⁹ RICOEUR, P.: str. 13-61

¹⁴⁰ KRAUS, J.: *Rétorika a řečová kultura*, Praha, Karolinum, 2004, str. 33.

¹⁴¹ CURTIUS, str. 91 a následující

literární vědu¹⁴², je téma velmi komplexní a naší práce se dotýká velmi okrajově¹⁴³.

Domníváme se, že následující uvedení některých míst z *Roman de Jules César* či *Li Fet des Romains*, které nesou rysy míst opakovaných i v jiných literárních textech, může prozradit, jaké *loci communes* byly k dispozici v „zásobárně argumentů“, jak byly užívány a do určité míry také, jak byly přijímány a hodnoceny. Jinými slovy, může poskytnout osvětlení literární praxe.

Topos užíváme ve smyslu Curtiově, tedy jako literární užití motivu, který má svůj původ v literatuře, samozřejmě s částečným, avšak místy velmi problematickým, vztahem ke skutečnosti, a nikoliv jako *topos* přesahující do mýtu¹⁴⁴, či do konkrétního příběhu¹⁴⁵. *Topos* může mít různou míru konkrétnosti, avšak pro naše zařazení je rozhodující, že si stále zachovává svou původní rétorickou funkci „spouštěče“ vyprávění, zásobárnou, odkud autor bere celé prefabrikované části diskurzu, které jsou podle potřeby a schopností autora rozšiřovány, přizdobovány či jinak upravovány.

Středověké zpracování historie Iulia Caesara nabízí několik *loci*¹⁴⁶ *communes*. Některá tato místa, společná i s další literaturou, jsou původu antického, jiná biblického a další středověkého. Způsob zpracování a užití zkoumaných *topoi* v *Roman de Jules César* či *Li Fet des Romains* může vypovídat o

---

¹⁴² Názory na hranici, dělicí „přirozené“ a „umělé“, tedy „pocházející od člověka“ a „pocházející z literatury“ jsou odlišné a značně závislé na způsobu zkoumání a na použitém přístupu. Není překvapivé, že například Freud, Graves či Jung spatřují v motivech antických bájí psychologické pohnutky a principy, neboť vycházejí z odlišného přístupu k textům. KRATOCHVÍL, S. *Základy psychoterapie*, Praha, Portál, 2002, s 36 a dále

¹⁴³ Neshody mohou vycházet z nestejného vymezení a chápání pojmů *topos* či archetyp, mýtus a podobně.

¹⁴⁴ Užíváno v antickém smyslu, mýtus jako předstupeň k logu.

¹⁴⁵ Z tohoto hlediska není Caesar *topos* jako Iulius Caesar se svými konkrétními činy, avšak Caesar jako abstraktní císař již ano.

¹⁴⁶ Ponecháváme nesklonné.

obecném kulturním povědomí - takto hodnotíme biblické vlivy - a o konkrétním výběru z nabídky literárních způsobů existujících v dané době - zde se jedná o *topoi* středověké literatury.

Naše koncentrace na eventuelní antické *topoi* bude omezena pouze na tři z nich, které jsme identifikovali ve *Li Fet des Romains*, *Li Hystore de Julius Caesar* či *Roman de Jules César*. Soustředíme se na následující *topoi*: mystické a zázračné narození významné osoby; vyplenění Jeruzalémského chrámu; roztavené zlato lité chamtivci do úst¹⁴⁷.

Vzhledem k již výše formulovanému předpokladu, že starověké dědictví bylo nazíráno středověkýma očima, budeme analyzovat, nakolik tato římská „společná místa“ byla ve středověku živá a inspirativní.

---

¹⁴⁷ Uvědomujeme si, že vybrané *topoi* patrně nedosahují stejné míry obecnosti jako *topoi*, které uvádí Curtius. I přesto doufáme prokázat cestu těchto motivů literaturou nezávisle na historicky doložitelných faktech.

3.3.1. *Topos „Zázračné narození“*

Topos narození či početí významné osoby za zvláštních, nadpřirozených či pozoruhodných podmínek není vlastní jen středověké literatuře. Je možno jej vysledovat v antice, která znala zrození z mořské pěny (oploštěné uřatým Uranovým údem), a v níž téměř každý hrdina měl božský původ. Dnešní legendy Korejské lidově demokratické republiky údajně poukazují na nadpřirozené úkazy provázející narození Velkého Kima. Ve druhé knize Matoušova evangelia se hovoří o hvězdě nad domem, kde se narodil Ježíš. D. Boutet¹⁴⁸ ve své knize cituje germánské tradice o počátku Merovejců a *Píseň o Doonovi de Mayence*¹⁴⁹, která uvádí, že v jednom momentu, kdy se společně narodili Karel Veliký, Doon de Mayence a Garin de Monlagne, se třásla země, moře se měnilo a v klidu nezůstal ani vítr a hvězdy.

Zde stojíme dle našeho názoru poněkud dále od ryzí literární topiky, neboť k významným osobám, panovníkům a králům se vázala ve středověku víra v nadpřirozenou moc, víra ve zvláštní postavení krále mezi lidmi, související s vírou v osud, v souvztažnost makrokosmu i mikrokosmu¹⁵⁰. Nicméně i se zřetelem na tento aspekt lze v námi zkoumaných pramenech vysledovat rozdílnou práci s motivem narození za zvláštních podmínek.

Obecně lze říci o tomto společném místě, že patří k těm, která v některých případech nemají sílu či moc děj nějakým způsobem obohatit či posunout, nikterak nerozvíjejí zápletku a v podstatě pouze dokreslují výjimečnost hrdiny. V této souvislosti je vhodné *topos* rozdělit ještě na dvě podkategorie, na zrození vysvětlující, případně zasahující do děje a na zrození,

---

¹⁴⁸ BOUTET; str. 211, 213.

¹⁴⁹ Text přibližně z poloviny 13. století.

¹⁵⁰ BOUTET; str. 53, 211

kde hvězdy či zemětřesení a vítr vstupují do hry jako součást inventáře jevů oznamujících velkou událost. K první podkategorii bychom řadili zrození Venuše, i hvězdu z Matoušova evangelia, která nemá zdaleka jen dekorativní charakter. Příkladem druhé podkategorie by mohlo být narození Karla Velikého dle citovaného textu ze třináctého století.

Obvyklý je také fakt, že popis zázračného zrození druhé podkategorie většinou vstupuje až do pozdějších rozvinutí základních legend a příběhů, stejně jako se většinou *Enfances*, dětství a uřednická léta hrdinů zpracovávají až po rozšíření popisu činů v době dospělosti¹⁵¹.

V případě narození Caesara čerpali středověcí autoři – překladatelé popis „abnormálního“ narození již patrně přímo z historických pramenů. Název tohoto způsobu zrození, císařský řez, ostatně dodnes odkazuje k Caesarovi, ač možná v antické době tomu bylo naopak, jméno odkazovalo ke způsobu narození, jak osvětlíme citacemi z latinských autorů¹⁵².

Vzhledem k tomu, že o císařských řezech prováděných v antice se dovídáme pouze ze sporých písemných pramenů, které podobnou událost eventuelně zaznamenaly, nelze určit četnost podobných porodů. Avšak o záležitost běžnou, u které se navíc předpokládá přežití rodičky i novorozence, začalo jít až v posledních letech v souvislosti s rozvojem asepse, anestezie a chirurgických technik¹⁵³.

---

¹⁵¹ Král Artuš může být výjimkou potvrzující pravidlo.

¹⁵² Ve jméně Gaius Iulius Caesar, bylo Gaius jméno vlastní, Iulius jméno rodové (odkazující k Aeneovi synu Iulovi, jak uvádí i *Roman d'Eneas*) a Caesar takzvané *cognomen*, čili jakási přezdívká. Vzhledem k malé četnosti římských jmen, a to jak osobních tak rodových, jsou slavní muži známi nejvíce podle svých *cognomen*. Mimo „Caesar“ je *cognomen* také například „Cicero“ či „Augustus“.

¹⁵³ V dřívějších dobách byl císařský řez prováděn prakticky pouze v případě, kdy došlo k úmrtí matky, a zřejmě pouze za podmínky, kdy byl na místě lékař schopný císařský řez provést a postarat se i o novorozence. Přijmeme-li tuto hypotézu, omezí se skupina přeživších dětí, které se mohly takto narodit, na příslušníky bohatých vrstev.

Z námi zkoumaných starofrancouzských děl o Caesarově narození hovoří pouze *Li Fet des Romains*¹⁵⁴, kapitola III, *Comment Juille Cesar nasqui* – „Jak se Iulius Caesar narodil“:

„*Gaius Juilles Cesar fu tant eu vandre sa mere que il convint le ventre tranchier et ouvrir ainz que il an poist oissir; et trova l'en que il avoit mout grans chevex. Por ce fu il apelez Cesar par sornon, car cist moz Cesar puet senefier ou chevelure ou trenchement. Gaius fu ses principaus nons, car il fu apelez Juilles por ce que il fu deu lignage Juli, que fu filz Enée, De ce dist Vergiles: Julius a magno demissum nomen Julo; ce est dire que Juilles descendi deu lignage Enée, qui ot filiuz qui ot non Julus, dont li nons de Juilles fu estraiz.*“

Gaius Iulius Caesar byl v lůně své matky, když bylo třeba lůno rozříznout a otevřít, aby mohl vyjít; a ukázalo se, že má mnoho vlasů. Proto byl nazván přezdívkou Caesar, neb jméno Caesar může znamenat buď vlasy nebo řez. Gaius bylo jeho pravé jméno, byl nazýván Iulius protože pocházel z rodu Iuliů, potomků Aeneových, jak říká Vergilius: Iulius a magno demissum nomen Julo¹⁵⁵; což značí, že Iulius pocházel z rodu Aeneova, který měl syna jménem Iulus, od kterého bylo odvozeno jméno Iulius.

Roman de Jules César, stejně jako *Li Hystore de Julius Caesar*, začíná svůj děj až v Caesarově dospělosti a ani během vyprávění se k narození hlavního hrdiny nevrací. Neuvádí ani etymologii jeho jména. Tato absence zdůraznění zvláštního Caesarova narození by byla nejsnáze vysvětlitelná absencí této informace v základním prameni *Roman de Jules César*, ve Farsalských polích¹⁵⁶.

---

¹⁵⁴ Zajímavým, byť neliterárním přínosem k pochopení vnímání císařského řezu ve středověku mohou být také ilustrace v rukopisech *Li Fet des Romains*. Na jedné z nich je také narození Caesara, který je jako „malý dospělý“ vytahován z boku své zcela oblečené matky ležící na posteli s nebesy. Více viz BLUMENFELD – KOSINSKI; R.: *Not of woman born*, Ithaca, New York, 1990.

¹⁵⁵ Iulius je jméno odvozeno od velkého Iula. (Aeneis, I, 288)

¹⁵⁶ Ovšem dále uvidíme, že druhý zkoumaný motiv, který není uveden v Lucanově básni, autor *Roman de Jules César* používá společně s textem *Li Fet des Romains* a další téma dokonce uvede samostatně.

Při zkoumání antických pramenů uvedených v první části práce, tj. těch pramenů, které jsme identifikovali jako nejpravděpodobnější zdroje inspirace zjišťujeme, že téma Caesarova narození nebylo v centru jejich zájmu. Suetonius i Caesar počínají vyprávění od Caesarovi dospělosti¹⁵⁷. Možný podklad pro *Li Fet des Romains* lze nalézt u Plinia či v díle nazvaném *Historia Augusta*.

První souvislou antickou informací nám přináší Plinius Starší¹⁵⁸ ve svém díle *Naturalis historia (Věda o přírodě)*, kde v sedmé knize (VII, 9, 7) píše nikoliv o Caesarovi, ale o způsobech zrození¹⁵⁹:

„Auspiciatus enecta parente gignuntur, sicut Scipio Africanus prior natus primusque Caesarum a caeso matris utero dictus, qua de causa et Caesones appellati. Simili modo natus et Manilius, qui Carthaginem cum exercitu intrauit.“

Šťastněji se narodí ti, kteří přijdou na svět po smrti rodičky, jako Scipio Africanus, vhodně narozený, první nazývaný Caesarem, neboť se zrodil z rozřízlého matčina lůna, od čehož jsou takové děti nazýváni také Caesones. Podobně se narodil Manilius, který se svým vojskem dokázal vstoupit do Kartága.

Úryvek nehovoří o Iuliovi Caesarovi konkrétně, avšak přidává informaci o tom, že podobný způsob narození nebyl jenom pokládán za výjimečný, ale že dětem narozeným tímto způsobem předurčoval šťastný osud.

---

¹⁵⁷ Suetonius v 16. roce Caesarova věku. Caesarova matka se v životopise několikrát dokonce během Caesarova života objevuje (Kap. XIII). *Li Fet des Romains* zachovávají jednotu ve svém vyprávění a vnitřní pravdivost svého textu i když překládají tuto Suetoniovu kapitolu, kde Caesar usiluje o úřad pontifika. V odpovídající kapitole VII *Li Fet des Romains* však místo matky objímá chůvu.

¹⁵⁸ Gaius Plinius Secundus žil v letech 23 až 79 n.l.

¹⁵⁹ Plinius, Gaius Secundus: *Naturalis Historia*, éd. SCHILLING, R., Paris, Les Belles Lettres, 1977.

V pozdně antickém spise *Historia Augusta*¹⁶⁰, který byl svým způsobem pokračováním Suetoniových životopisů císařů se v části věnované životu císaře Aelia Vera¹⁶¹ dočteme následující informace:

„Et quoniam de Caesarum nomine in huius praecipue uita est aliquid disputandum, qui hoc solum nomen indeptus est, Caesarem, uel elephanto qui lingua Maurorum caesai dicitur in proelio caeso, eum qui primus sic appellatus est doctissimi uiri et eruditissimi putant dictum, uel quia mortua matre sed uentre caeso sit natus, uel quod cum magnis crinibus sit utero parentis effusus, uel quod oculis caesiis et ultra humanum morem uiguerit.“

A poněvadž je o Caesarově jméně nutné pohovořit zvláště v životopise toho, který toto jméno jako jedině získal, uvádějí učení a vzdělaní muži, že ten, který první takto byl zván, získal jej buď od slona, kterého v bitvě zabil, neb v Maurském jazyce je slon zván cesai, nebo proto, že se narodil po smrti své matky vyříznutím z lůna, nebo že vyšel z těla matky s mohutnou hřívou, a nebo že jeho oči měly více jasu než oči ostatních.

Citace životopisů Caesarů *Historia Augusta* ve středověké literatuře byla poměrně nízká, zejména ve srovnání se výtahy z dějin římského světa uvedenými v úvodu. Zmíněný Aeliův životopis není ani obsažen v žádném z epitome. Tato skutečnost může být vysvětlena několika hypotézami: autor *Li Fet des Romains* byl seznámen s více prameny než bylo obvyklé; o narození císařským řezem kolovalo více textů než jsme byli schopni dohledat; autor *Li Fet des Romains* měl zkušenosti z porodnictví, respektive císařský řez nebyl zcela neznámou věcí. Myslíme si, že pravdivá mohou být do určité míry všechna vysvětlení.

---

¹⁶⁰ Datace ani autorství díla nejsou jednoznačné. Pokud dále uvádíme citaci z životopisu císaře Aelia Vera, který údajně sepsal Aelius Spartianus, činíme tak bez snahy vyjadřovat se k autenticitě tohoto údaje.

¹⁶¹ Hadriánův nástupce.

K císařskému řezu přibyl další atribut narození, mohutná hříva¹⁶², jak lze slovo *caesaries* také překládat. Jméno Caesar je dále dáváno do souvislosti s barvou očí či se zabytím slona. Skutečný původ přezdívky Caesar byl tedy již v antice nejasný, respektive dával prostor pro různé etymologie¹⁶³. Zde nicméně musíme podotknout, že tyto spekulace o původu jména by bylo možné interpretovat také v tom smyslu, že jen dále zdůrazňovaly výjimečnost Caesara.

Takto můžeme chápat i zcela novou a originální teorii¹⁶⁴, kterou uvádí ve svém *Ars versificatoria* při popisu Caesara Mathieu de Vendôme:

„Caesar ab effectu nomen tenet, omnia caedens“

Caesar má jméno dle síly své, všechno si poddá

Při podrobnějším pohledu se z *topos* „zázračné narození“ v Caesarově případě stává spíše příležitost rozvinout hru etymologií. *Topos* zázračného zrození ve středověkých zpracováních Caesarovského příběhu nefunguje podobným stylem jako u skutečných literárních panovníků, jako u hrdinů Bohem předurčených k úspěchu.

Je to možné vysvětlit skutečností, že Caesarovská historie nikdy nedosáhla stavu, kdy by podněcovala další umělce k dotváření „příběhů před“ či „příběhů mezi“.

---

¹⁶² Suetonius i *Li Fet des Romains* hovoří na příslušném místě o Caesarově téměř pověstné plešatosti, což nicméně nevylučuje možnost, že se narodil s dlouhými vlasy, jak se stává přenošeným novorozencům.

¹⁶³ V dnešní době již obliba etymologií není tak velká jako ve středověku (například název celého Isidorova spisu a jedno z hesel *Nisi enim nomen scieris, cognitio rerum perit* – neznáš-li název, končí znalost věci; *Ethymologie I*, 7, 1). Aktuální stav je zřejmě dán větším skepticismem k etymologickým teoriím, který přichází s uplatňováním vědecký hledisek, z nichž to základní je, že správná může být pouze jedna teorie osvětlující původ slova.

¹⁶⁴ *Caedo, ere, cecidi, caesum* – Caesar a *caedens* tedy mohou být od stejného základu, avšak problémem zůstává, zda příznakovost jména není využita literárně se zpětnou platností.

Také se domníváme, že Caesar byl ve třináctém století pro většinu „čtenářů“ postavou zřejmě méně jasnou a literárně konkrétní než Karel Veliký či nežli Artuš¹⁶⁵, a že z tohoto důvodu zřejmě těžko mohl dosáhnout stavu, kdy by byl ztotožňován s postavou mystického panovníka, tak jak byl v Evropě třináctého století vnímán král z boží vůle. Caesar patrně nevstoupil do obecného lidového povědomí jako dva výše uvedení skuteční i literární panovníci.

V případě Caesarova zrození se tedy spíše nejedná o vědomé užití stereotypního „vylepšení“ popisu výjimečného člověka o nadpřirozené okolnosti doprovázející jeho narození, ale o antickou anekdotu, která mohla poučit a zaujmout čtenáře. A s tímto Horatiovským *et prodesse et delectare* – prospět i pobavit, byla také začleněna do *Li Fet des Romains*. Pak bychom měli ovšem také přiznat, že naše očekávání najít *topos* „zrození“ obdobný k zrození Ježíšovu, nebylo naplněno, a že o Caesarově zrození středověké texty mluví v souvislosti s jeho jménem, a že se v něm značně manifestuje víra v etymologie. Středověcí autoři v tomto případě zřejmě neshledali žádný důvod k posunu konkrétního údaje na literární *topos*.

---

¹⁶⁵ Zde bychom, podobně jako D. Boutet v případě Alexandra, mohli použít označení jako „*caractere emblématique plus que mythique* – emblematický spíše než mytologický charakter“, str. 8.

3.3.2. *Topos „Roztavené zlato lité do úst hamižníkovi“*

Jde o místo velmi působivé. Spojení vzácného drahého kovu a lidského utrpení má v sobě zřejmě sílu poutat a vzbuzovat lidské emoce. Těžko lze najít lepší vyjádření protikladu mravní nadřazenosti a zoufalé lačnosti dovedené až k tragickému konci. Z hlediska literárního v sobě tento *topos* obsahuje jak morální ponaučení, tak čtenářskou přitažlivost, ze středověkého pohledu oblíbené a svým způsobem žádoucí aspekty.

Podobně jako u minulého tématu zázračného narození můžeme téma rozdělit do několika rovin: na „skutečnou“ historickou událost a její předávání a život v literatuře a na použití této události jako odrazového můstku či jako „exempla“ k mravnímu odsouzení hamižnosti.

Při zkoumání historie tohoto motivu lze jít až k nejstarším pramenům, k biblické knize Exodus, která v kapitole 32, uvádí ve verši 20:

„arripiensque vitulum quem fecerant conbusit et contrivit usque ad pulverem quem sparsit in aqua et dedit ex eo potum filiis Israhel¹⁶⁶“

vzal také tele, kteréž byli udělali, a spalil je v ohni, a setřel je až na prach, a vsypav na vodu, dal pít synům Izraelským¹⁶⁷.

Tento verš, vztahující se k zlatému teleti, nechává otevřené pole několika výkladům¹⁶⁸. Dle našeho názoru není proto toto místo možno řadit mezi

---

¹⁶⁶ *Biblio sacra: iuxta vulgatam versionem*, recensuit OSB, Robertus, Weber, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.

¹⁶⁷ *Bible svatá, text kralický z roku 1613 upravený podle původních textů*, Praha, Kalich, 1969.

¹⁶⁸ Předpokládáme-li, že tele nebylo zlaté, ale dřevěné a pozlacené, pak by dával smysl údaj o setření až na prach. Ovšem hrozivý efekt roztaveného zlata pálicího hrdlo je změněn na spíše

prokazatelné zdroje inspirace v případě literárního zpracování tohoto motivu, jak jej můžeme číst v *Roman de Jules César* či *Li Fet des Romains*, samozřejmě nezapomínáme na důležitost, jakou hrála Bible v životě středověkých učenců.

V dílech zprostředkovávajících osudy Iulia Caesara středověkým čtenářům se zkoumaný *topos* objevuje v souvislosti se smrtí Marka Licinia Crassa, triumvira, který byl poražen roku 53 př.n.l. u Karrh v Parthii - Persii¹⁶⁹.

Faits des Romains (kap. XXIII, 4)

„Crassus ocis fu por trahison, car li turc .... un jor que il seoit au mangié le ministrent devant .i. molt cruel més, car il orent .i. soen fil ocis et cuite la char, si en firent .i. més au pere; puis le lierent et li mistrerent .i. huis sor le vandre, si li fondirent or en la boiche et li disoient por eschar „boi l’or dont tu as toz jors eu soif“ et vraiment crassus ot esté molt covoitous.“

Crassus byl zabit zradou, neboť Turci .... jeden den, když si sedl k jídlu, mu prostřeli velmi kruté jídlo, neboť zabili jednoho jeho syna a uvařili u něj maso a to jídlo dali otci ; pak jej svázali a dali mu na břicho a do úst roztavené zlato a pravili „napij se zlata, po kterém jsi tolik žíznil“ a opravdu byl Crassus velmi hamizný.

Obdobně dramaticky, ovšem bez kanibalské hostiny, líčí scénu *Li Hystore de Julius Caesar*:

Hystore strana 5

„Crassus envoiés en Arrabe selonc l’usage de Rome pour conkester sour Turs et sour Arrabiens; si avint k’il fu ochis ensi con vous orès: pour çou k’il estoit trop couvoitous

---

symbolický a patrně nehrdelní trest. Na druhou stranu i tento verš je možné, pod dojmem předchozí četby dramatictějšího vyličení podobné smrti, číst jako formu rituální popravdy.

¹⁶⁹ V latině *Parthia*, v českých překladech antických děl lze najít jak varianty „Parthové“, tak „Peršané“.

sour avoir, li turc li fisent or fondut avaler ou cors parmi la bouche si caut com il estoit et de tel maniere fu Crassus ochis.“

Crassus byl vyslán podle římského zvyku do Arábie, aby bojoval s Turky a Araby; a stalo se, že byl zabit, jak uslyšíte: protože byl příliš lačný majetku, Turci mu dali spolykat roztavené zlato, skrz ústa do těla vniklo tak horké, jak bylo a tak byl Crassus zabit.

Rovněž *Roman de Jules César* uvádí tento *topos*, dokonce ihned v počátečních verších¹⁷⁰:

Verše 128 - 135

*„Mes par estrange guise fu la Crassus ocis,
Quar por ce qu’il estoit d’avoir trop covoitis,
Li Turc li firent metre par la bouche enz ou pis
Et par dedens le cors or boillant et fondis
Tout si chaut comme il fu dou feu fors trains et mis:
Onques mais ne fu hom de tel boire servis
Qui si li fust ardnas ne morteus anemis.“*

Však zvláštním stylem tam¹⁷¹ byl Crassus zabit,
Neboť protože byl příliš hrabivý
Turci mu ústy dali, kde nejhorší to je
Do těla zlato vroucí a roztavené
Tak horké, jak bylo z ohně vytaženo.
Nikdy nebyl člověk napojen takovým nápojem,
Ať byl nepřítel zarytý a smrtelný.

Při zkoumání původu této informace o Crassově hrozivém skonu a jednotlivých detailů, které ji doprovází, začneme od nejstarších pramenů a

---

¹⁷⁰ Jedná se o úvodní část *Roman de Jules César*, která není inspirována Lucanem a ve které je středověkému posluchači – čtenáři představována římská realita.

¹⁷¹ Tam = na východě.

postupně budeme pokračovat po proudu času až k francouzským středověkým variantám tohoto místa. Budeme se snažit vystopovat, jaké existují informace o Crassově konci a nakolik jim středověké vyprávění odpovídá.

Na rozdíl od narození Caesara vstoupila bitva u Karrh do římské historie výrazně. Nalezneme ji ve všech pramenech a jistě se objevuje i v námi necitovaných dílech. Z antického hlediska byla Crassova smrt spíše epizodou vedle osudu římských vojáků¹⁷² na území, kde jim po této porážce začali vypovídat poslušnost dříve poddaní králové.

Podrobné informace o Crassově smrti po porážce v Parthii nepřinášejí ani Lucanus¹⁷³, ani Caesar, ani žádný z dochovaných dějepisců „klasického“ období¹⁷⁴.

Z děl uvedených v kapitole o pramenech zřejmě jako první uvádí detaily o Crassově smrti v bitvě u Karrh Florus¹⁷⁵ (první kniha, kapitola 46¹⁷⁶):

„... Aduersis et dis et hominibus cupiditas consulis Crassi, dum Parthico inhiat auro, undecim strage leigonum et ipsius capite multata est. ....

... Sic miserabili strage deletus exercitus. Ipse in conloquium sollicitatus, signo dato uiuus in hostium manus incidisset, nisi tribunis reluctantibus fugam ducis barbari ferro occupassent. Filium ducis paene in conspectu patris idem telis operuerunt. Sic quoque relatum caput ludibrio hostibus fuit. .... Caput eius recisum cum dextera manu

---

¹⁷² Existují i teorie, které ve střední Asii hledají potomky římských legií ztracených po bitvě.

¹⁷³ Lucanus naráží na fakt, že Crassovi se nedostalo pohřbu, v IX, 64, jak bylo řečeno dříve. V první knize je ve verších 103 – 106 Crassův skon u Kharr krátce zmíněn.

¹⁷⁴ Zde musíme připomenout, že Sallustius či Suetonius se zabývají jinými událostmi a Liviovo zpracování Crassova tažení se nezachovalo. Florovo dílo je tak z dochovaných textů nejbliže popisovaným událostem a Florus je patrně první, který podává líčení Crassovy smrti s detaily. Z řecky psaných děl, o jejichž dostupnosti středověkým učencům můžeme pochybovat, lze uvést Plútarcha. Dle jeho líčení byl Crassus zabit mečem, podobně jako u latinských historiků.

¹⁷⁵ I přes nejistou dataci vzniku *Epitome de Tito Livio* uplynulo mezi bitvou u Karrh a jeho sepsáním minimálně 150 let.

¹⁷⁶ Z kapitoly vybíráme pouze části týkající se Crassa a jeho konce. Celé znění kapitoly, která poměrně důkladně rozvádí Crassovu kampaň, je v příloze.

ad regem reportatum ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est, ut cuius animus arserat auri cupiditate, eius etiam mortuum et exsangue corpus auro ureretur.“

... Protivná vůli lidí a bohů, chamtivost konzula Crassa, lačnického po Perském zlatě, byla potrestána zničením jedenácti legií....

... Tak bylo zničeno vojsko v hrozivé řeži. Sám (Crassus) se snažil o dohodu, a po daném znamení by snad padl živý nepřítelům do rukou, kdyby jej barbari při tom, jak tribunové bránili vojevůdcovu útěku, nezabili. Jeho syna zabili kopím téměř před zraky otce. A také oddělená hlava byla hříčkou nepřítel. ... Jeho uříznutou hlavu spolu s pravou rukou přinesli před krále, kde jí provedli nevhodné ponížení. V otvor úst vlili roztavené zlato, aby toho, jehož duch prahl po zlatě, pátilo zlato i v mrtvém těle bez krve.

Iustinus se omezuje pouze na jedinou větu v lakonickém stylu epitome (42,4):

„Post haec bellum cum Romanis gessit Crassumque imperatorem cum filio et omni exercitu Romano delevit.“

Potom (Orosius) vedl válku s Římany, v níž zničil jejich vojevůdce Krassa i s jeho synem i s celým římským vojskem.¹⁷⁷

Festus přepisuje v kapitole 17,2 dosti věrně příslušnou pasáž z *Epitome*, které sepsal Florus¹⁷⁸:

„Marcus Crassus consul aduersum rebellantes Parthos missus est. .... Ipse Crassus cum ad conloquium sollicitatus uiuus paene capi posset, repugnantibus tribunis euaserat et fugam petens occisus est. Caput eius cum dextera manu resectum ad regem

---

¹⁷⁷ JUSTINUS, M.J., *Výtah z dějin Filippských Pompeia Troga*, přel. F. Š. Kott, Praha, Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1904.

¹⁷⁸ Z kapitoly opět vybíráme pouze příslušné části.

perlatum est atque ita ludibrio habitum, ut faucibus eius aurum liquefactum infunderetur: scilicet ut qui ardens cupiditate praedandi pacem regi dare rogatus abnuerat, etiam mortui eius reliquias auri flamma combureret."

Konzul Marcus Crassus byl vyslán proti vzpurným Parthům. .... sám téměř padl živý do zajetí, když se snažil o dohodu, díky odporu tribunů unikl a na útěku byl zabit. Jeho hlava a uťatá pravá ruka byly přineseny před krále, kde byly předmětem ponížení, jeho líce byly naplněny roztaveným zlatem: tak ten, kdo lačný po kořisti odmítl nabízený mír, měl i své ostatky spalovány lesklým zlatem.

Další hovoří o Crassově konci Eutropius, IV, 20:

„Motum interim in Asia bellum ase ab Aristonico, Eumenis filio, qui ex concubina susceptus fuerat. Hic Eumenes frater Attali fuerat. Aduersus eum missus P.Licinius Crassus infinita regum habuit auxilia. Nam et Bithyniae rex Nicomedes Romanos iuuit et Mithridates Ponticus, cum quo bellum postea grauissimum fuit, et Ariarathes Cappadox et Pylaemenes Paphlagon. Victus est tamen Crassus et in proelio interfectus est. Caput ipsius Aristonico oblatum est corpus Smyrnae sepultum“

Aristonicus, nemanželský syn Eumenův, přinesl válku do Asie. Eumenes byl bratr Attaly. Proti němu byl vyslán P. Licinius Crassus, kterého podporovalo nekonečné množství králů. Římanům pomáhal Nicomedes, král Bythinie, a Mithridates z Pontu, s nímž později Římané vedli těžkou válku, a Ariarathes z Kappadokie a Pylaemenes z Paphlagonu. Crassus byl poražen a v bitvě zabit. Jeho hlavu přinesli Aristonicovi, tělo pohřbili ve Smyrně.

První z křesťanských spisovatelů, Orosius, o Crassově smrti hovoří bez informací o roztaveném zlatě (VI, 13):

„Anno ab Urbe condita DCXCVII Crassus in consulatu collega Pompei prouinciam sortitus in Parthos; homo inexplebilis cupiditatis,...

Itaque cum prope Carras uentum esset, Parthi subito ingruentes cum Surena et Silacea praefectis sagittis oppressere Romanos. Cecidere ibi plurimi senatores, aliquot etiam consulares et praetorii uiri; Crassus quoque filius Crassi, lectissimus iuuenis, in acie occisus est; praeterea quattuor cohortes cum Vargunteio legato mediis deprehensae campis et interfectae sunt. Surenas rapto equitatu Crassum persequi intendit eumque circumuentum ac frustra conloquium eius petentem interfecit quamuis uiuum auferre maluisset."

Roku 697 od založení města Crassus, Pompeiův kolega v konzulátu, dostal losem Parthskou provincii; muž nevýslovné chamtivosti, ...

A tak když byli blízko u Kharr, se náhle objevili Parthové pod vedením Sureny a Silacey a střelami ničili Římány. Zhynulo tam mnoho senátorů, dokonce několik bývalých konzulů a prétorů; Crassus i jeho syn, krásný mladík, byli na bitevním poli zabiti; mimo to byly uprostřed plání přistiženy a zlikvidovány čtyři kohorty pod velením legáta Vargunteia. Surena se po zničení jízdy snažil pronásledovat Crassa. Poté, co byl Crassus obklíčen a nadarmo prosil o dohodu, jej zabil, ač by jej byl raději odvedl živého.

Z předchozích informací vyplývá, že vstupní informace byla svým způsobem méně dramatická nežli líčení poskytnuté ve staré francouzštině¹⁷⁹. Již nejde o pouhé předávání a kombinaci informace z antických pramenů, jde o jejich aktualizaci. Za zvláště významný by bylo možné považovat posun od symbolického ponížení mrtvého těla ke skutečné popravě.

Tento posun je možno vysvětlit několika způsoby, které se opět vrací k schématickému znázornění celé problematiky načrtnutému v úvodu:

---

¹⁷⁹ Výrazná porážka u Karrh dala jistě brzy vzniknout mnoha legendám. Zdroje informací jsou v tomto případě patrně ovlivněny případnou propagandou.

- autoři středověkých textů tyto informace se spíše menší mírou invence přejímali z dalšího textu, který se nám nepodařilo identifikovat¹⁸⁰;
- středověcí překladatelé nesprávně pochopili antické informace¹⁸¹;
- starofrancouzští umělci vědomě zvýšili emocionální efekt celé scény¹⁸²;

V předchozím případě „zázračného narození“ byl *topos* ponechán ve variantě spíše anekdotického rázu a zdroj inspirace byl identifikovatelný. Přestože bylo možné použitím „zázračného zrození“ poukázat na Caesarovu výjimečnost, nestalo se tak, a tvůrci starofrancouzských děl se drželi věrně svých předloh. Možná proto, že takováto změna by nezapadala do jejich autorského záměru.

U „zlata v hrdle“ se domníváme, že došlo ke smíšení prvního a třetího vlivu. Crassova charakteristika a jeho smrt z rukou barbarů nabízela zřejmě snadno rozvinutelný a čtenářsky srozumitelný motiv, který byl ve středověku využit. Z konkrétní události se svým způsobem stala ilustrace univerzálních morálních principů.

Myslíme si, že by bylo velice obtížné připsat překročení pomyslného Rubikonu oddělujícího převyprávění antických pramenů a jejich dramtizaci některému z konkrétních autorů. Nemůžeme vyloučit případnou existenci dalších, dosud nevydaných či neznámých textů, které popisovaly Crassovu smrt stylem podobně dramatickým jako *Li Fet des Romains*, možná včetně domyšlení přímé řeči popravčího „napij se zlata, po kterém jsi tolik prahl“.

---

¹⁸⁰ Posun při vstupu informace; neboť v tomto případě by středověcí překladatelé pracovali s jiným metatextem nežli my, kteří středověký překlad srovnáváme s metatextem, který přepokládáme na základě dříve popsaných textů.

¹⁸¹ Posun při dekódování informace; tento posun je obtížné rozlišit, neboť na něj můžeme pouze usuzovat pouze poté, co vize překladu, realizovaná v překladatelově mysli, prošla filtrem formulace do výsledného překladu. Viz LEVÝ, str. 47.

¹⁸² Posun při formulování informace; zde se jeví vhodné upozornit na sklon středověkého tvůrce k „vylepšování“ modelu.

Avšak rovněž nemůžeme upřít eventuelní tvůrčí roli autorům *Li Fet des Romains*, či *Roman de Jules César*.

Domníváme se, že Crassus ve zkoumaném období, a patrně i již dříve než ve třináctém století působil jako *exemplum* – příklad, jako typ, jako personifikace chamtivce, který byl po zásluze potrestán. Toto exemplum bylo patrně kolektivním vlastnictvím vzdělaných lidí, a existovalo v kolektivním vědomí tak výrazně možná právě proto, že mělo patriční emoční náboj, který usnadňoval jeho předávání v orální formě. Již rétorické poučky osvětlují, že výrazné a emoce vzbuzující obrazy se lépe drží v paměti. Odtud může být již jen krůček k tomu, aby emoce vzbuzující scény kolovaly poněkud volněji.

Podporu hypotéze o obecné charakteristice Crassa jako nenasytného lakomce, kterého zhubila jeho touha po majetku, můžeme vyčíst i v následujícím textu vzniklém v průběhu dvanáctého století:

Báseň *Bulla fulminante – Když bulla dští*¹⁸³ (131a ze sborníku *Carmina Burana*), čtvrtá závěrečná sloka:

*„Iupiter dum orat
Danen, frustra laborat
Sed eam deflorat,
Auro cum se colorat:
Auro nil potentius,
Nil gratius,
Nec Tullius
Facundius perorat.
Sed hos urit acrius
Quos amplius honrat;*

---

¹⁸³ Jedná se o útočnou báseň, kritizující úplatné poměry na papežském dvoře. Anonymní básně z cyklu *Carmina Burana* není možné zcela přesně datovat, bývají kladeny do dvanáctého století, kdy tvořil například Archipoeta. Rukopis, kde jsou básně obsaženy, je ze století třináctého.

*Nichil iustius,
Calidum Crassus dum vorat.*"

Jupiter, když prosí Danae,
Je to nadarmo,
Avšak o panenství ji připraví,
Když zlatem se ozdobí.
Nad zlato nic mocnější,
Nic milejší,
Ani Cicero
Výřečněji nemluví.
Však ty pálí nejvíce,
Které nejvíce zdobí.
Nic není spravedlivějšího,
Než když jej žhavé Crassus pije.

Zde nejde o poskytnutí informace o historické události, jde o kritiku úplatnosti církevních hodnostářů ve Vatikánu a Crassus slouží jako exemplum, jako ukázkový příklad. Od tohoto pravděpodobného společného místa středověké latinské literatury, jehož existenci je možné předpokládat i na základě nám známých textů, nebylo k rozpracování celé tematiky ve starofrancouzských textech příliš daleko.

Patrně se nepodaří přesně určit, kdy a za jakých okolností došlo k „vylepšení“ popravčí scény z ponížení mrtvé hlavy na skutečnou popravu. Avšak lehce jednodušší může být určení, původu kanibalskou scény z *Li Fet des Romains*. Ta byla pravděpodobně inspirována Senekovou tragédií *Thyestés*¹⁸⁴. Vzhledem k faktu, že se pojídání Crassova syna vyskytuje pouze ve *Li Fet des Romains* můžeme se domnívat, že neznámý autor zde projevils své relativně

---

¹⁸⁴ Lucius Annaeus Seneca Mladší (4 př. n. l. – 65 n.l.), autor řady tragédií.

vyšší vzdělání či sečtělost, a podobně jako u „zrození“ použil méně obvyklé prameny.

Spolu s analýzou historie tohoto *topos* jsme vstoupili na pole, kde se literární realita odpoutá od reality skutečné a posléze ji dokonce částečně nahradí. Od skoupých informací z dob blízkých událostem se zřejmě postupným „vylepšováním“ Crassovy smrti stala z této události scéna nemající již téměř žádnou spojitost s realitou, jaká se jeví z nejstarších antických spisů¹⁸⁵.

---

¹⁸⁵ Z historického hlediska je možná důležité, jakou smrtí Crassus zemřel. Pro dějiny je však neméně důležité, čemu lidé o jeho skonu věří.

3.3.3. *Topos „Vyplenění chrámu“*

Několikeré vyplenění a následné znovupostavení Jeruzalémského chrámu je popisováno jak ve Starém zákoně¹⁸⁶ a tak také v ostatních pramenech. Popis zničení druhého chrámu římským vojskem v roce 70 n.l. je nám znám zejména díky dílu Josefa Flavia, který ve své řecky psané Válce židovské podal pohled přímého účastníka dějů.

Středověkým učencům byly mimo informací o zničení prvního chrámu obsažených v Bibli pravděpodobně dostupné latinské překlady Flaviova díla¹⁸⁷, které vznikaly již ve čtvrtém století¹⁸⁸.

Zničení Šalamounova chrámu, kde byla původně podle legend ukryta Archa úmluvy, chrámu, který dali stavět bibličtí králové, bylo zřejmě také téma vzrušující středověkou imaginaci, zvláště v dobách, kdy o Jeruzalém se střídavými úspěchy válčila křižácká vojska¹⁸⁹.

Vyplenění Jeruzalémského chrámu nalezneme také ve výtazích z historických děl, ve kterých jsme sledovali cesty Crassovy smrti.

---

¹⁸⁶ 2 Kroniky 36, 19: *incenderunt hostes domum Dei destruxerunt murum Hierusalem universas turres conbuserunt et quicquid pretiosum fuerat demoliti sunt - A vypálili dům Boží, a zbořili zed Jeruzalémskou, též i všechny paláce v něm popálili, ano i všelijaké klénoty drahé v něm zkazili.* Zboření takzvaného prvního, Šalamounova chrámu se datuje do doby okolo 587 př.n.l. (dle Zach. 7,1-5).

¹⁸⁷ Flavius, *Válka židovská*, VI, 4. a 5. kapitola. (Flavius, Josephus: *Válka židovská*, přel. Jar. Havelka, Jar. Šonka, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965)
STR. 271: „Když byl chrám v plamenech, loupil každý, nač právě dopadl, a bylo nekonečné vraždění těch, kdo byli dopadeni.“

¹⁸⁸ První verze pořízená okolo roku 370 je zkrácená na pět knih a obsahuje řadu křesťanských úprav. Druhou, věrnější verzi, sepsal patrně Gaudentius Hilarius nebo Rufinus, autor dříve zmíněné epitomé.

¹⁸⁹ První kříživá výprava dobyla Jeruzalém roku 1099. V roce 1187 město získal zpět Saladin. Mezi 1228 až 1244 nad městem vládl císař Fridrich II. V roce 1244 Jeruzalém padl do rukou Turkům.

Křesťan Orosius uvádí v již citované XIII. kapitole šesté knihy:

„Anno ab Urbe condita DCXCVII Crassus in consulatu collega Pompei prouinciam sortitus in Parthos; homo inexplebilis cupiditatis, audita in Hierosolymis templi opulentia quam Pompeius intactam reliquerat, in Palaestinam deuerit, Hierosolymam adit, templum peruadit, opes diripit.“

Roku 67 od založení města Crassus, Pompeiův kolega v konzulátu, dostal losem Parthskou provincii; tento muž nevýslovné chamtivosti, poté, co uslyšel, že v Jeruzalémě je bohatství, které Pompeius zanechal netknuté, táhl do Palestiny, k Jeruzalému, dobyl chrám a zchvátil bohatství.

Orosius je prvním historikem, který nám tuto informaci podává. Vypleněním chrámu nahrazuje válku *contra auspiciis* – proti znamením, jak o ní hovoří například Florus v momentě, kdy popisuje Crassovo tažení proti Parthům. Crassova porážka tak dostává další rozměr vysvětlení, Crassova chamtivost byla tak hříšná, že se nezastavila ani před posvátným chrámem¹⁹⁰.

Z antického poukázání na to, kam vede ignorace varování bohů, se „překladem“ do křesťanské historie stalo odůvodnění porážky – urážka boha.

V *Roman de Jules César* je tato původně historická událost použita ve stejném duchu jako u Orosia – k odůvodnění prohry jednoho z hrdinů a k vysvětlení boží přízně tomu druhému.

Roman de Jules César, verše 1400 – 1408

„Quar il fu ja .I. jor que li Romain passer

---

¹⁹⁰ Orosius nicméně také hovoří (VII, 9, 6) o srovnání chrámu se zemí za císaře Tita, které má historický základ.

*Firent lor ost par force ou pais d'Otremer:
Adonc Jherusalem ou Dieus se vot pener
Et por sauver le mont et passion livrer
Fisent prendre et saisir et destrure et rober,
Et Pomper qui donc devoit ses os guier,
Le temple Salemon, ou on Dieu aouer
Soloit en la viés loi et tos jors honorer
Fist par force briser et ses gens ens entrer
Et ou despit de Dieu ses chevaux establer.“*

Když jednoho dne Římané
S vojskem táhli zeměmi za mořem,
Až Jeruzalém, kde Bůh zvolil si trpět
A pro spasení světa mučení snést
Dobili, zplenili, zničili a vykradli,
A Pompeius, který měl to vojsko vést,
Šalamounův chrám, kde Boha chválit
Dle starého zákona bylo zvykem po všechny dny
Silou jej vzal a svůj lid tam vedl
A naprotiv bohu tam ustávil koně.

Třetí zkoumaný *topos* také završuje osudy prvních triumvirů, které ve verši 115 *Roman de Jules César* vyjmenovává takto: *Cesar li combatanz et Pompeüs li prouz et Crassus li vaillanz* (Caesar válečník, Pompeius statečný a Crassus odvážný). Jak je možné vyvodit z této charakteristiky, středověký autor má patrně ke všem mužům relativně stejný a obdivný vztah. Logika vyprávění jej však nutí uspokojit čtenářské očekávání o spravedlivosti bohem řízeného světa, neboť Lucanův koncept vítěze – lotra provázeného Štěstěnou by byl zřejmě pro středověké publikum nepochopitelný. K uspokojení tohoto pravděpodobného čtenářského očekávání vsunul básník na počátek svého díla odůvodnění pádu dvou Caesarových konkurentů. První hned do 128. verše, snad aby poskytl posluchačům na úvod hrozivou scénu, a druhé, tentokráte rozvinutější

vysvětlení božích pohnutek, po prvním uceleném kusu vyprávění¹⁹¹, kdy končí překlad druhé Lucanovy knihy.

Domníváme se, že toto užití nabízeného inventáře „pověstí starých časů“ může sloužit jako podpora názoru, že pro středověké překladaatele je anachronismus prvoplánově užívanou tvůrčí metodou¹⁹².

Pomocí dvou relativně obecných míst literatury středověký básník dává pochopitelný smysl svému dílu, vysvětluje celý svůj román.

---

¹⁹¹ Podle naší zkušenosti lze za jednu minutu odpřednášet 10-15 veršů (spíše nežli délka verše má vliv styl přednesu), což činí 600 až 900 veršů za hodinu. Při těchto počtech lze 9424 veršů *Roman de Jules César* odpřednášet či nahlas přečíst přibližně za 10 až 16 hodin. V tomto případě by vysvětlení Pompeiovy porážky přišlo nejdříve po devadesáti minutách přednesu.

¹⁹² BEER, str. 24; ZUMTHOR, str. 76.

3.3.4. Shrnutí výsledků analýzy antických *topoi*

S prvními triumviry, hrdiny středověkých převyprávění antických děl zmíněných v první části práce, jsou ve *Li Fet des Romains* a částečně i v *Roman de Jules César* a *Li Hystore de Julius Caesar* spojeny události, které v interpretaci středověkých učenců získaly do jisté míry statut literárního obecného místa.

Na základě analýzy zvláštního Caesarova narození, hroživé smrti Crassovy, který zemřel napojen roztaveným zlatem, a Pompeiovovy osudové vinny, které se dopustil vypleněním Jeruzalémského chrámu, jsme mohli konstatovat, že ne všechny tyto historické události vstoupily do středověké literatury stejně. Do jisté míry to mohlo být dáno také rozdílnou hodnotou vstupní antické informace, avšak domníváme se, že je možné navíc vystopovat snahu o „dovysvětlení“ celého příběhu.

Caesar patrně coby vítěz a dobyvatel nemohl ze středověkého hlediska konkurovat jiným známějším hrdinům¹⁹³ a tak, ač, narozdíl od těchto ostatních literárních hrdinů, nabízel ve svém osudu zvláštnost svého narození obsaženou již v antických pramenech, nedosáhl stavu, kdy by jemu jako postavě byly přisuzovány rozsáhlé charakteristiky zázračného panovníka, včetně mystického zrození. Iulius Caesar tak ve starofrancouzské literatuře zůstal tím, čím byl i ve Farsalských polích – vítězem občanské války.

Crassus si nesl již z antiky charakteristiku chamtivce, který bojoval z touhy po zisku a proti vůli bohů i lidí. Takto nejspíše fungoval ve středověké latinské literatuře, a takto vstoupil také do starofrancouzských děl. Jeho smrt

---

¹⁹³ Máme na mysli například Alexandra Velikého, který se zhostil úlohy objevitele, či Artuše nebo Karla Velikého, kteří byli coby jednotitelé říše patrně výraznějšími postavami.

tak byla možná „spouštěčem“ odsouzení přílišné touhy po zlatě, příkladem ilustrujícím mravní vítězství přiměřenosti. Crassus takto coby *exemplum* dosáhl patrně literární existence nezávislé na jeho skutečné historii. Přijmeme-li tuto hypotézu, založenou na jedné z básní z cyklu *Carmina Burana*, ve které je Crassus na stejné úrovni literární existence jako Danae, můžeme říci, že ve zkoumaných starofrancouzských textech máme jakýsi mezistupeň mezi Crassem z historie a Crassem coby středověkým *exemplum*. Toto tvrzení ovšem neznamená, že by přechod proběhl přes starofrancouzské texty. *Li Fet des Romains*, *Li Hystore de Julius Caesar* a *Roman de Jules César* pouze dokazují svou příslušnost ke středověké literatuře.

Vyplenění Jeruzalémského chrámu se stalo tématem až s příchodem křesťanství. Vzhledem k výskytu tohoto motivu jak v Bibli, tak v Orosiově historii, můžeme předpokládat, že byl patrně znám ještě o stupeň více nežli motivy předchozí. V *Roman de Jules César* funguje podle našeho názoru zcela jako *topos* – jako argument, který existuje ve společné zásobárně, odkud je v případě potřeby vzat. Předstupněm k této přeměně byla Orosiova „aktualizace“ Crassova boje proti vůli bohů na urážku Boha vypleněním jeho chrámu. Jean de Thuin použil vyplenění chrámu pro odůvodnění svého příběhu, pro oddělení Pompeia od Caesara. Není proto zřejmě překvapivé, že nejen zaměnil Crassa a Pompeia, ale také druhý chrám, zničený za Tita, s chrámem prvním, Šalamounovým.

Vzhledem k faktu, že Pompeius patrně nebyl obecně spojován se zničením Jeruzalémského chrámu¹⁹⁴, mohli bychom na přístupu *Roman de Jules*

---

¹⁹⁴ Pompeius se objevuje i v cyklu *Carmina Burana*, a to v básni 14, zvané podle začátku *O varium fortunae lubricum* – O různá je nestálost štěstěny, která končí následujícími verši:

*Quid Dareio regnasse profuit?
Pompeio Roma quid tribuit?
succubuit uterque gladio.*

K čemu bylo Dareiovi království?

César ilustrovat statut antické historie ve středověku. Z podobně volného přístupu můžeme usuzovat na volnější nezávislou existenci různých historicko - mytologických motivů, které byly používány v kombinacích vyhovujících specifickému autorovu záměru.

Pompeiiovi pocty Říma?

Oba mečem zhynuli.

Postavení historicko - mytologických postav na konci básní není náhodné. Tento typ poezie byl psán dle dialektických pravidel, a básně končívají pravidelně „autoritou“ či příkladem z mytologie.

4. Závěr

Na předchozích stranách jsme po popisu středověkých textů a jejich možných antických vzorů, po rekonstrukci předpokládaného autorského záměru a analýzy pravděpodobného uspokojení či neuspokojení dnešního a středověkého čtenářského očekávání přistoupili k rozboru vlivů působících v procesu překládání.

Proces čtení antických textů, jejich dekódování a konkretizace v mysli středověkých překladatelů, zřejmě neprobíhal podobným stylem jako v antice či dnes. Vstupní informace byla v procesu překládání ochuzena o formální rozměr, respektive o tvořivou složku stylistických figur předpokládajících přijetí fantazie nabízené básníkem. Na základě rozboru několika středověkých komentářů k antickému eposu jsme vyslovili domněnku, že absence stylistických figur ve středověké literatuře může být zapříčiněna mimo jiné jiným přístupem k jazyku (ve smyslu *parole*).

Tuto hypotézu lze doložit i rozbořem středověkých poetik, které koncentrují svou pozornost na více formální aspekty, zejména popis¹⁹⁵. Analýza fungování jazyka a jeho vliv na lidské myšlení vstoupily do literární teorie až s rozvojem abstraktního myšlení.

---

¹⁹⁵ Například Mattiheu de Vendôme věnuje téměř třetinu své poetiky popisu osob. V našem článku „Le Roman de la Rose et Ars Versificatoria de Matthieu de Vendome: exemple de theorie littéraire et recherche de cette influence sur le Roman de la Rose“ otištěném ve sborníku *Méthodologie de la recherche en linguistique et littérature*, Varšavská universita, Varšava, 2002, jsme dokazovali, že podobně jako v případě používání *topoi*, u popisu a techniky popisu nejde o přímé přejímání již hotových motivů a vzorů, ale o čerpání z obecného kulturního povědomí, ze zásobárny *topoi*. To vše s jistým ohledem na dobové literární teorie, které předepisovaly například popisovat nejdříve tělo a poté oblečení, a dávaly zcela jasný seznam položek, které bylo třeba v průběhu popisu komentovat. Dle poetiky rozpracovaný popis je uveden v příloze.

Jak jsme zmínili¹⁹⁶, středověké poetiky nesloužily, narozdíl od dnešní literární teorie, k vysvětlení či interpretaci textů, ale patřily pravděpodobně k dílům, které vstupovaly do procesu překládání na výstupu, ve fázi konkretizace textu do starofrancouzského jazyka. V tomto smyslu středověké poetiky mohou modernímu čtenáři pomoci k pochopení středověkého textu tím, že zdůrazní místa, která starofrancouzský překladatel mohl pokládat za důležitá, a které by bez tohoto vysvětlení mohla uniknout naší pozornosti¹⁹⁷.

Poetiky nás dovedly od vstupní fáze konkretizace textu v mysli k fázi tvůrčí, ve které překladatel vytváří svou představu nejen o originálu, ale i o tom, co a jak z něj předat svým potenciálním čtenářům. Domníváme se, že v této fázi je důležité odlišit dva pohledy: autora a čtenáře, neboť konfrontace autorského záměru a čtenářského očekávání by mohla být možným vysvětlením relativně velkého počtu rukopisů *Li Fet des Romains* oproti *Li Hystore de Julius Caesar* či *Roman de Jules César*.

Při obecném popisu vlivů působících na středověké překladaatele jsme je rozdělili do dvou rovin. Na úroveň textů, respektive toho, co je pro nás dostupné v textech, a na úroveň vyšší, kam jsme zařadili orální složku literatury či způsob myšlení a vidění světa. Tyto dvě úrovně jsme od sebe během výkladu ne vždy oddělovali, neboť například texty a práce s nimi spolu úzce souvisí.

K rozboru vlivu dalších latinských textů, odlišných od primárních antických pramenů, jsme přistoupili skrze tři místa, která vstoupila do starofrancouzských děl z jiných zdrojů. Hlubším zkoumáním cesty informací od eventuelních skutečných antických událostí až k jejich zpracování ve středověké francouzské literatuře jsme sice dokázali částečně sledovat stopu až

---

¹⁹⁶ Viz kapitola 3.2.1. - vzdělávání

¹⁹⁷ Například výše zmíněný důraz na popis a jeho techniku.

k antickým pramenům¹⁹⁸. Avšak hlavní posun v emotivním náboji či v smyslu celé scény se odehrál mimo dostupné texty.

Informace promlouvající na konci antiky se vynořila ve středověku a v prvních francouzských zpracováních osudů Iulia Caesara ve dvou případech nejen anachronicky aktualizovaná, ale také emociálně rozšířená. Zde jsme vyslovili domněnku, že v případě Crassova umučení se jednalo o změnu vyznění scény, která již proběhla v minulé době a jako taková byla přijata do *Roman de Jules César* či *Li Hystore de Julius Caesar*. Varianta uvedená v *Li Fet des Romains* prozrazuje práci ještě s dalšími prameny, nebo minimálně jejich znalost.

Při studiu starofrancouzských textů je totiž často možno sledovat, kterého základního pramene se autor držel, většinou to ani neskrývá¹⁹⁹. Ostatní zdroje inspirace však patrně nevstupovaly do procesu tvoření přímo jako texty, jako knihy, které by překladatel konzultoval. Ze způsobu citací, či spíše aktualizací a záměn²⁰⁰, je možno předpokládat, že ve středověku, podobně jako do určité míry i dnes, existovala suma obecných znalostí, které žily v kulturním povědomí. Odtud mohly pocházet různé historiky, které nám dnes mohou připadat podivné²⁰¹. Tento stav nemusí být nutně dán vyšším podílem orality

---

¹⁹⁸ Avšak nikoli až k událostem; v případě Crassovy porážky jsou dochované informace o téměř dvě století pozdější.

¹⁹⁹ *Roman de Jules César*, verš 388 : „...si com selonc l'estoire le commença Lucanz“ – jak to dle historie započal Lucanus.

verš 7455 (rukopis B): „Mais Lucans a cest point a son traité finé“ – Ale Lucanus zde svůj výklad ukončil.

Verš 2156: „si com l'estoire dist et li bons clers Lucans“ – jak to říká historie a dobrý kněz Lucanus
Verše 7457/9 (rukopis P): „Lucans en tel maniere l'estore entrelaissa, ... li bons clers....“ Lucanus takto historii zanechal, ... dobrý kněz.

Dále verše 5289, 9291.

²⁰⁰ Například Crassova smrt dle líčení v *Li Fet des Romains* obnášela i hostinu, která je dle naší interpretace inspirována Senecovou tragédií *Thyestés*. Předpokládáme, že došlo k vědomému přiřazení motivu z jedné mytologické historie do druhé.

²⁰¹ Flutre, str. 49 „une histoire bien étrange“

v tehdejší literatuře, ač i ta na něj mohla mít svůj vliv, který lze však těžko dosledovat či měřit.

Orality jako koncept literatury se v *Roman de Jules César* projevila ve své sekundární fázi, kdy text oslovuje čtenáře v plurálu epickým „Oez“ – slyšte a zároveň předpokládá čtenáře, „*qui l'est lisanz*“ který dílo čte, ač vzhledem ke koncové pozici tohoto verše lze spekulovat o jeho pozdějším přiřazení. Prózou psané texty, *Li Hystore de Julius Caesar* a *Li Fet des Romains*, patrně také sloužily k četbě nahlas a pro větší skupinu, avšak odlišný žánr ovlivnil i jejich text.

Vrátíme-li se ještě k rovině textů, bylo by možné interpretovat vliv okolní francouzské literatury, a to nejen *Li Fet des Romains* a *Li Hystore de Julius Caesar* mezi sebou navzájem, ale také celé koncepční zasazení Caesara do středověkých literárních kulis. Přestože tato problematika nespadá do hlavního tématu naší práce, můžeme uvést, že Caesar je hrdinou nejen do jisté míry epickým, rytířem²⁰² rozhodujícím svou iniciativou bitvu, ale zároveň ve

---

²⁰² *Roman de Jules César*, verš 8648 sqq:

*Cesar li ber seoit desor .I. auferrant
.I. bon destrier d'Espaigne qui tost l'en vait portant,
et .I. moult riche escu ot a son col pendant
qui ert pains a or esmeré et parant
et ou lieu ou la boucle doit estre par devant
la avoit .I. lion a sa bouche baant
entaillié tout sa sable a guise bien seant.*

⁸⁶⁵⁰ *Ces haubers fut toz fais d'erjant resplondiant
a maille antrelacie menue et bien joignant
ses hiaumes fu moult riches a couronne vaillant
qui toute iert de fin or par le mien esciant,
et si ot mainte gemme mise arrouteement,
s'ot li ber en sa main .I. espié moult tranchant :
s'aloit ensi armez .....*

Caesar vznešený seděl na koni,
Na krásném vraníku ze Španěl, který jej vpřed rychle unášel,
A přes ramena měl zavěšen zdobný šít,
malovaný a zlatem vyložen
a v místě, kde střed štítu vpřed trčí,
byl vytepán lev řvoucí,
který s hřívou svou tam seděl.
Jeho kroužková zbroj byla z lesklého kovu,
Z ocelových kroužků dobře spojených,
Jeho helma byla moc bohatá zdobená korunou,

vhodných chvílích hrdinou kurtoazním, respektujícím ve vztahu s nebesky krásnou²⁰³ Kleopatrou veškerá pravidla kurtoazní lásky²⁰⁴.

Tato skupina textů byla, na rozdíl od latinsky psaných knih, dostupná cílovému publiku, pro které byly určeny první překlady antických děl. Středověcí čtenáři zřejmě neporovnávali *Li Fet des Romains*, *Roman de Jules César* či *Li Hystore de Julius Caesar* s antickými prameny jako my dnes, ale s dalšími díly, které kdy slyšeli vyprávět či předčítat.

Při hodnocení dalších, neliterárních vlivů, jsme při rozboru posledního z *topoi* narazili na vliv středověkých hodnot. Ze základních prvků „společenské smlouvy“ a představ o fungování světa se v *Roman de Jules César* projevil svérázný přístup k predestinaci, jak můžeme chápat doplnění vyplnění

Která, pokud vím, byla celá z ryzího zlata
A měla v sobě vsazeny mnohé drahokamy.
Také měl rytíř v ruce své meč velmi pádný.
Takto jel vyzbrojen...

²⁰³ Kleopatra je popisována ve verších 6029 – 6128, reprodukováných v příloze. V kurtoazním zpracování dostalo antické poselství zcela odlišný náboj. Např. Lucanus (X, 59) označuje Kleopatru za *dedecus Aegypti* – hanbu Egypta; Eutropius ve svém díle o kráse také nemluví: *Breviarium*, 6, 22: “(Caesar) *Regnum cleopatre dedit ... cum qua consuetudinem stupri habuerat.*” – dal Egypt Kleopatře ... s kterou cizoložil (slovo *stuprum* je ještě o něco více negativně zabarvené).

²⁰⁴ Například vyslání posla, který obměkčí srdce dámy dobře pronesenou chvalořečí:

⁶⁸⁴⁶ *Dame, fet li vassax, mi sire vos salue
Cesar, qui proesce est par tot le mont seüe
et qui grant seignorie est par tot espendue,*

.....

⁶⁸⁸⁶ *qu'il est si biax et cortois et si preuz que trover
ou remenant du monde ne porroit son per !
Et s'on por grant savoir doit haut home loer,
miex letré ne plus sage ne porroit on trover,
et avec ce molt a large cuer pour doner*

paní, leník praví, můj pán Caesar vás zdraví,
ten, který je smělostí po celém světě znám,
jehož velké panství je po celém světě rozšířené

...

neb je tak krásný, dvorský a tak odvážný,
že v žádné části světa není mu rovného.
A jestli pro velkou učenost je též chválit vznešené
Učenějšího a moudřejšího nenajdete,
A k tomu má ještě srdce připravené k rozdávání.

Šalamounova chrámu do Pompeiovy minulosti. Osud bojujících je dle středověké interpretace předem určen jejich proviněními. Ovšem v případě *Roman de Jules César* podle naší interpretace zřejmě nejde tolik o dodání smyslu a odůvodnění děje, jako spíše o vysvětlení Pompeiovy nečinnosti a neschopnosti vést bitvu, kterou autor nalézá u Lucana, a kterou patrně nemohl dost dobře interpretovat či představit publiku²⁰⁵. Od Lucanova postoje, že zvítězil ten horší, avšak šťastnější, proběhl v převyprávění dle Jeana de Thuin posun k líčení porážky toho hříšnějšího²⁰⁶. Zůstává ovšem otázkou, zda šlo o dodání spravedlivosti do nespravedlivého světa, či vysvětlení Pompeiovy „neschopnosti“²⁰⁷.

Doposud jsme při srovnávání středověkých děl viděli, že s antickými prameny pracují přibližně rovnocenně. Také jsme předpokládali, že jejich autorský záměr byl obdobný – předat informace nalezené v latinských knihách francouzským čtenářům.

Srovnání popularity *Li Fet des Romains* na jedné straně a *Roman de Jules César* a *Li Hystore de Julius Caesar* na straně druhé nás přivádí k zamyšlení, čím se od sebe jednotlivá díla odlišují, pakliže jsme mohli konstatovat, že s antickým vstupem pracují téměř shodně. Pouze větší zběhlost autora *Li Fet des Romains* v méně známých latinských textech patrně nemohla vyvolat dlouhodobou popularitu jednoho a relativní zapadnutí druhých dvou děl.

Domníváme se, že příčina je v jejich zařazení v kontextu francouzské literatury. *Li Fet des Romains*, jak vyplývá již z rukopisné tradice, vstoupily mezi

---

²⁰⁵ Můžeme předpokládat, že první dvě knihy Farsalských polí, které jsou jen přípravou na střetnutí, mohlo znepokojovat či nudit čtenáře očekávající rychlejší rozvinutí konfliktu.

²⁰⁶ V souladu s touto koncepcí by bylo možno označit další osudy Caesara v kultuře jako koncepci zcela opačnou od Lucana.

²⁰⁷ Zde jsme již na pomezí mezi středověkými a obecnějšími přístupy. Je možné, že podobně by potřeboval aktualizovat či vysvětlit a odůvodnit i moderní čtenář, pokud by k Farsalským polím nepřistupoval jako k antické knize, ale s odlišným čtenářským očekáváním.

prózou psané kroniky mapující kompletní či téměř kompletní historii světa. Navíc se toto dílo objevilo patrně na počátku třináctého století, bylo tedy jedním z prvních spisů v tomto stylu a zřejmě první, které přinášelo zájemcům nejen zprávy zcela nové, jako například činy Caesarovy, ale i věci z literatury částečně známé, jako například cestu do ráje zemského.

Oproti tomu *Roman de Jules César* i *Li Hystore de Julius Caesar* koncentrují „pouze“ na převyprávění Caesarovy občanské války. Pokud přijmeme dataci navrženou v první části, můžeme se domnívat, že jako zdroj informací o římské době nemohly druhá dvě díla *Li Fet des Romains* patrně konkurovat.

Autor *Roman de Jules César* se však pokusil zaujmout čtenáře jinými uměleckými prostředky nežli texty psané prózou. Lucanovy verše převádí do veršů francouzských zakončených asonancí a dává textu, ve své době už patrně historizující, vyprávěcí prvky připomínající orální fázi literatury. Nicméně ani tento počin již zřejmě nemohl přesvědčit čtenáře v době, pro kterou Guillaume de Lorris psal svůj *Roman de la rose*. Čtenářské očekávání zřejmě epické zpěvy o bitvách identifikovalo se „zastaralou“ literaturou.

Li Fet des Romains, *Li Hystore de Julius Caesar* i *Roman de Jules Caesar* jsou díla pevně zakotvená ve své době. Vliv antiky se ve výsledném starofrancouzském textu projevuje uspořádán, přebrán a přeformulován dle kontextu okolní středověké literatury, do které první překladatelé převáděli spíše příběh nežli dílo, spíše historii konkrétního hrdiny nežli výtvar konkrétního básníka. Pro dosažení žádaného efektu překladatelé neváhali čerpat i z obecné skupiny témat, která patrně kolovala bez přímé vazby na konkrétní text či pramen.

Vliv antiky na nejstarší francouzskou poezii se i ve třináctém století omezil, podobně jako o století dříve, na dodání základního námětu, který byl

středověkému publiku představen ve zcela anachronické formě, která zřejmě mohla být dále využívána coby další zásobnice exotických a archaickým jmen či anekdot.

5. Přílohy

I - Stručný obsah *Roman de Jules César*

II - Stručný obsah *Li Fet des Romains*

III - Chronologický přehled antických událostí

IV - Popis Kleopatry z *Roman de Jules César*

V - Vybrané kapitoly z antických děl

VI - Bibliografie

Příloha I: Stručný obsah *Roman de Jules César*

Na následujících řádcích uvádíme strukturu středověkého románu, aby si čtenář mohl rychle udělat představu o kompozici *Roman de Jules César*. Nebudeme zmiňovat všechny detaily rozvoje v historii, ale pouze jeho výrazné stopy.

V úvodu (sloka 1-3) autor vysvětluje své umělecké záměry a odmítá budoucí kritiku.

Na začátku první knihy (sloka 4-7) popisuje události z průběhu prvního triumvirátu, smrt Crassa (sloka 8) a hrdinské činy Caesara ve Francii (sloka 9-13). Následují informace o triumfu, jeho významu a zvyku (sloka 14-16). Autor pokračuje popisem, jak senát ovlivněný Pompeiem odmítl povolit Caesarovi triumf (sloka 17) a jaká byla Caesarova reakce (sloka 18). Popisem zkorumpovaných mravů Římanů se zabývá sloka 19 a 20. Teprve po tomto úvodu do antické reality (poněkud vzdáleném od chápání antické reality dnes, protože Caesar by musel rozpustit svou armádu a vzdát se konzulátu, aby mu mohl být přiznán legitimní triumf²⁰⁸) přichází první pravá kniha Lucana, ačkoliv byla uváděna již v rubrice po úvodu. Caesar překročil Rubikon (sloka 22), porazil své protivníky (sloka 23) a pokračoval v tažení do severní Itálie. V této části (obsazení Itálie) *Roman* vykazuje podobné znaky jako Farsalská pole V 24-27 sloce hlavní hrdina dobývá „I. Chastel“ (Arminium, město není jmenováno) a Ravennu (sloka 27). Zde ho dostihla delegace Římanů vedená Curionem (jeden Caesarův stoupenec v Římě, sloka 27-32). Caesar promluvil ke svým legionářům (sloka 33-34) a po krátkém váhání Lelius svou plamennou řečí přesvědčil vojáky k pokračování občanské války (sloka 36). Následuje výčet

---

²⁰⁸ Tato věta se zdá být příkladem anachronismu, protože ve výtazích ze spisů z pozdní antiky, které byly pro středověké učence zdrojem vědomostí o římské historii (více než Tacitus), nenacházíme žádné vysvětlení tohoto odmítnutí udělení triumfu, spíše občas nacházíme pro cesarovské poznámky. Jako třeba u Orosia (lib. 2,12).

Caesarovy armády²⁰⁹ (sloka 37). V následujících kapitolách Caesar povolává své vojsko z Francie a ovládne Lombardii, tím končí první Lucanova kniha.

Druhá Lucanova kniha popisuje pokračování války v Itálii. Zpočátku se Pompeius stáhl do Kapuy (sloka 43-44). Caesar, který se vždy ujímal iniciativy²¹⁰, získal nový seznam jeho spojenců a připravil se na válku, pak Pompeia pronásledoval (sloka 45-48). Dobyť Corfinia (sloka 49-59) a Brundisia (sloka 61-75) je popisováno ve větší části knihy než dobytí srovnatelných sídel v severní Itálii. Pompeius uprchl na lodi do Řecka. V poslední sloce druhé knihy autor vysvětluje rozdíly mezi těmito soky (sloka 76).

Třetí kniha se navrácí k Caesarově pobytu v Brundisiu. Caesar byl nešťastný, protože neměl dostatek lodí, aby mohl pronásledovat Pompeia (sloka 77-78). Caesar využil vynucené přestávky k převzetí kontroly nad západní částí říše. Poslal Valeria Orca (*Valeryons*) k Sardinii, Gaia Scribonia Curia, který vedl delegaci Římanů v první knize, k Sicilii (sloka 79-80). Caesar sám se vydal k Římu (sloka 81-82), jeho vstup do Říma je popsán v kapitole 82. Ve městě si chtěl nechat udělit hodnosti, které mu pod vlivem Pompeia byly odeprény, a zmocnil se státního pokladu. K dosažení tohoto cíle musel překonat opozici Metela, tribuna lidu (sloka 83-87). Následně se Caesar chystal vytáhnout proti pompeiovským legátům ve Španělsku (sloka 88). Po hádce s obyvateli Marseille (sloka 89-92) a začátku obléhání města (sloka 92-97) nechal část armády na cestě s rozkazem k dobytí Marseille (sloka 98). Třetí kniha končí popisem porážky obyvatelů města v kruté bitvě, která se odehrávala na zemi i

---

²⁰⁹ Jean de Thuin (Jacos de Forest) manipuluje s čísly : místo třinácté legie (*Comm.* 1,7 et 22) uvádí třináct legií. Jedná se o špatné čtení nebo « vylepšení » událostí ? Viz. V.L.DEDECEK, *Studie* str. 16, a poznámka k verši 741 v edici O.COLLETA. Spíše platí druhá alternativa.

²¹⁰ « *Cesar, qui de bataille avoit volenté grant* », verš 858.

na moři (za použití i řeckého ohně²¹¹). Detailním popisem bitvy se zabývá sloka 99-107.

Čtvrtá Lucanova kniha pokračuje vyprávěním o Caesarově tažení na Iberském poloostrově. S Pompeiovými stoupenci vedenými Markem Petreiem a Luciem Affraniem „*Petreiis et Affraines*“ se Caesar střetl v několika různých bitvách kolem pevnosti *Ylerde*²¹² (sloka 108-143). Situace se zpočátku zkomplikovala deštivým počasím, které přerušilo cestu, po které se dovážely potraviny, a mezi vojáky vypukl hladomor (sloka 119-121). Tuto komplikaci vyřešilo zkonstruování mostu (sloka 122-123). Španělé (= pro-pompeiovcí) město opustili (sloka 124-125) a táhli ke Keltiberským horám, které pevnost obklopovaly.

Caesar je pronásledoval (sloka 126) a obě armády se v noci minuly, aniž by svedly bitvu (sloka 127). Petreius vyloučil z řad svého vojska vojáky, kteří by mohli sympatizovat s Caesarem (sloka 128-135). Caesar zahradil pompeiovskému mužstvu cestu k pevnosti a tím přinutil své protivníky k boji (sloka 136-137). Affranus se raději vzdal a přijal Caesarovu milost (sloka 138-143). Ačkoli se bitvy odehrály pouze v Katalánsku, Španělsko tím bylo dobyt a Caesar se mohl vrátit.

Osudy Valeria a Curiona, Caesarových legátů vyslaných k ostrovům v předchozí knize, jsou zmíněny v další části čtvrté knihy. Valeriova hrdinská smrt v námořní bitvě je popsána ve 144 sloce. Curion po dobytí Sicílie (sloka 145) vyplul do Afriky. Na poušti porazil Varra, Pompeiova stoupence pověřeného správou provincie (sloka 146- 149). Ale lybijský král Juba vytáhl proti Curionovi (sloka 150-151) a neočekávaným útokem porazil Římany. Sloky

---

²¹¹ Zápalná směs na bázi fosforu, ve dvanáctém století byla novinkou, která pronikla i do literatury, jde tedy o užití jistým způsobem běžné aktualizace.

²¹² Dnešní Lleida v Katalánsku.

152-160 popisují průběh bitvy s důrazem na osobní souboje mezi Jubou, jeho pobočníkem Salburem a Curionem. Zobrazení této vřavy a žalozpěv Curiona, kterým končí čtvrtá kniha (sloka 161-162), mohou být považovány za hrdinský epos.

Pátá Lukanova kniha se vrací k dvěma hlavním protagonistům, kteří se připravují k vojenskému střetu. Pompeius v Řecku v Epiru přiděloval provincie svým spolubojovníkům (sloka 163-167). Caesar se při návratu ze Španělska zastavil v Marseille, kde z řad svého vojska vyřadil vojáky nakloněné k míru (sloka 167-168). Pak nařídil svému vojsku, aby se shromáždilo v Brindisiu (sloka 169). Samotný Caesar pak táhl přes Řím, kde si nechal formálně potvrdit svou moc (sloka 170). Navzdory špatnému zimnímu počasí se většina armády v Brindisiu nalodila a vyplula do Řecku, ale část lodí zůstala v přístavu (sloka 169). Julius Caesar připlul do Řecku (zde středověký autor zaměnil *Palaestrinas harenas* z Lukanovy knihy s Palestinou²¹³) (sloka 173). Vybudoval svůj tábor blízko Pompeiova stanoviště (sloka 174)²¹⁴ a netrpělivě čekal na Antonia (budoucího triumvira a milence Kleopatry), který se zatím zdržoval se zbytkem vojska v Brindisiu (sloka 175). Caesar se jim sám vydal naproti. Po dlouhé debatě s námořníkem vypluli v malé loďce směrem k Itálii (sloka 176-181). Podle očekávání se strhla bouřka, při které oba cestující pomýšleli na smrt, Caesar litoval své dědice (sloka 182-184). Ve sloce 185 hrdina doplul živ a zdrav do cíle. Nyní již nic nebránilo vyplutí zbytku armády (sloka 186-187). Ve dvou posledních slokách překladu paté Lucanovy knihy Pompeius odeslal svou ženu na Lesbos (sloka 188-189).

---

²¹³ Tento omyl nemusí být pouze filologický, spíše podává svědectví o představě zeměpisu světa ve středověku. Pokud bychom umístili střed světa do Jeruzaléma, jak to činili autoři ve středověku, a zbytek mapy, která se nacházela v manuskriptech Farsalských polí, přizpůsobili tomuto středu, Itálie, Řecko a Palestina by se ocitly v sousedství.

²¹⁴ Města zmíněná v textu: Genesis – dnešní Chkumbi, Hapsus – dnešní Semeni.

V šesté Lucanově knize se obě armády připravují k rozhodující bitvě. Když iniciativní Caesar viděl, že se Pompeius nechce pustit do bojů, pokusil se zmocnit kopců a blízkého města²¹⁵, ale jeho protivník ho již předešel (sloka 190-192). I přes Pompeiův odpor, Caesar zcela obklopil město a přístav opevněním (sloka 192-196). Ve slokách 197 až 199 je popsáno řádění epidemií a utrpení obou armád během obležení. Pompeius se nakonec rozhodl zaútočit (sloka 199). V dlouhé pasáži dvaceti slok (sloka 200-219) středověký autor popisuje se zalíbením hrdinný odpor překvapených vojáků. V podstatné části vychvaluje odvahu Cassia Scevy, Caesarova centuriona, kterému se zdařilo samotnému zadržet nápor celé nepřátelské armády. Jeho hrdinskou smrt líčí ve dvou dlouhých slokách²¹⁶, kde jsou vyjmenovány povinnosti udatného muže „*haus hom*“. Pompeius prolomil Caesarovy linie a přinutil jej, aby se stáhl do Thessalie (sloka 221-225), kam jej pak pronásledoval. Na konci šesté knihy obě armády byly utábořeny v těsné blízkosti a očekávaly nadcházející střetnutí (sloka 225-227).

Bitva u Farsalu je jediným tématem sedmé Lucanovy knihy. Na začátku knihy Cicero nabádal Pompeia, aby se pustil do boje (sloka 228-235). Caesar sbíral a povzbuzoval své vojsko (sloka 236-283). Ve slokách 239-264 následuje květnatý popis bitvy. Průběh je vyjádřen popisem soubojů mezi vybranými jednotlivci. Poražený Pompeius uprchl (sloka 264-267) a Caesarovo vojsko vyplnilo jeho opuštěný tábor (sloka 268-269).

V osmé Lucanově knize se Pompeius shledal se svou ženou Cornelií na Lesbu (sloka 270-271) a vedli spolu rozpravu o lásce (sloka 272, 273). Pompeius pak se svými stoupenci vymýšlel další strategii (sloka 274-280). Po výměně názorů se rozhodl uchýlit se do Egypta. Při zastávce na Kypru Pompeius poslal zprávu Ptolemaiovi, aby ho informoval o svém zamýšleném příjezdu do Egypta

---

²¹⁵ V textu: Durache – dnešní Durazzo.

²¹⁶ Sloka 220, 57 verš.

(sloka 281). V následujících verších Jean de Thuin začíná vyprávět o zradě a o přípravě Pompeiovy vraždy. Pro tyto zrádce a zločince používá nejhorší přívlastky (sloka 282-287). Pompeius přijel do Alexandrie, nasedl mezi své vrahy do malé loďky a byl zabit (sloka 288-289). Cornelia, která byla svědkem zločinu, uprchla (sloka 290-291). Vrazi se navrátili k faraonovi. Jacos de Forest pláče nad vrtkavostí štěstěny (sloka 292). Pompeiovo tělo, které zabijáci hodili do vody, bylo nalezeno a pochováno Cordem (sloka 293-295).

V deváté Lucanově knize je Caesar pouze vedlejší postavou jako v antickém eposu. V prvních slokách Cato, který ještě nevěděl o Pompeiově smrti, shromáždil zbytky armády v Korkýře²¹⁷ a vyrazil s nimi do Libye (sloka 296-298). Ve sloce 299 k nim přijela loď vezoucí Cornelií. Ve slokách 298 až 307 jsou vyjádřeny nářky a lítost po obdržení zprávy o Pompeiově zabití. Cato přesvědčil své spolubojovníky, že je nutné pokračovat v boji. Jeho řeč přináší sloky 308 a 309. Jako cíl si vytyčil spojenectví s králem Jubou v Mauretánii a ihned podnikl potřebné přípravy (sloka 310, 311). Po tom, co v děsivé bouři přišel o všechny lodě (sloka 312-313), Cato připravil své vojáky k pouti přes poušť (sloka 314-317). Vyprávění o této nebezpečné a strastiplné cestě doplňují pasáže popisující nehostinné krajiny osídlené pouze hady (příležitost pro Jeana de Thuin ukázat své encyklopedické znalosti) a příhody dokládající Catonovo hrdinství (sloky 318-329). Líčení této cesty končí ve sloce 330 příchodem Catonova vojska do Leptidy²¹⁸.

Na konci této části opět přichází na scénu Caesar. Při pronásledování Pompeia se zastavil v Asii, aby mohl navštívit místo, kde stávala bájná Troja (sloka 331 - 334). V poslední sloce Caesar přijel do Egypta rozhořčený, že dostal darem hlavu Pompeia (sloka 335).

---

²¹⁷ Dnešní název toho ostrova je Korfu.

²¹⁸ Pravděpodobně se jedná o Lemtu v Tunisku, nejistá lokalizace.

Překlad desáté Lucanovy knihy je bezpochyby nejoriginálnější a nejpracovanější částí románu. Caesar přišel do Alexandrie (sloka 336-337) a v nádherném sále potkal Kleopatru, která je popsána v několika desítkách veršů (sloka 338-340). Ona mu vysvětlila, jaký měla konflikt se svým bratrem (sloka 341-342). Caesar jí slíbil svou pomoc během dvorné konverzace (sloka 343-347). Po svém odjezdu byl Caesar zachvácen zničující láskou (sloka 348-350). V následujících dvaceti verších (sloka 351-371) Jacos de Forest (Jean de Thuin) rozvíjí své „milostné umění“. Ráno Caesar poslal jednoho ze svých rytířů za Kleopatrou, aby jí přinesl vyznání lásky od Caesara (sloka 375-380). Kleopatra ho vyslyšela a během dvorné konverzace jej pozvala na dostavení na následující den (sloka 375-380). Caesar toto pozvání uvítal a v daný den přišel se svou družinou do královnina paláce, kde byli štědře pohoštěni (sloka 380-384). Při večeři si vyměnili slova stejně dvorná jako při předchozí konverzaci (sloka 385-390). Nadcházející noc je v románu vylíčena až s překvapujícími detaily (sloka 391).

Ale nepřítel nikdy nespí, Ptolemaiovi špatní rádcové se vrátili, aby mohli vést válku proti Caesarovi (sloka 392). Dvorná část je ukončena válečným vyprávěním (sloka 393-399). Rivalita mezi různými skupinkami Egyptanů příběh komplikuje. Jejich intrikování zakončilo zničení Hacilla, jednoho z organizátorů zavraždění Pompeia (sloka 400). Desátá kniha (a antický básník) zanechává Caesara v Alexandrii, samotného bez jeho legií, uprostřed nepřátel (sloka 401-404).

Zbytek *Roman de Jules César* „příběh podle Lucana“ končí nejprve vyprávěním války v Alexandrii. Caesar vyhrál první námořní bitvu (sloka 405-409). Je tedy patrné, že Caesar ve skutečnosti nebyl tedy tak sám, jak o tom vyprávěla sloka 405. Egyptané byli znovu poraženi (sloka 410-415) a Ptolemaios požádal o smír, aby mohl převzít odznaky moci a nechat se korunovat (sloka 416). Ale přerušil příměří a pokračoval v nepřátelských

akcích. Po počátečních úspěších v nich nakonec našel smrt (sloka 417–421). Caesar přitáhl do Alexandrie a přiřkl vládu Kleopatře (sloka 422–423). Následně odtáhl do Syrie (sloka 427), protože král Farnaces ohrožoval spojence a také Římany v Malé Asii (sloky 424–426), a konflikt rychle urovnal (sloka 428–430). Caesar odtáhl do Říma pro opětované potvrzení své moci (sloka 431). Pak odjel do Afriky, aby pokračoval ve svém tažení (sloka 432). Po svedení bitvy proti domorodému obyvatelstvu se Caesarovo vojsko opevnilo v Ruspíně²¹⁹ (sloka 433–438). Okamžitě začaly přípravy na rozhodující boj se Scipionem a Jubou, mauretánským králem, Caesarovým nepřítelem ze čtvrté knihy (sloka 429–45). Sloky 446–470 se zabývají bitvou u Tapsu²²⁰, její popis je stejný jako u předchozích bitev, v epickém duchu. Juba i Scipio byli zabiti. Po bitvě Caesar odměnil své vojáky, přidělil půdu a rozdal dary (sloka 471), mezitím se poslední republikáni uchýlili do Utiky. Obyvatelé se obávali příchodu Caesara a tak se raději vzdali (sloka 472–473). Toto chování vyvolalo hněv Catona, který si vzal život (sloka 474–479). Nadále již nic nebránilo Caesarovi vstoupit do města a ukončit své tažení do Afriky (sloka 480–481). Ve druhé polovině 481 sloky se Caesar navrátil do Říma, aby si odpočinul. Ale po tom, co se dozvěděl, že Pompeiův syn řádí ve Španělsku, opět vytáhl do války (sloka 482–483). Španělskému tažení je věnována menší pozornost než ostatním příhodám. Ve třech slokách Caesar vyhrál bitvu u Mundy a ovládl celé Španělsko (sloka 484–486). Ve sloce 487 si Caesar nechal v Římě udělit titul imperátora a v poslední sloce 488 Jacos de Forest udílí poslední rady svým čtenářům.

---

²¹⁹ Blíže neidentifikovatelné město.

²²⁰ Dnešní Ras Dimas v Tunisu.

Příloha II: Stručný obsah *Li Fet des Romains*

Celá kniha začíná prologem, který byl inspirován Sallustiem, konkrétně jeho *Catillinae coniuratio*²²¹. Následuje výklad římského systému státní správy, který se zakládá převážně na Isidorovi²²². Poté přichází výklad o narození Caesarově, o jeho mládí, prvních bojích, questuře, edilském úřadu, prétorském a pontifikátu. Fakt, že byl Caesar prétorem v době Katilina spiknutí, využil autor *Li Fet des Romains* ke vložení překladu celého Sallustiova spisu o Katillinovi. Poté se dozvídáme o Caesarově konzulátu a o alianci s Pompeiem. Následující kapitoly líčí Pompeiovy boje v Palestině.

Poté autor vypráví o vzniku prvního triumvirátu a dlouze rozvíjí historii dobytí Galie. Po vítězství v Galii se Caesar chystá k návratu do Říma, kde jej však Pompeius svými intrikami připraví o triumf. Následuje líčení Crassovi smrti, kapitola o štědrosti Iulia Caesara, a o bitvách mezi Caesarem a Pompeiem.

V druhé části *Li Fet des Romains*, kde se autor údajně drží Suetonia, se dozvídáme o překročení Rubikonu, poté je přeložen celý Lucanus. Ve třetí knize je vložena cesta do ráje zemského vykonaná dle hebrejské historie dvěma důstojníky Alexandra velkého. Po této rozsáhlé vsuvce se překladatel opět vrací ke Suetoniově a Farsalským polím. Zde autor vypráví příběhy ve zcela středověkém duchu a s prameny nakládá zcela volně, bitva u Thapsu či u Mundy je podána odborně jako v *Roman de Jules César*. V Egyptě jsou Caesar a Kleopatra spolu obleženi ve věži. *Li Fet des Romains* končí vyprávěním o obecných Caesarových vlastnostech, převzatých od Suetonia.

---

²²¹ Bnf. Fr. 23083 (15. století) "ex proglogo Sallustii in Catilinario".

²²² Isidor ze Sevilly: *Ethymologiae IX*, přel. ZACHOVÁ, I. Praha, OIKOYMENH, 1998.

Příloha III: Chronologický přehled antických událostí

Poznámka: Julius Caesar jako *pontifex maximus* upravil v roce 46 před naším letopočtem starý římský kalendář. Mezi listopad a prosinec přidal dva doplňkové měsíce, aby srovnal užívaný kalendář s astronomickým rokem, neboť starý kalendář byl přibližně o dva měsíce v předstihu. Středověká literatura používá někdy starý kalendář (ve většině případů, protože tento kalendář byl použit v dostupných pramenech) občas používá juliánský kalendář. V závorkách uvádíme data podle nového kalendáře, které spíše odpovídají reálným ročním obdobím.

Autor *Roman de Jules César* popisuje roční období podle středověkého zvyku, rozlišuje zimu a léto, ale neuvádí další upřesnění, která jsou z jeho pohledu nepodstatná. Stejně jako Lucanus rozděluje čas dobou, kdy nebylo možné vyplout na moře (zima). Čas bitvy u Thapsu převzel autor *Roman de Jules César* ze Zápisků o válce africké a tak její líčení začíná krásným popisem jara. Tato předehra nemá nic společného s africkou krajinou. Navíc po korekci 6. dubna roku 46 před naším letopočtem podle astronomického kalendáře, se dostaneme do února. Stejně tak se ve středověkých textech nedozvíme, že mezi překročením řeky Rubikon a bitvou u Mundy uplynuly 4 roky.

60 př.n.l. – Crassus, Caesar a Pompeius uzavírají první triumvirát.

59 př.n.l. – Caesarův konzulát.

1.3(1).59 př.n.l. – Caesarovi byla udělena správa nad Galii na prvních pět let.

1.3(1).54 př.n.l. – Caesarův pobyt v Galii prodloužen na dalších pět let.

54 př.n.l. – Smrt Julie, Caesarovy dcery a Pompeiovy ženy.

53 př.n.l. – Crassus je zabit v bitvě u Karrh.

1.1.49 (1.10.50) př.n.l. – Caesar byl zvolen konzulem pro rok 48, odmítl odstoupit ze všech svých funkcí a propustit svou armádu po 1.3(1).49, datum, kdy skončilo jeho posláni v Galii.

jaro 49 př.n.l. – Po neúspěšném vyjednávání Caesar překročil Rubikon.

18.3(1).49 př.n.l. – Pompeius uprchl do Řecka.

Léto 49 př.n.l. – Obléhání Marseille;

Tažení do Španělska (proti Afraniovi a Petreovi) ;

Gaius Vulterius Capito, Caesarův legát, byl zabit v námořní bitvě;

Gaius Scribonius Curio, Caesarův legát, byl poražen v Africe.

Září (červenec) 49 př.n.l. – konec tažení do Španělska.

prosinec (říjen) 49 př.n.l. – Caesar ovládá Itálii, Španělsko a Galii;

Pompeius ovládá Řecko a Africké provincie.

leden 48 (listopad 49) př.n.l. – První část Caesarovy armády se přepravila do Řecka.

únor 48 (prosinec 49) př.n.l. – Antonius připlul se zbytkem Caesarovy armády do Řecka;

Blokáda Pompeia.

červenec (květen) 48 př.n.l. – Pompeius prorazil Caesarovy linie.

9.8(6).48 př.n.l. – Bitva u Farsalu.

říjen (srpen) **48 př.n.l.** – Caesar přijel do Egypta.

březen (leden) **47 př.n.l.** – Příchod Caesarových posil, bitva na Nilu.

27.3(1).47 př.n.l. – Caesar vtáhl vítězně do Alexandrie.

červen / září (duben / červenec) **47 př.n.l.** – Tažení do Pontu.

prosinec (říjen) **47 př.n.l.** – Caesar přitáhl do Afriky.

6.4(2).46 př.n.l. – Bitva u Thapsu.

12.4(2).46 př.n.l. – Cato spáchal sebevraždu.

červenec (květen) **46 př.n.l.** – Caesar si upevnil svou moc v Římě.

prosinec **46 př.n.l.** – začátek války ve Španělsku.

17.3.45 př.n.l. – Bitva u Mundy.

Září **45 př.n.l.** – Caesar se vrátil do Říma.

Příloha IV: Popis Kleopatry z *Roman de Jules César*

Laisse 338, suite:

<i>Cleopatra la bele qui molt iert honoree de cors et de biauté et vaillanz et senee, et si estoit germaine suer au roi Tholomee,</i>	6029
...	
<i>et ou Cesar estoit en la sale est entree qui de sa grand biaute est tote enluminee, car nature l'ot si par devise formee c'onques ou mont ne fu dame plus bele nee</i>	6036
<i>se ce ne fu Eleine que Paris ot amee ou Yseut la roïne, qui Tristan desiree ot maint jor et por lui mainte paine enduree. A ceste peut bien estre ceste dame ajostee endroit biauté qui s'ert a li tote donee et ce qu'ele estoit molt richement atornee de biauté ne l'a pas empirie ne grevee, ainz l'a molt biax ators par desfors enmeudree qu'ele iert d'un dras de soie richement atornee dont tote la soie et de fin or tresgitee.</i>	6040
<i>La panne du mentel estoit si ordenee qu'ele iert de blanc hermine a sable porfilee que toz estoit plus bruns que meure meüree. Ou leu du coler ot mainte gemme aroutee qui molt iert precieuse et molt chier achetee, et l'atache i estoit a .II. esmaus fermee. Li bliaus estoit faiz a large gironee, s'en gisoit bien par terre une aune mesuree, s'avoit parmi le piz une barre doree qui toz piz covroit si estoit ele lee et du pis mamele a soz lui esconsee.</i>	6050
<i>La ceinture dont iert parmi les flans bandee de fil d'argent estoit a membree d'or cloëe, et entre chascun membre ot asise et posee une pierre en vermeill ou ne bis coloree. De ces garnemenz est ma dame paree, mes guimple n'ot point, ainz ert eschevelee, s'ert avis que sa crinie fust tretoe doree dont la greve estoit molt droit conduite et menee, si ert d'un cercle d'or estrainte et orfrenee por ce qu'ele ne fust desfaiete et comellee.</i>	6060
	6070

Laisse 339:

*Le cercle d'or qui ert desus le front asis,
 qui estraint et enclos les cheveus retorits,
 estoit de chieres james environ bien garnis,
 qu'il i avoit charbocles et japhes et safirs,
 esmaus et esmeraudes, topaces et ruiz
 qui randent tel clarté que il estoit avis
 qu'environ le chief ait cierges ardanz espris.
 Li frot du chief estoit lez et plains et polis
 ausi blans com ce fust estain ou argent vis,
 si ot les sorcilz bruns alignez et voltiz 6080
 qui molt seanment sont par desus le front mis
 quant li bruns est au blanc avenanment partis.
 Ses nés fu molt bien fez et bien droit asis
 ne trop court ne trop lonc mes par reson traits,
 les ielz ot vers et clers come faucon ramis,
 simple regart et douz dont molt tost fust surpris
 homs volages de cuer qui a li fust pensis.
 Ses viaires fu touz par devise faitis
 qu'en sa face la rose est merlee o le lis,
 c'est ce que li vermaus est sor le blanc asis, 6090
 et la fresche color enlumine le vis
 si que toz en formie li viaires esliz.
 La bouche fu bien fete por giter .I. dos ris,
 (bries, tandre et vermeillette, milez l'en fust a toz dis)²²³
 qui baiser la peüst une foiz par delis,
 que la douce alaine que du cors et du piz
 ist par la bouche fors peüst estre gariz
 un malades de fievre et de chalt mal surpris.*

Laisse 340:

*Lez danz de la bouche ot menus et bien serrées,
 ausi blans come yvoire ou come flor de prés. 6100
 Li mentons iert bien faiz en reont compassez,
 la gorgete et li cols estoit plus blans assez
 que n'estoit flor de lis ou criatus esmerez,
 si fu sor les espauls li cols a droit posés
 mes c'un petit le porte enclin par simpletez.
 Ele ot doroite espaleure et molt grelle costez,
 et li ventres devant est .I. petit levez
 qui sonstient la ceinture qu'ele ot entor se lez.
 Les bras ot molt bien faiz et molt bien mesurez, 6110
 lons et grelles et bien endroit ce encharnez,
 la main ot blanche et tendre et les doiz bien formez
 que miex nel devisast nus homs tant fust senez,
 ja mes plus bele dame ne voz ielz ne verrez.
 Je cuit qu'il ne soit nus si sage home nez*

²²³ Ms. B.

*qui ne changast corage et ne fust trespendez
s'il en lui regarder eüst ses ielz tronez,
ainz m'est vis que trop fust li homs beneürez
qui nue la tenist par amors et par grez !
Si m'en rent bien confés endroit mes volentez 6120
que de si bele dame ne seroit ja lassez
mes cuers tant com mes cors porraoit estre durez,
car ainz ne fu el mont plus grant deliz trovez
a cors d'ome qui est de joie entalantez
que dame bien plesanz et de toute biautez
quant cil qui ele plaist l'a a ses volentez. 6125*

Laisse 341:

*Ainsi Cleopatra par vesture acesmee
et de tante biaute polie et enformee
est venue en la sale ... 6128*

Příloha V: Vybrané kapitoly z antických děl

Florus (I, 46):

XLVI. Dum Gallos per Caesarem in septentrione debellat, ipse interim ad orientem graue uolnus a Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortuna queri possumus; caret solacio clades. Aduersis et dis et hominibus cupiditas consulis Crassi, dum Parthico inhiat auro, undecim strage leigonum et ipsius capite multata est. Et tribunus plebi Metellus exeuntem ducem hostilibus Diris deuouerat, et cum Zeugma transisset exercitus, rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates, et cum apud Nicephorium castra posuisset, missi ab Orode rege legati denuntiauere, percussorum cum Pompeio foederum Sullaque meminisset. Regiis inhians ille thensauris, nihil ne imaginario quidem iure, sed Seleuciae se responsurum esse respondit. Itaque dii foederum ultores nec insidiis nec uirtuti hostium defuerunt. Iam primum, qui solus et subuehere commeatus et munire poterat a tergo, relictus Euphrates, dum simulato transfugae cuidam Mazzarae Syro creditur. Tum in mediam camporum uastitatem eodem duce ductus exercitus, ut undique hosti exponeretur. Itaque uixdum uenerat Carrhas, cum undique praefecti regis Silaces et Surenas ostendere signa auro sericisque uexillis uibrantia. Tunc sine mora circumfusi undique equitatus in modum grandinis atque nimborum densa pariter tela fuderunt. Sic miserabili strage deletus exercitus. Ipse in conloquium sollicitatus, signo dato uiuus in hostium manus incidisset, nisi tribunis reluctantibus fugam ducis barbari ferro occupassent. Filium ducis paene in conspectu patris idem telis operuerunt. Sic quoque relatum caput ludibrio hostibus fuit. Reliquiae infelicis exercitus, quo quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam Syriamque distractae, uix nuntium cladis rettulerunt. Caput eius recisum cum dextera manu ad regem reportatum ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est, ut cuius animus arserat auri cupiditate, eius etiam mortuum et exsangue corpus auro ureretur.

Festus (XVII):

XVII. Marcus Crassus consul aduersum rebellantes Parthos missus est. Is cum pacem missa a Persis legatione rogaretur, apud Ctesiphonta responsurum se ait. Apud Zeugmam traiecit Euphraten et a transfuga quodam Mazzaro inductus ad ignotam camporum solitudinem descendit. Ibi undique circumuolantibus sagittariorum agminibus cum Silate et Surena praefectis regis est cinctus exercitus et ui telorum obrutus. Ipse Crassus cum ad conloquium sollicitatus uiuus paene capi posset, repugnantibus tribunis euaserat et fugam petens occisus est. Caput eius cum dextera manu resectum ad regem perlatum est atque ita ludibrio habitum, ut faucibus eius aurum liquefactum infunderetur: scilicet ut qui ardens cupiditate praedandi pacem regi dare rogatus abnuerat, etiam mortui eius reliquias auri flamma conbureret. Lucius Cassius, quaestor Crassi, uir strenuus, reliquias fusi collegit exercitus. Contra Persas in Syriam inrumpentes ter cum summa admiratione conflixit eosque trans Euphraten reiectos uastauit.

Orosius (VI, 13):

XIII Anno ab Urbe condita DCXCVII Crassus in consulatu collega Pompei prouinciam sortitus in Parthos; homo inexplebilis cupiditatis, audita in Hierosolymis templi opulentia quam Pompeius intactam reliquerat, in Palaestinam deuerit, Hierosolymam adit, templum peruadit, opes diripit. Inde per Mesopotamiam tendens in Parthiam, quacumque iter habuit sociis ciuitatibus auxilia indixit, praetia exegit, moxque ut Euphraten transiit, ilico Vagensem, legatum ab Orode rege Parthorum ad se missum, obuium habuit, a quo uehementer increpitus est cur contra foedus Luculli et Pompei auaritia inductus Euphraten transierit: quamobrem sine mora futurum ut pro auro Parthico Serico ferro oneraretur. Itaque cum prope Carras uentum esset, Parthi subito ingruentes cum Surena et Silacea praefectis sagittis opppressere Romanos. Cecidere ibi plurimi senatores, aliquot etiam consulares et praetorii uiri; Crassus quoque filius Crassi, lectissimus iuuenis, in acie occisus est; praeterea quattuor cohortes cum Vargunteio legato mediis deprehensae campis et interfectae sunt. Surenas raptu equitatu Crassum persequi intendit eumque circumuentum ac frustra conloquium eius petentem interfecit quamuis uiuum auferre maluisset. Pauci noctis beneficio liberati Carras confugerunt. Cognita clade Romanorum multae Orientis prouinciae a societate uel fide populi Romani defecissent ni Cassius, collectis ex fuga militibus paucis, intumescentem Syriam egregia animi uirtute ac moderatione pressisset; qui et Antiochum copiasque eius ingentes proelio uicit et interfecit; Parthos quoque ab Orode in Syriam missos iamque ingressos Antiochiam bello expulit ducemque eorum Osagen interfecit.

Příloha VI: Bibliografie

1. Roman de Jules Caesar

1a) Primární literatura:

Rukopisy:

P - Paris, BNF, fr. 1457

R - Rouen, Bibliothèque municipale, ms. 1050 (U 12)

p - Paris, BNF, n.a.fr. 23011

B - Genève-Cologny, Bibliothèque Martin Bodmer, Cod. Bodmer 95

Edice:

- 1) CONSTANS, L.: *Chrestomathie de l'ancien français* (Extrait), Paris, Leipzig, H. Welter, troisième édition 1906, n. 19, s. 71 - 78.
- 2) BENDENA, Marylin: *The Translation of Lucan and their Influence on French Medieval Literature together with an edition of the Roumans de Jules Cesar by Jacost de Forest*, Wayne State Univ., 1976 (These Ph. D. dactyl.), in *DA*²²⁴, vol. 37, 1976-1977.
- 3) COLLET, Olivier: *Le Roman de Jules César*, Genève, Droz, 1993.

1b) Sekundární literatura

- 1) BERTONI, G.: *Un nuovo manuscrito del Roman de Julius Cesar*, in *AR*, vol. XV, 1931, s. 76-82.
- 2) COLLET, Olivier: *Etude linguistique et littéraire du Roman de Jules César*, Genève, Droz, 1993.
- 3) CROSSLAND, Jessie: *Lucan in the Middle Ages, with the special reference to the Old French Epic*, in *MLR*, vol. XXV, 1930, s. 1 a následující.
- 4) DEDECEK, V. L.: *Etude littéraire et linguistique de "Li Hystore de Julius Cesar" de Jehan de Thuin*, Thèse, Philadelphie, Publishing University of Pensylvania, 1924 ; Paris, Champion, 1924.
- 5) DUVAL, A.: *Le Roman de Jules César par Jacos (Jacques) de Forest*, dans *HLF*, t.19 1838, s. 681-686.
- 6) HESS, Paul: *Li Roumanz de Julius Cesar. Ein Beitrag zur Cäsargeschichte im Mittelalter*, These Zürich, Winthentur, 1956
recenze: G. DE CESARE. *SF* 1, 1957, s. 117-118; R. BOSSUAT, *MA*, t. LXIII, 1957, s. 383-385; S. HOFER, *ZRPh*, t. LXXV, 1959, ss. 144-145.
- 7) LEEKER, Joachim: *Die Darstellung Cäsars in den romanischen Literaturen des*

Komentář [*1]: Hess nemá

Komentář [*2]: Abhandlung zur Erlangung der Doktorwurde der Philosophischen Fakultät I der Universität Zurich, 62 str., bibliografie

²²⁴ Zkratky názvů časopisů: podle GRLMA.

- Mittelalters, Analecta Romanica*, Heft 50, Frankfurt am Main, Klostermann, 1986.
- 8) MEYER, P.: *Fragment d'un manuscrit du Roman de Jules César par Jacot de Forest*, dans *R*, t. XXXV, 1906, s. 58–63.
  - 9) MEYER, P.: *Un nouveau manuscrit du Roman de Jules César par Jacot de Forest*, dans *R*, t. XV, 1886, s. 129–130.
  - 10) SALVERDA DE GRAVE, J.J.: *Un imitateur du "Roman d'Eneas" au XIIIe siècle en France*, *NSM*, V, 1932, s. 309-316.
  - 11) SETTEGAST, F.: *Jacot de Forest e la sua fonte*, dans *GFR*, t. V, 1879, s. 172–178.
  - 12) SETTEGAST, F.: *Li Hystore de Julius Caesar. Eine altfranzösische Erzählung in Prosa von Jehan de Thuin, zum ersten Mal herausgegeben von Dr. F. SETTEGAST*, Halle, Max Niedenmeyer, 1881.
recenze: G. PARIS, *R*, XII, 1883, s. 380-383; A.MUSSAFIA, *LGRPh*, III, nr. 2, 1882, s. 62-64
  - 13) SUCHIER, H.: *Jehan de Thuin*, dans *ZRPh*, t. VI, 1881, s. 386
recenze: G. PARIS, *R*, XI, 1882, s. 612.

Komentář [*3]: Nemá Bossuat

Komentář [*4]: 272 stan, text (4 ms - Bibl Vaticana, Reginensis n.824, Bibl d' Arsenal, n. 3344, St. Omer, n. 722, Bibl regalia Bruxelles 15700), glosář

2. *Li Fet des Romains*

2a) Primární literatura:

- 1) FLUTRE, L.-F. et SNEYDERS DE VOGEL, K.: *Li Fet des Romains compilé ensemble de Salluste et de Suétone et de Lucain, texte du XIIIe siècle, publié pour la première fois d'après les meilleurs manuscrits*, 2 vol., Paris, 1938, Genève, Slatkine, 1977.
- 2) BANCHI, L.: *I Fatti di Cesare, testo di lingua iedito del secolo XV*, pubbl. A cura di Luciano Banchi, Bologna 1863

2b) Sekundární literatura:

- 1) BEER, Jeanette M.A.: *A Medieval Caesar*, Genève, Droz, 1976.
- 2) BLUMENFEL-KOSINSKI, Renate: *Not of Woman Born*, Ithaca, New York, 1990.
- 3) CROISY-NAQUET, C.: *Ecrire l'histoire romaine au début du XIIIe siècle: L'histoire ancienne jusque César et Les aits ds Romains*, Paris, H. Champion, 1999
- 4) FLUTRE, L. F.: *Encore un ms. des Faits des Romains*, dans *N.*, t. XIX, 1934, s. 95 a následující.
- 5) FLUTRE, L. F.: *Les manuscrits des Faits des Romains*, Paris, Hachette, 1933.
- 6) FLUTRE, L. F.: *Li Faits des Romains dans les littératures française et italienne du XIIIe au XIVe siècle*, Paris, Hachette, 1932, Champion, 1974.
- 7) FLUTRE, L. F.: *Li Faits des Romains*, in *AUP.*, t. VIII, 1933, s. 269-276.
- 8) FLUTRE, L. F.: *Un nouvel emprunt des Faits des Romains*, in *N.*, t. XXI, 1936, s. 16-19.
- 9) FLUTRE, L. F.: *Une traduction portugaise des Faits des Romains*, in *R.*, t. LX, 1934, s. 88-94.
- 10) LEVY, R.: *Le vocabulaire des Faits des Romains*, in *MLQ*, t. III, 1942, s. 205 - 219.
- 11) LOESCHE, J.: *Die Abfassung der Faits des Romains*, diss. Halle, 1907.
- 12) MEYER, P.: *Les premières compilations d'histoire ancienne. I. Les Faits des Romains*, in *R.*, t. XIV, 1885, s. 1-36.
- 13) MEYER, P.: *Les premières compilations françaises d'histoire ancienne*, in *R.*, t. XIV, 1885, s. 36-76.
- 14) RAYNAUD DE LAGE, G.: *"L'Histoire ancienne jusqu'à Cesar" et les "Faits des Romains"*, in *MA*, t. LV, 1949, s. 5-16.
- 15) RUGGIERI, J.: *Un nuovo manuscrito dell' Histoire ancienne jusqu'à Cesar*, in *AR*, t. XV, 1931, s. 444-448.
- 16) SNEYDERS DE VOGEL, K.: *La date de la composition des Faits des Romains*, in *N.*, t. XVII, 1932, s. 231 a následující.
- 17) SNEYDERS DE VOGEL, K.: *Les vers dans Les Faits des Romains*, in *Mél. Salverda de Grave*, 1933, s. 293-305, in *N.*, t. XIX, 1933-1934, s. 172-181.

- 18) SNEYDERS DE VOGEL, K.: *Recherches dur les Faits des Romains*, in *R.*, t. LIX, 1933, s. 41-72.
- 19) TODD, H.A.: *A recently discovered fragment of an old French manuscript of the Faits des Romains*, in *PMLA*, t. XXIV, 1909, s. 676 – 678.
- 20) WOLEDGE, B.: *Encore des manuscrits des Faits des Romains*, in *N.*, t. XXIV, 1938, s. 39-42.
- 21) WOLEDGE, B.: *Un manuscrit des Faits des Romains*, in *R.*, t. LIX, 1933, s. 564-566.

2. Ostatní starofrancouzské texty

3a) Primární literatura:

- 1) Alexandre de Paris: *Roman d'Alexandre*, trad., présentation et notes par HARF-LACKNER, Laurence, texte édité par ARMSTRONG, E.C. et al., Paris, Librairie Générale Française, 1994 .
- 2) Ambroise: *L'Estoire de la Guerre sainte*, publié et traduit d'après le manuscrit unique du Vatican par Gaston PARIS, Paris, Imprimerie nationale, collection de documents inédits sur l'histoire de la France, 1897.
- 3) FRITZ, J.M., MELA, CH., COLLET, O., HULT, D.F., ZAI, M.CL. *Chrétien de Trois - Romans (Erec et Enide, Cliges, Le Chevalier de la Charette, Le Chevalier au Lion, Le Conte de Graal, Chansons, Philomena)*, , Paris, Librairie Générale Française, 1994.
- 4) *Fabliaux érotiques, textes de jongleurs des XIIe et XIIIe siècles*, Paris, Librairie Générale Française, 1992.
- 5) Guillaume de Morris et Jean de Meung: *Le Roman de la Rose*, éd. STRUBEL, Armand, Librairie Générale Française, Paris, 1992.
- 6) *Huon de Bordeaux*, éd. RUELLE, Pierre, Paris, PUF, 1960.
- 7) *La Chanson d'Antiochie* ; éd. PAULIN, Paris, Slatkine reprints, 1969.
- 8) *La Chanson de Jérusalem* ; in *The Old French Crusade Cycle*, general editor. NELSON, Jan A, MICKEL , Emanuel J.; The University of Alabama Press, 1992.
- 9) *La Chanson de la Croisade albigeoise*, texte établi par MARTIN-CHABOT, Eugène, Paris, Librairie Générale Française, 1989.
- 10) *La Chanson de Roland*, éd. établie d'après le ms. Oxford par Luis CORTÉS, Paris, Nizet, 1994.
- 11) *La prise de Defur and le Voyage au Paradis terrestre*, ed. by PECKHAM, Lawton P.G. and LA DU, Milan S., New York, Kraus reprint corporation, 1965.
- 12) *La traduction en prose française du XIIIe siècle des Sermones in Cantica de Saint Bernard*, ed. GREGORY, Stewart, Amsterdam-Atlanta, Rodopi, 1994.
- 13) *Labuť je divný pták, soubor české světské lyriky doby gotické*, uspoř. ČERNÝ, V., Praha, Mladá fronta, 1990.
- 14) *Le cycle de Guillaume d'Orange*, éd. BOUTET, Dominique, Paris, Librairie Générale Française, 1996.
- 15) *Le Roman d'Apollonius de Tyr*, éd. par ZINK, Michel, Paris, Union générale d'éditions, 1982.
- 16) *Le Roman d'Auberon: prologue de Huon de Bordeaux*, éd. SUBRENAT, Jean, Genève, Droz, 1973.
- 17) *Le roman de Renart*, éd. sous la direction de STRUBEL, Armand, avec collab. de BELLON, Roger, BOUTET, Dominique et LEFÈVRE, Sylvie, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 445, 1998.
- 18) *Le roman de Thèbes*, éd. par MORA-LEBRUN, Francine, Paris, Librairie

Générale Française, 1995.

- 19) *Le roman des Sept Sages de Rome, A Critical Edition of Two Verse redactions of a Twelfth-Century Romance*, ed. SPEER, Mary B., French Forum Publishers, Lexington, Kentucky, 1985.
- 20) *Li Hystore de Julius Caesar. Eine altfranzösische Erzählung in Prosa von Jehan de Thuin, zum ersten Mal herausgegeben von Dr. F. SETTEGAST*, Halle, Max Niedemeyer, 1881.
- 21) *Ovide moralisé*, éd. DE BOER, C., Amsterdam, 5 vol., 1915–1938.
- 22) *Roman d'Eneas*, éd. PETIT, Aimé, Paris, Librairie Générale Française, 1994.
Eneas, roman du XIIe siècle, éd. par SALVERDA DE GRAVE, J.-J., Paris, Champion, 1983–1985 (2 tomes), réédition de 1925.
- 23) *Roman de Thèbes*, éd. DE LAGE, Guy Raynaud, Paris, Champion, 1991.
- 24) *Roman de Troie en prose, version du Cod. Bodmer 147*, éd. VIELLIARD, Françoise, Cologny-Genève, Fondation Martin Bodmer, 1979.
- 25) Rutebeuf: *Oeuvres complètes*, texte établi par ZINK, Michel, Paris, Brodas, 1989.
- 26) *The Jerusalem continuations, London and Turin redactions*; in *The Old French Crusade Cycle*, general editor. NELSON, Jan A, MICKEL, Emanuel J.; The University of Alabama Press, 1985.
- 27) Turpin, Pseudo: *Historia Karoli magni et Rotholandi ou La Chronique dite de Turpin*, thèse de MEREDITH-JONES, C., Paris, E. Droz, 1936.
- 28) *Ysaïe le Triste, roman arthurien du Moyen âge tardif*, éd. GIACCHETTI, André, Rouen, Publication de l'Université de Rouen, 1989.

Komentář [*5]: 272 stan, text
(4 ms - Bibl Vaticana,
Reginensis n.824
Bibl d'Arsenal, n. 3344
St. Omer, n. 722
Bibl regalia Bruxelles 15700),
glosář

3b) Sekundární literatura:

- 1) BEER, Jeanette M.A.: *Narrative conventions of truth in the Middle ages*, Genève, Droz, 1981.
- 2) BOSSUAT, Robert: *Manuel bibliographique de la Littérature française du Moyen Age, Suivi des compléments de 1949–1953 et 1954–1960 avec le concours de Jacques Morfin*, Slatkine Reprints, Genève–Paris, 1986.
- 3) BOUTET, Dominique et STRUBEL, Armand: *Littérature, Politique et Société dans la France du Moyen âge*, Paris, PUF, 1979.
- 4) BOUTET, Dominique: *Charlemagne et Arthur ou Le roi imaginaire*, Paris, Champion, 1992.
- 5) BOUTET, Dominique: *Formes littéraires et conscience historique aux origines de la littérature française: 1100–1250*, PUF, Paris, 1999.
- 6) BOUTET, Dominique: *La chanson de geste: forme et signification d'une écriture du Moyen Age*, PUF, Paris, 1993.
- 7) CERQUIGLINI, Bernard: *La parole médiévale. Discours, syntaxe, texte*, Paris, Minuit, 1981.
- 8) CHAVY, Paul: *Traducteurs d'autrefois, Moyen Age et Renaissance*, Champion-Slatkine, Paris-Genève, 1988.
- 9) CROIZY-NAQUET, Catherine: *Deux représentations de la 3e croisade*, dans CCM,

- 44, 2001.
- 10) CROIZY-NAQUET, C.: *Les Retours dans le Roman de Troie de Benoit de Sainte-Maure et dans le Roman de Troie en prose*, in *Conter de Troie et d'Alexandre*, éd. Harf-Lancner, L. Paris, 2006
  - 11) ČERNÝ, V.: *Staročeská milostná lyrika*, Praha, Mladá fronta, 1999.
  - 12) DE BRUYNE, Edgar: *Etudes d'Esthétique médiévale* (3 vol.), Bruges, De Tempel, 1946.
  - 13) DEMATS, Paule: *Fabula ? Trois études de mythologie antique et médiévale*, Genève, 1973.
  - 14) DONOVAN, L.G.: *Recherches sur le Roman de Thèbes*, Paris, SEDES, 1975.
  - 15) DRAGONETTI, Roger: *La vie de la lettre au Moyen Age*, Paris, Seuil, 1980.
  - 16) *Écriture et modes de pensée au Moyen Age: VIIIe–Xve siècles*, études rassemblées par Laurence HARF-LANCNER et Dominique BOUTET, Paris, Ecole Normale Supérieure, 1993.
  - 17) FARAL, Edmond: *Les arts poétiques du 12e et du 13e siècle*, Paris, Champion, 1924¹; Genève, Slatkine 1984².
  - 18) FARAL, E.: *Les arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècle*, Paris, Librairie ancienne Honoré Champion, 1924.
  - 19) GÉRARD, Jacquin: *Le style historique dans les récits français et latins de la IVe croisade*, thèse, Lille III, Genève, Slatkine, 1986.
  - 20) GROSMAN, Martin: *La légende d'Alexandre le Grand dans la littérature française du douzième siècle*, Amsterdam–Atlanta, Faux Titre, Editions Rodopi B.V., 1997.
  - 21) *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters (GRLMA)* Hans Robert JAUSS, Edrich KÖHLER, Jean FRAPPIER, Martín DE RIQUER, Aurelio RONCAGLI; Heidelberg, Carl Winter, dès 1968.
  - 22) JAUSS, Hans Robert: *Alterität und Modernität der Mittelalterlichen Literatur*, München, Fink, 1977.
  - 23) KLAPP, Otto: *Bibliographie der Französische Literaturwissenschaften*, Frankfurt am Main, Klostermann, dès 1960.
  - 24) LANGLOIS, Ernest: *Les manuscrits du Roman de la Rose*, Paris, Champion, 1910.
  - 25) LOGIÉ, Philippe: *L'« Eneas », une traduction au risque de l'invention*, Paris, Champion, 1999.
  - 26) LUCAS, R. H.: *Medieval French Translations of the Latin Classics to 1500*, S., t. 45 (1970), s. 225–253.
  - 27) *Medieval Literary Theory and Criticism c. 1100–1375, The Commentary–Tradition*, ed. By A.J. MINNIS and A.B. SCOTT, Oxford, Clarendon Press, 1988.
  - 28) MELKERSSON, Anders: *L'itération lexicale, Etude sur l'usage d'une figure stylistique dans onze romans français des douzième et treizième siècles*, Göteborg, Acta Universitatis Gothoburgensis, 1992.
  - 29) MORA-LEBRUN, Francine: *L'Eneide médiévale et la chanson de geste*, Paris, Champion, 1994.
  - 30) PETIT, Aimé: *Naissance du roman: des techniques littéraires dans les romans antiques du XIIe siècle*, Paris, Genève, Champion, Slatkine, 1985.
  - 31) POMETLO, O.: *Le „Roman de la Rose“ et „Ars versificatorie“ de Matthieu de*

Vendome: exemple de théorie littéraire et recherche de cette influence sur le „Roman de la Rose“, in Méthodologie de la recherche en linguistique et littérature, éd.

ZUROVSKA J., Varsovie, 2002

- 32) *Pour une mythologie du Moyen âge*, études rassemblées par Laurence HARF-LANCNER et Dominique BOUTET, Paris, Ecole Normale Supérieure, 1988.
- 33) *Précis de littérature française du Moyen Age*, sous la direction de Daniel POIRON, Paris, PUF, 1983.
- 34) SCHMITT, J.-C.: *Svět středověkých gest*, překl. Lada Bosáková, Pavla Doležalová, Veronika Sysalová, Praha, Vyšehrad, 2004.
- 35) STANESCO, Michel et ZINK, Michel: *Histoire européenne du roman médiéval, esquisse et perspectives*, Paris, PUF, 1992.
- 36) STRUBEL, Armand et DE SAULNIER, Chantal: *La poétique de la chasse au Moyen âge: les livres de chasse du XIVE siècle*, Paris, PUF, 1994.
- 37) STRUBEL, Armand: *La Rose, Renart et le Graal: la littérature allégorique en France au XIIIe siècle*, Paris, Champion, Genève, Slatkine, 1989.
- 38) VIEILLARD, F.: *Un texte interpolé du cycle du Graal*, Bibliothèque Bodmer, manuscrit 147 in *Revue d'histoire des textes*, IV, 1974, s 289 -337.
- 39) VIELLIARD, Françoise et MORFIN, Jacques: *Manuel bibliographique de la Littérature française du Moyen Age de Robert Bossuat, Troisième supplément (1960-1980) établi avec le concours de la section romane de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes*, Paris, Éditions du CNRS, 1990.
- 40) VINAVER, Eugène: *A la recherche d'une poétique médiévale*, Paris, Seuil, 1972.
- 41) VITZ, E.B.: *Orality and performance in early french romance*, Rochester NY, D.S. Brewer, 1999
- 42) VITZ, E.B., REGALADO, N.F., LAWRENCE, M.: *Performing medieval narrativ*, Rochester, NY, D.S. Brewer, 2005
- 43) WEST, D.G.: *The Description of Towns in old French Verse Romances*, in *French Studies*, t.11, 1957, s. 50-59.
- 44) ZINK, Michel: *La prédication en langue romane avant 1300*, Paris, Champion, 1982.
- 45) ZINK, Michel: *La Subjectivité littéraire: autour du siècle de saint Louis*, Paris, PUF, 1985.
- 46) ZUMTHOR, Paul: *Essai de poétique médiévale*, Paris, Seuil, 1972.

3. Latinské texty

4a) Primární literatura:

Některé glosované rukopisy:

- 1) Douai, bibliothèque municipale, 761
- 2) Bordeaux, Bibliothèque municipale, 997
- 3) Paris, BNF, latin 2904, ff. 119v - 144v (pouze komentář)
- 4) Paris, BNF, latin 16243, komentář až k f° 122v
- 5) Paris, BNF, latin 15147, ff 3v - 31r (pouze komentář)

Přepisy Lucana ve středověku:

- 1) *Adnotationes super Lucanum*, éd. ENDT, Iohannes, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1909, reprint 1969.
- 2) *Lucani commenta Bernesia*, ed. VSENER, H., Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1869.

Edice:

- 1) Abaelardus Petrus: *Opera*, éd. COUSIN, Victor, New York, OLMS, Hildesheim, 1970.
- 2) Alanus ab Insulis: *Alani de Insulis doctoris universalis opera omnia*, studio D.Caroli de WISCH prioris Dunensis, J.P.MIGNE, *Patrologiae cursus completus, Series Latina*, t.210, Paris 1885, Turnholt, Brepols, 1986.
- 3) Bacon, Roger: *Opera hactenus edita*, Oxford, Clarendon Press, 1913-1935.
- 4) Béda Venerabilis: *Bedae opera didascalica*, cura et studio Ch.W.JONES, *Corpus Christianorum, Series Latina, Continuatio Mediaevalis, De metrica ratione* t.123a,b,c, Turnhold, Brepols 1977.
- 5) *Biblio sacra: iuxta vulgatam versionem*, recensuit OSB, Robertus, Weber, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.
- 6) *Carmina Burana: Texte und Übersetzungen, Aufsatz von Peter und Dorothee DIEMER, hrsg. von Benedikt Konrad VOLLMANN, Frankfurt am Main, Deutscher Klassiker Verlag, 1987.*
- 7) *Carmina Burana, Lateinisch/Deutsch, Ausgewählt, übersetzt und herausgegeben von BERNT, G., Stuttgart, Philipp Reclam jun. 1992.*
- 8) Caesar, Gaius Iulius: *Alexandrian, African and Spanish wars*, ed. and trad. A.G.WAY, Cambridge, London, Harvard University Press, *Loeb classical library*, 1988⁴.
- 9) Caesar, Gaius Iulius: *Commentarii – Bellum civile, Bellum Alexandirnum, Bellum Africum, Bellum Hispaniense*, (vol.2 et 3), ed. Alfredus KLOTZ, Leipzig

- et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1992.
- 10) Cicero, Marcus Tullius: *Marci Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia*, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1963- .
  - 11) *Die "Historia de Preliis Alexandri Magni": der lateinische Alexanderroman des Mittelalters: synoptische Edition der Rezensionen des Leo Archipresbyter und der interpolierten Fassugen J¹, J², J³*, herausgegeben von BERGEMEISTER Hermann-Josef, Meisenheim am Glan, A. Hain, 1975.
  - 12) Eutropius: *Eutropii Breviarium ab Urbe condita libri X*, rec. Carolus SANTINI, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1992.
  - 13) Festus, Rufinus: *Breviarium rerum gestarum populi Romani*, éd. ARNAUD-LINDET, Marie-Pierre, Paris, Belles Lettres 1994.
  - 14) Flavius, Josephus: *Válka židovská*, přel. Jar. Havelka, Jar. Šonka, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.
  - 15) Florus, Lucius Aenneus: *Epitomae de Tito Livio*, ed. GOOLD, G.P., trad. FORSTER, Edward Seymor, Cambridge, London, Harvard University Press, Loeb classical library, 1984.
  - 16) Florus, Lucius Aenneus: *Oeuvres (Epitoma de Tito Livio)*, éd. JAL, Paul, Paris, Belles Lettres, 1967.
  - 17) *Grammatici latini minores ex recensione Henerici Keilii*, ed. KEIL, H., Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1857.
  - 18) *Histoire Auguste*, texte établi et traduit par CALLU, J.-P., Paris, Les Belles lettres, 1992.
  - 19) Isidor ze Sevilly: *Ethymologiae I-III*, přel. KORTE, Daniel, OIKOYMENH, Praha, 2000.
  - 20) Isidor ze Sevilly: *Ethymologiae IX*, přel. ZACHOVÁ, I. Praha, OIKOYMENH, 1998.
  - 21) Isidor ze Sevilly: *Ethymologiae XVI*, přel. ŠEDINOVÁ, H. ,Praha, OIKOYMENH, 2000.
  - 22) *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originarum Libri XX*, ed. LINDSAY, W.M., Oxford, Oxford Classical Texts, 1911.
  - 23) Iulius Valerius: *Res gestae Alexandri Macedonis transaltae ex Aesopo Graeco*, ed. ROSSELINI, Michaela, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1993.
  - 24) *Julii Valerii Epitome*, ed. ZACHER, Julius, Halle, Buchhandlung des Waisenhauses, 1867.
  - 25) Iustinus, M. Iunianus: *M.Iuniani Iustini Epitoma Historiarum Phillipicarum Pompei Trogi*, post Franciscum RUEHL, iterum ed. Otto SEEL, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1985.
  - 26) Iustinus, M. Iunianus: *Výtah z dějin filippských*, přel Fr.Št. KOTT, Praha,

- Akademie Císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění, 1904.
- 27) Johannes Saresberiensis: *Metalogicon*, ed. HALL, J.B., in *Corpus Christianorum, Series Latina, Continuatio Mediaevalis*, t. 98, Turnhout, Brepols, 1991.
  - 28) *M. Annaei Lucani De bello civili libri X*, ed. SHACKLETON BAILEY, D.R., Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1988, 1997².
  - 29) Lucanus: *The civil war I – X (Pharsalia)*, ed. GOOLD, G.P., trad. DUFF, J.D., Cambridge, London, Harvard University Press, *Loeb classical library*, 1988⁸ (1921¹).
  - 30) Lucanus: *La guerre civile, La Pharsale, Livres I – X*, texte établi et traduit par BOURGERY, A. et PONCHOU, Max, Paris, Belles Lettres, 1993.
  - 31) Lucano: *La guerra civile (Farsaglia)*, vol.II (Libri VI-X), a cura di VIANSINO Giovanni, Milano, Arnoldo Mondadori Editore S.p.A. 1995.
  - 32) Lucanus: *Farsalská pole, Chvalozpěv na Pisona*, přel. Jana Nechutová, Praha, Svoboda, 1976.
  - 33) Macrobius, Ambrosius Theodorus: *Opera*, ed. WILLIS, J., Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1970.
  - 34) Matthaëus Vindocinensis: *Opera*, ed. MUNARI, F., Edizioni di storia e letteratura, Roma, t. 1 1977; t. 2 1982; t. 3 1988.
  - 35) Orosius, Paulus: *Histoires (Contre les Païens) Tome I-III*, établi et traduit par ARNAUD-LINDET, M.-P., Paris, Les Belles Lettres, 1990-1991.
  - 36) Ovidius, Publius Naso: *Proměny (Metamorphoses)*, přel. BUREŠ, I., Praha, Svoboda, 1974.
  - 37) Petrus Trescensis Icomestor: *Histoira scholastica*, in *Patrologiae cursus completus, Series Latina*, ed. MIGNE, J.P., t.198, Paris 1885, Turnhold, Brepols 1995.
  - 38) Plinius, Gaius Secundus: *Naturalis Historia*, éd. SCHILLING, R. Paris, Les Belles Lettres, 1977.
  - 39) Pseudo-Sallustius: *Lettres à César, Inoectives*, éd. ERNOUT A., Paris, Belles Lettres, 1974.
  - 40) Quintilianus, Marcus Fabius: *Oeuvres complètes*, ed. BUTLER, H. E., Cambridge, London, Harvard University Press, *Loeb classical library*, 1989.
  - 41) Rabanus Maurus: *Opera omnia, juxta ed. Georgie Colvenerii*, ed. MIGNE, J.P., *Patrologiae cursus comletus, Series Latina*, t. 107-112, Paris 1851-52, Turnhout, Brepols, 1985-97.
  - 42) *Rétorica pro Herennia*, établi et tradiut ACHARD, G., Paris, Belles Lettres, 1989
  - 43) Rufinius, Tyrannius (d'Aquilée): *Opera omnia, studii Dominici Vallarsii*, éd. MIGNE, J.P., *Patrologiae cursus completus, Series Latina*, t.21, Paris 1849, Turnhout, Brepols 1991.
  - 44) Sallustius, Gaius S. Crispus: *Catilina, Iugurta*, ed. Alphonsus KURFESS, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1991.

- 45) *Scholia in Cesarem et Sallustium*, ed. HEDICKE, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1879.
- 46) Suetonius, Tranquillus: *De vita Caesarum*, recensuit IHM, Maximilianus, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1993².
- 47) Suetonius, Tranquillus: *Vies des douze Césars*, texte établi et traduit par AILLOUD, Henri, Paris, Belles Lettres, 1989⁶.
- 48) Vallerius Maximus: *Facta et dicta memorabilia*, ed. BRISCOE, John, Leipzig et Stuttgart, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1998 (2 vol).
- 49) Vallerius Maximus: *Faits et dits mémorables*, éd. COMBES, Robert, Paris, Belles Lettres, 1995, 1997 (2 vol).
- 50) Vergilius, Publius Maro: *Aeneis*, établi et traduit PERRET, J., Paris, Belles Lettres, 1993
- 51) Vincentius Bellovascensis: *Speculum quadruplex sive Speculum majus*, Graz, Akademische Druck und Verlagsanstalt, 1964.
- 52) Tacitus: *Letopisy*, přel. Minařík, A., Hartmann, A., Praha, Antická knihovna, Svoboda, 1975.

4b) Sekundární literatura:

- 1) BALDWIN, C. S.: *Medieval rhetoric and poetics*, New York, Macmillan Company, 1928.
- 2) *Bibliothèque nationale. Départements des manuscrits. Les catalogues de département des manuscrits. T. I. Les manuscrits occidentaux.* Réd. Par Lydia MÉRIGOT et Pierre GASNAULT, Paris, BNF, od 1968.
- 3) BRISSET, Jacqueline: *Les idées politiques de Lucain*, Paris, Belles Lettres, 1964.
- 4) BRUNHÖLZL, Franz: *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Erstes Band*, München, W. Fink, 1975 (en français trad. par BOUHOT, Jean-Paul, Louvain-la-Neuve, Brepols, 1996).
- 5) CURTIUS, Ernst, Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*, Překl. Jiří Pelán, Jiří Stromšík, Irena Zachová, Praha, Triada, 1998.
- 6) FOESTER, Richard: *Scriptores physiognomici graeci et latini*, Leipzig, 1893.
- 7) KRISTELLER, Paul Oscar: *Latin manuscript books before 1600. A List of the Printed Catalogues and Unpublished Inventories of Extant Collections*, New York, Fordham University Press, 1960.
- 8) KUŤÁKOVÁ, E., VIDMANOVÁ, A., et all.: *Slovník latinských spisovatelů*, LEDA, Praha 2004.
- 9) *Le violier des histoires romaines, ancienne traduction française des Gesta Romanorum*, éd. M.G. BRUNET, Paris, P. Jannet, 1858.
- 10) MASTERS, Jamie: *Poetry and civil war in Lucan's "Bellum civile"*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- 11) MC GUIRE, Martin R.P.: *Introduction to Medieval Latin Studies. A Syllabus and*

- Bibliographical Guide*, Washington, Catholic University of America Press, 1964, 2nd ed, 1977.
- 12) *Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIII*, a cura di Claudio LEONARDI, Spoleto, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, t. I (1980) - t. V (1984).
  - 13) MURPHY, James J.: *Medieval rhetoric, a select bibliography*, Toronto, University of Toronto Press, 1989.
  - 14) QUAIN, Edwin A.: *The Medieval accessus ad auctores*, New York, Fordham University Press, 1945.
  - 15) *Répertoire des catalogues de manuscrits en écriture latine antérieurs à 1600 reçus par plusieurs bibliothèques parisiennes*, BNF, 1977.
  - 16) SANDRED, Karl Inge: *A Middle English Version of the Gesta Romanorum edited from Glocester Cathedral MS 22*, Uppsala, 1971.
  - 17) SMALLEY, Beryl: *The study of the Bible in the Middle Ages*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 1964.
  - 18) STRECKER, Karl: *Introduction to medieval Latin. English translation and revision by R.B.PALMER*, Berlin, Weidmann, 1957.
  - 19) *Tractatus de diversis historiis romanorum et quibusdam aliis, verfasst in Bologna i. J. 1326 nach einer Handschrift in Wolfzahnbüttel herausgegeben von Salomon HERZSEIN*, Erlagen, Verlag von Fr. JUNGE, 1893, in: *Erlanger Beitrage zur englischen Philologie*, I.(-XVI), 1889.
  - 20) *Tropi, schemata, synonyma ... .quae in utroque Veteri et Novo testamenti inveniuntur*, Jacobo GEUSCHELIO auctore, Basileae per Henrichum Petrum, 1540.
  - 21) WACHT, Manfred: *Concordantia in Lucanum*, Hildesheim: Olms - Weidmann, 1992.

4. Obecné údaje

- 1) ADAMS, J.N.: *Latin sexual vocabulary*, Duckworth, London, 1990
- 2) AUERBACH, Erich: *Mimesis: la représentation de la réalité dans la littérature occidentale*, trad. D'allemand par Cornélius, HIEM, Paris, Gallimard, 1992².
- 3) BARTHES, R.: *Kritika a pravda*, přel. Josef Čermák, Josef Dubský, Julie Štěpánková, Praha: DAUPHIN 1997.
- 4) *Bible svatá, text kralický z roku 1613 upravený podle původních textů*, Praha, Kalich, 1969.
- 5) BURIDANT, C.: *Grammaire nouvelle de l'ancien français*, Strasbourg, Sedes/HER, 2000.
- 6) DANTE, A.: *De vulgari eloquentia, O rodném jazyce*, přel. Richard Psík, Praha OIKOYMENH, 2004.
- 7) DERRIDA, J.: *Texty k dekonstrukci*, přel. M. Petříček, Bratislava, Archa, 1993
- 8) HEGEL G.W.F.: *Esthétique*, trad. S. Jankélévitch, Flammarion, Paris, 1979.
- 9) GENETTE, G.: *Rhétorique restreinte*, in *Communications*, 16, Paris, Seuil, 1970.
- 10) GUIETTE, Robert: *Forme et senefiance*, Genève, Droz, 1978.
- 11) JAUSS, H.R.: *Pour une esthétique de la réception*, trad. par Claude MAILLARD, Gallimard, 1978.
- 12) KRATOCHVÍL, S.: *Základy psychoterapie*, Praha, Portál, 2002, s. 36 a další
- 13) KRAUS, J.: *Rétorika a řečová kultura*, Praha, Karolinum, 2004.
- 14) KUŤÁKOVÁ, E., MAREK, V., ZACHOVÁ J.: *Moudrost věků, lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*, Praha, Členská knihovna nakladatelství Svoboda, 1994.
- 15) KYLOUŠEK, P.: *Znak, struktura, vyprávění- výbor z prací francouzského strukturalismu*, Brno, Host, 2002
- 16) LEVÝ, J.: *Umění překladu*, Praha, Panorama, 1983.
- 17) MARTIN, R. et. al.: *Slovník řecko-římské mytologie a kultury*, přel. Věra Hrubanová, Alena Lhotová, Taťjana Mandyssová, Hana Prousková, Věroslava Senjuková, Praha, EWA Edition, 1993.
- 18) MAUROIS, A.: *Dějiny Francie*, přel. Adriena Borovičková, Miroslav Drozd, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1994.
- 19) NECHUTOVÁ, J.: *Středověká latina*, Brno 1995.
- 20) PELÁN, J.: *Kapitoly z francouzské a italské literatury*, Praha, Torst, 2000.
- 21) PLATON: *Faidros, O kráse*, překl. Fr. Novotný, Praha, Jan Lachter, 1948.
- 22) PRAŽÁK, J.M., NOVOTNÝ, F., SEDLÁČEK, J.: *Latinsko-český slovník*, Praha, Česká grafická unie, 1937.
- 23) RICOEUR, P.: *La métaphore vive*, Paris, Éditions du Seuil, 1975.

- 24) RICOEUR, P.: *Život, pravda, symbol*, přel. Miloš Reichrt, Jan Sokol, Praha, ISE, edice OIKÚMENÉ, 1993.
- 25) SAUSSURE, F. DE S.: *Kurs obecné lingvistiky*, Praha, Academia, 1996
- 26) SELIER, Ph.: *Qu'est-ce qu'un mythe littéraire ?*, v *Littérature*, 1984, str. 112 - 126
- 27) WELLEK, R., WARREN, A.: *Teorie literatury*, přel. Miloš Calda, Miroslav Procházka, Praha, Votobia, 1996.
- 28) ZUMTHOR, Paul: *Langue, texte, énigme*, Paris, Seuil, 1975.

5. Odkazy na internetu

- 1) <http://labyrinth.georgetown.edu>
- 2) <http://labyrinth.georgetown.edu>
- 3) <http://sudoc.abes.fr>
- 4) <http://www.thesesnet.abes.fr>

6. Software

- 1) e-Sword, Rick Meyers, 2005 – biblické konkordance